

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ, МОЛОДІ ТА СПОРТУ УКРАЇНИ
Донбаська національна академія будівництва і архітектури

ВІСНИК

**Донбаської національної академії
будівництва і архітектури**

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

Видається з грудня 1995 року
Виходить 8 разів на рік

Випуск 2013-2(100)

**ПРОБЛЕМИ
СОЦІО-ГУМАНІТАРНИХ НАУК**

Макіївка 2013

Засновник і видавець

Донбаська національна академія будівництва і архітектури

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації КВ № 9643
видано 02 березня 2005 року Державним комітетом телебачення і радіомовлення України

Автори надрукованих матеріалів несуть відповідальність за вірогідність наведених відомостей, точність даних за цитованою літературою і за використання в статтях даних, що не підлягають відкритій публікації.

У випадку використання матеріалів посилання на «Вісник ДонНАБА» є обов'язковим.

Друкується за рішенням Вченої ради
Донбаської національної академії будівництва і архітектури
Протокол № 6 від 25.02.2013

Редакційна колегія:

Горохов Є. В., д.т.н., професор (головний редактор);
Мущанов В. П., д.т.н., професор (відповідальний редактор випуску);
Тимошко Г. В., к. псих. н., доцент (головний редактор випуску);
Романенко-Бурлуцький Я. Л. (відповідальний секретар);
Коваленко В. Г., к. і. н., доцент;
Намакштанська І. Є., к. філолог. н., професор;
Андрєєва Т. О., д. ф. н., професор;
Багрій А. Е., д. м. н., професор;
Василенко Л. І., д. м. н., професор;
Розкішний А. П., д. і. н., професор;
Крапівін О. В., д. і. н., професор.

Коректори Л. М. Лещенко, О. В. Гнездилова
Програмне забезпечення С. В. Гавенко
Комп'ютерне верстання Є. А. Солодкова

Підписано до друку 25.03.2013. Формат 60х84 1/8. Папір багатофункціональний офісний.
Друк різнографічний. Умов. друк. арк. 14,75. Тираж 300 прим. Заказ 082-13.

Адреса редакції і видавця

Україна, 86123, Донецька область, м. Макіївка, вул. Державіна, 2,
Донбаська національна академія будівництва і архітектури
Телефони: (0622) 90-29-38; (0623) 22-20-51, (0623) 22-24-67
Тел./факс: (0623) 22-06-16, E-mail: vestnik@donnasa.edu.ua,
http://donnasa.edu.ua/ru/publishing_house/vestnik

Постановою Президії ВАК України від 27.05.2009 р. № 1-05/2 журнал внесено до переліку
наукових фахових видань із технічних наук та архітектури

Надруковано у поліграфічному центрі ДонНАБА
86123, Донецька область, м. Макіївка, вул. Державіна, 2

УДК 130.3

В. М. БАБЕНКО

Донбаська національна академія будівництва і архітектури

МИНУЛЕ І МАЙБУТТЯ В ЄДНОСТІ ЖИТТЯ (ДО ПРОБЛЕМИ СУТНОСТІ ІСТОРИЧНИХ ТИПІВ СВІТОГЛЯДУ)

Висвітлюється проблема формування та розвитку історичних типів світогляду. На підставі аналізу суспільної свідомості, яка лежить в основі кожного з цих типів, дається характеристика їх визначальних рис. Виявляються особливості розвитку новітнього етапу історичного буття людства в аспекті трансформації попередніх типів світоглядних уявлень на ґрунті своєрідної реміфологізації суспільної свідомості. Досліджуються взаємовідношення між різними типами світогляду в контексті конкретно-історичного процесу. Автор доходить висновку про виняткове становище взаємодії між міфом і релігією у розвитку різноманітних площин філософсько-світоглядної рефлексії буття людської свідомості в рамках культурного життя.

світогляд, суспільна свідомість, міфологія, синкретизм, релігія, філософія, наука, інформаційне суспільство, віртуальність, цивілізація, суспільна криза

Не буде помилкою, якщо скажемо, що в рамках філософської пропедевтики тема «Філософія та світогляд» є ледве чи не ключовою. Історичні типи світогляду є тією культурною базою людського буття, на фундаменті якої протягом досяжного для науки часу формувалось те, що ми сьогодні називаємо людською цивілізацією. Упродовж всієї історії існування «людини розумної» свідоме буття останньої стало підґрунтям формування декількох історичних типів світогляду. Фахівці вважають, що лише три з них – міфологічний, релігійний та філософсько-науковий – відіграли визначальну роль у суспільному розвитку людства. Беручи до уваги те, що в основі кожного з них знаходиться й відповідний тип свідомості, можна зробити висновок про достатньо обмежений характер інтелектуальних ресурсів, на фундаменті яких людиною вибудовувались загальні картини світу. Окрім того, процес еволюції свідомості «людини розумної» виявляється не таким вже й динамічним. Сьогодні глобалізована картина світоглядного розвитку людини включає усі надбані за попередню історію типи світосприйняття. А це до певної міри не тільки нівелює еволюційні досягнення, але дозволяє говорити про певне «тупцювання на місці» у подальшому розвитку поглядів на світ, говорить про кризу світосприйняття, про певний світоглядний «глухий кут». Людство в цьому питанні, хоча це і не вперше за всю його історію у такому її варіанті, знову у пошуках виходу з цього кута немовби повертається «на круги своя», повертається у минуле, шукаючи дорогу... у майбутнє. Відрізняється подібна ситуація від попередніх схожих випадків лише одним – рівнем небезпеки, яка загрожує тепер всьому людству в разі невдачі. На кону історії сьогодні або виживання, або загибель всіх.

Драматизм вищеописаної ситуації насамперед усвідомлюється невеликим дослідницьким колом фахівців, для яких саме він і складає головну ціннісну і пізнавальну характеристику проблеми. У колі фахівців-філософів з цієї теми вона найбільш виразливо проявляється в працях багатьох дослідників. Але у наш час ґрунтуватися лише на працях розділеного за кваліфікаціями PhD – товариства вже не можна. Глобальна проблема потребує і неординарного мультифахового інструментарія для її розв'язання. Тому набір тих науковців, на праці яких спирається автор, достатньо різноякісний за багатьма характеристиками. Тут і праці «класиків жанру» – О. Лосева [3], А. Тойнбі, Й. Гейзінга [2, 5], К. Поппера, П. Сорокіна, тут і відомі історики, культурологи, релігієзнавці та літературознавці – М. Блок, Ф. Бродель, М. Бахтін, Д. Лихачов, А. Гуревич, М. Еліаде [6], Є. Топльський, нарешті тут і законодавці «сучасної моди» у дослідництві проблем виходу з історичної кризи – В. Вжосек [1], Н. Мотрошилова [4], П. Рот, Т. Рикмен, Дж. Райш, Д. Макклоскі, М. Шермер та ін.

Треба розуміти, що наукова проблема у тому вигляді, в якому вона була сформульована на початку статті, не тільки не може бути вирішена в змісті цієї роботи, але й навіть охарактеризована в усіх її деталях. І справа не тільки у розмірах цієї наукової нотатки «розвідницького» характеру. Глобальний характер завдання потребує і глобальних зусиль у його розв'язанні. Але вирішення питання про структуру і значення взаємовідношень між історичними типами світогляду в рамках конкретно-історичної епохи, як і постановка питання про співвідносність між типом світогляду та формою свідомості, є, на нашу думку, одним з маленьких елементів цього твору, вузькою стежкою на тому шляху, де і здобуваються глобальні рішення.

Історично першим типом світогляду (а отже й свідомості) вважається міфологічний світогляд. Його есенціальною характеристикою визнається синкретичність, у рамках якої вигадка, уява, фантазія людини нерозривно пов'язуються з реальними знаннями про світ, з реальною дійсністю. В сучасному житті найяскравішим прикладом міфологічного світогляду є світогляд дітей. Брак життєвого досвіду не дає можливості дитині адекватно сприймати дійсність. Тому вона компенсує цю нестачу уявою. Гра дитини – це один з найактивніших способів набуття життєвого досвіду. Сам же світ у рамках такого світогляду набуває казкових форм. Враховуючи, що на ранньому етапі соціально-історичного розвитку досвід людини в силу різних обставин не набагато перевищував знання сучасної дитини, цей період можна назвати дитинством людства. Й в тому світі людина спілкувалась з богами подібно тому, як сучасна дитина спілкується з Дідом Морозом або Снігуронькою.

Ускладнення соціального життя, збільшення тривалості фізичного життя людини з часом сприяли формуванню нового історичного типу світогляду, який активно витіснив міфологічну свідомість з актуального життя у підсвідомість. Та для окремих людей (або соціальних груп) міфологія не втратила своїх домінуючих позицій. Насамперед це стосується людей мистецтва, творчих професій. Окрім того, життя людей похилого віку, які втрачають соціальну активність й соціальні зв'язки, часто характеризується актуалізацією міфологічної свідомості. «Старе, що мале» – тоді резюмує оточення. Та найважливішим є розуміння небезпеки захоплення міфологічною свідомістю свідомості соціально активної людини. Подібно недужому на психічне захворювання така людина не може сама себе вивести з небезпечного стану. Вона втрачає можливість адекватно сприймати дійсність, що стає загрозою всьому її оточенню. Достатньо згадати про часи захоплення суспільної свідомості «чумою ХХ століття» – міфом комунізму та фашизму. При цьому останній орієнтує і спрямовує розвиток людини на її пережиті у минулому печерні інстинкти, а перший – на недосяжні утопічні картини майбуття. Тож минуле і майбуття поруч з нами, в нас, хоча й у латентному стані, що вельми ускладнює усвідомлення небезпеки непомітної підміни ними теперішності. Тому вельми закономірним є існування не тільки теорії реактуалізації міфу [3], але і теорії життя людини як перманентної «гри» [2, 5].

Наступним історичним типом світогляду вважається релігійний світогляд. В його основі – абсолютне відокремлення уяви від дійсності та сприйняття уявних образів рівнозначними самій реальності. Феномен отождолення уяви та дійсності називається вірою. Нема жодної людини, свідомість якої була б вільною від віри. Вищою формою прояву віри є віра релігійна. Всі інші форми віри у тому чи іншому аспекті проявляють у своєму розвитку тенденцію ідеалізації та сакралізації уяви, що є елементом становлення релігійної свідомості. Віра, релігійна віра принципово заперечують можливість поєднання двох форм дійсності (дійсності уяви і реальної дійсності). Вони, як матерія та антиматерія, при поєднанні анігілюються. Тому взаємовідносини між двома світами віруючої людини відбуваються лише в площині трансцендентальної реальності її свідомого буття – в її духовному житті. Духовне життя кожної людини, її духовний світ не є константою. Його просторово-часові кордони рухливі й змінюються у спектрі від повного домінування над реальним життям людини до існування на межі абсолютного розчинення в змісті утилітарних потреб.

В суспільній історії релігійний світогляд сприяв формуванню поняття суспільної свідомості як реального об'єкта людського життя. В рамках цієї свідомості вперше в історії людства була осмислено сформульована світоглядна парадигма буття людини як феноменальної істоти. Вона сприяла поглибленню процесу його одухотворення та одухотворення життя кожної окремої людини. Релігія на цьому етапі виконувала роль вихователя людської культури, при цьому сам процес виховання здійснювався часто-густо у достатньо жорсткий спосіб. Але тільки це дозволило людині усвідомити себе як особистість й у подальшому плекати її у собі самотійно.

Віра кожною своєю миттю орієнтує життя людини на майбуття. Але на відміну від міфу вона застерігає її від штучного наближення до нього. Для віри майбуття принципово неможливо досягнути, хоча воно і є постійно поруч з людиною та відбувається паралельно з її буттям. Єдиний спосіб досягнення ним, його трансцендентальною дійсністю у цьому житті, у цій реальності – відродження минулого, повернення до традиції. Кожним кроком теперішності релігія відновлює життя, надихає на

нього людину. Але в таких умовах людина немовби рухається уперед спиною до майбуття та обличчям до минулого. Тож, зрозуміло, що подібний рух сам по собі є спонтанним актом. Покладатися тільки на віру – приректи себе на можливість так і не побачити життя, не отримати те, заради чого в це життя віра і закликає. На основі цієї суперечності в рамках як самих релігійних систем, так і у міждержавному спілкуванні постійно спостерігаються конфлікти між прихильниками «чистої» віри та «модерністами».

З наукової революції XVII–XVIII століть домінуючі позиції у процесі світосприйняття поступово опановує науково-філософський тип світогляду. Його квінтесенцією є освоєння дійсності шляхом раціонального мислення. Та найважливішим у цьому процесі є той факт, що дійсність, якою оперує раціонально-логічне мислення, включає в себе не тільки форми реального буття, але й уявні. Власно в рамках філософсько-наукового мислення відбувається своєрідне «витягування» з світу трансцендентального буття тих фантастичних образів, які проходячи через «обробку» методами раціонально-логічного міркування, набувають реальних рис. Ця штучна, «друга» реальність поступово сформувала цілий світ, світ сучасної «другої природи».

Протягом XIX–XX століть на фоні невинного зростання темпів розвитку науки і техніки, злиття цих явищ у єдину науково-технічну революцію починає розгортатись масштабна суспільна криза. Після двох світових війн першої половини XX століття вона загострюється на тлі процесу глобалізації розвитку людської цивілізації і у наш час – на початку III тисячоліття, стає загально визнаним фактом і невідворотною першочерговою проблемою її подальшого буття. Стає очевидним, що вирішення цієї проблеми неможливе без кардинальної зміни світогляду, а отже і свідомості людства. В якому напрямку, якими засобами і у яких параметрах має відбуватись цей процес – це ті конкретні завдання, які наповнюють сучасну гуманітарну сферу пізнавальної діяльності людини. Та незалежно від її досягнень вже фіксуються певні феномени розвитку людського буття, які дають підстави для прогнозів на найближче майбутнє. Так, наприклад, сучасні здобутки у сфері наукових технологій дозволяють говорити про перехід людини в інформаційну сферу буття. На цій основі відбувається деяка віртуалізація фізичної (біологічної) сфери її існування. Чи є це тим самим напрямком докорінної трансформації людства у майбутньому, чи це той супутній помилковий ефект, який супроводжує зміни, що відбуваються – сказати важко. Але цікавим є те, що віртуальність, як визначальна характеристика постнекласичного буття людини, дуже нагадує міфологічні засади її існування, ті засади, які характеризували початкову стадію її розвитку.

Серед історичних типів світогляду європейська філософія особливе місце надає міфологічному, релігійному та філософсько-науковому її різновидам. І це не є випадковістю, бо саме у такій послідовності відбувався процес розвитку європейської суспільної свідомості, а отже і притаманним їй формам відображення світу. Отже, виділені типи свідомості не тільки відображали визначальні домінанти у формуванні європейського світосприйняття, але і векторну спрямованість розвитку цього процесу. Цікаво, що такі важливі форми усвідомленого ставлення людини до дійсності, як художньо-образна, морально-етична, афективна, не стали основою для формування і власного домінуючого історичного типу світогляду. Вони виявились розчиненими в рамках міфу, релігії та філософії. Та чи є такий підхід до питання аналізу свідомості та породжуваних нею історичних типів світогляду об'єктивним?

Сучасні спроби створення нової всесвітньої філософії історії, з урахуванням наслідків процесу глобалізації, доводять, що для цього насамперед докорінним чином мають бути переглянутими взаємовідношення між історичними типами світогляду. Останні є «становим хребтом» у формуванні будь-якої світоглядної парадигми мислення. Тож, якщо завданням дослідника є виявлення сутності глобалізованих явищ буття, то їх особливості ховаються у закономірностях взаємодії цих явищ. А вони, у такому випадку, коли ми розглядаємо історичні типи світогляду, не можуть будуватися лише на тих висновках, до яких нас веде практика історичного розвитку європейської цивілізації. Більше того, у такому разі дослідник взагалі має максимально абстрагуватися від будь-якої історичної практики і виходити тільки з тих внутрішніх потенцій, які закладені в природі цього історичного явища (типу світогляду). Ця ж природа визначається історичним типом свідомості.

А от тепер, коли до порівняння будуть притягнуті історичні типи свідомості, як своєрідні «рафіновані форми» історичних типів світогляду, досліднику відкриються нові цікаві можливості критики попередніх уявлень про послідовність та спрямованість їх розвитку. Більше того, одночасно з цим відкриваються і нові перспективні варіанти їх структуризації. Серед останніх особливе місце, на нашу думку, належить міфологічній та релігійній формам свідомості. Їх взаємодія є прикладом своєрідної протилежності процесу мислення, але у той же час вони не стають від цього антагоністами. Міф та

релігія складають в феномені людської свідомості ту бінарну опозиційну пару, між якою перебувають всі інші форми свідомого відображення людиною буття. Міф – це хаос буття, за упорядкування якого береться Людина. Релігія – це упорядковане буття, яке відокремлює хаос від Людини. Інструментами процесу цього упорядкування може бути і філософія, і наука, і мистецтво, і мораль. Але всі вони є лише посередниками, які на тому чи іншому етапі історичного розвитку набувають панівного значення й не більше. Такий висновок ламає традиційне для європейського світосприйняття уявлення про те, що філософсько-науковий світогляд є апогеєм розвитку мислительної культури людства в її освоєнні світу буття.

Отже, міф та релігія взаємопов'язані непослідовністю їх впливу на формування світоглядної культури людства. В основі їх взаємин – вплив на свідомість людини складних феноменів реального та трансцендентального буття. Будучи затиснутою між ними, свідомість людини намагається відрізнити їх одне від одного. Найважливішим з існуючих способів це зробити, а тому і зрозуміти існування наявних можливостей подолання хаосу, є прийняття нею (свідомістю) за вісь буття часу. Час розриває вічність та безмежність лінійною послідовністю феноменів корпускулярної теперішності. Ритм буття останньої, хвилеподібно вигинаючись, і рухає її, цю теперішність, примарною протокою між нескінченністю вічності міфу (минулого) та релігії (майбуття), між світом реального та трансцендентального.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Вжосек, Войцех. Історія-Культура-Метафора. – Постановня неklasичної історіографії; Про історичне мислення [Текст] : Монографія / Войцех Вжосек. – К. : Ніка-Центр, 2012. – 296 с.
2. Гейзінга, Йоганн. *Ното Ludens* [Текст] / Йоганн Гейзінга. – К. : Основи, 1994. – 250 с.
3. Лосев, А. Ф. *Миф-Число-Сущность* [Текст] / А. Ф. Лосев. – М. : Мысль, 1994. – 919 с.
4. Мотрошилова, Н. В. *Рождение и развитие философских идей: Ист.-филос. очерки и портреты* [Текст] / Н. В. Мотрошилова. – М. : Политиздат, 1991. – 464 с.
5. Хейзинга, Й. *Осень Средневековья* [Текст] / Й. Хейзинга. – М. : Наука, 1988. – 543 с.
6. Элиаде, Мирча. *Космос и история* [Текст] / Мирча Элиаде. – М. : Прогресс, 1987. – 312 с.

Получено 31.01.2013

В. М. БАБЕНКО

ПРОШЛОЕ И БУДУЩЕЕ В ЕДИНСТВЕ ЖИЗНИ (К ПРОБЛЕМЕ СУЩНОСТИ ИСТОРИЧЕСКИХ ТИПОВ МИРОВОЗЗРЕНИЯ)

Донбасская национальная академия строительства и архитектуры

Освещается проблема формирования и развития исторических типов мировоззрения. На основании анализа общественного сознания, которое лежит в основе каждого из типов мировоззрения, дается характеристика их отличительных черт. Выявляются особенности развития новейшего этапа исторического бытия человечества в аспекте трансформации предыдущих типов мировоззренческих представлений на почве своеобразной ремифологизации общественного сознания. Исследуются взаимоотношения между различными типами мировоззрения в контексте конкретно-исторического процесса. Делается вывод об исключительном положении взаимодействия между мифом и религией в развитии различных плоскостей философско-мировоззренческой рефлексии бытия человеческого сознания в рамках культурной жизни.

мировоззрение, общественное сознание, мифология, синкретизм, религия, философия, наука, информационное общество, виртуальность, цивилизация, общественный кризис

VALERY BABENKO

THE PAST AND THE FUTURE IN THE UNITY OF LIFE (TO THE PROBLEM OF THE ESSENCE OF HISTORICAL WORLDVIEW TYPES)

Donbas National Academy of Civil Engineering and Architecture

The problem of formation and development of the historical worldview types is represent. Characteristics of the data types distinctive features is made on the basis of the analysis of the public consciousness. The characteristics of the development of the latest phase of the human historical existence in the aspect of the transformation of the previous types of philosophical views on the base of the original re-mythology's the public consciousness. Explores the relationship between the various types of the worldview types in the

context of specific historical process are examined. The conclusion about the exceptional position of the interaction between the myth and religion in the development of various aspects of the philosophical and ideological reflection of the human consciousness existence in the frames of the cultural life is made.
worldview, the public consciousness, mythology, syncretism, religion, philosophy, science, information society, virtual world, civilization, the social crisis

Бабенко Валерій Михайлович – к. філос. н., доцент кафедри історії і філософії Донбаської національної академії будівництва і архітектури. Наукові інтереси: філософія історії, філософсько-історична думка України, філософська культура України.

Бабенко Валерий Михайлович – к. филос. н., доцент кафедры истории и философии Донбасской национальной академии строительства и архитектуры. Научные интересы: философия истории, философско-историческая мысль Украины, философская культура Украины.

Valery Babenko – PhD (philosophy), Associate Professor, History and Philosophy Department, Donbas National Academy of Civil Engineering and Architecture. Scientific interests: philosophy and history, philosophy and history thought of Ukraine, philosophical cultural of Ukraine.

УДК 316.7

В. Г. БОГУСЛАВСЬКА, Ж. С. СВИРЕНКО

Донбаська національна академія будівництва і архітектури

РОЗВИТОК НАЦІОНАЛЬНОЇ КУЛЬТУРИ В СУЧАСНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

Стаття присвячена проблемі розвитку національної культури і інформаційного буму кінця XX – початку XXI століття. Зроблено спробу проаналізувати традиції та їх роль в житті суспільства, а також показати місце інформаційної культури в світовому просторі. Розглядається значення окремих національних культур в історичному процесі розвитку всесвітньої глобальної культури.

культура, мистецтво, катарсис, цінність культури, традиції, цивілізація, інформаційна культура

Культура завжди об'єднує людські спільноти. У давні часи різномовні племена при укладенні мирної угоди виконували ритуальний танець, який об'єднував їх своїм ритмом. Упродовж XVIII і до початку XX ст., коли політики поділили Італію на дрібні держави, графства та князівства, єдиним, що об'єднало неаполітанців, римлян, ломбардців і допомагало їм бути єдиною нацією, була культура. У сучасному світі культура прокладає шляхи до взаємопорозуміння народів, це інструмент мирного співіснування та співтовариства.

Завдяки їй формуються почуття, думки і дії людей. Тоді як інші форми суспільної свідомості мають частковий характер (мораль формує моральні норми, політика – політичні погляди, філософія – світогляд, освіта і наука готують спеціаліста, мистецтво впливає на розуміння реального життя, культура діє на особистість комплексно, одночасно на розум, серце і почуття, тобто істотно впливає на духовний стан людини).

Ще стародавні греки стверджували, що культура облагороджує та очищує людину від усілякої скверни. Аристотель ввів в естетику категорію «катарсис» – очищення засобами «подібних афектів» (почуттів) [1]. Показуючи героїв, які пройшли випробування, твори мистецтва (культури) змушують людину співпереживати, брати за взірці їхні кращі риси, збагачуючи цим її внутрішній світ. У процесі сприйняття людина дістає можливість зняти внутрішню напруженість, хвилювання і стреси, що породжуються реальним життям, і компенсувати психологічну монотонність щоденного буття. Все це впливає на внутрішню гармонію особистості, зберігає і відновлює її психічну рівновагу. Крім того, це розширює реальний життєвий досвід і суттєво впливає на ціннісні установки людини.

Найголовніша цінність культури, безумовно, це людина і її оточення (нація). Теоретики культури вважають, що лише культурний націоналізм може об'єднати народ і вивести його на політичний рівень об'єднання нації. Це вже культурний процес, який не може бути однорідним для всіх держав. Адже кожне суспільство останні 500–700 років чітко детерміноване, кожна соціальна група утворює, виробляє і трансформує культурно-мистецькі досягнення як свої, так і сусідів, при цьому враховуючи регіональні та національні особливості. Як правило, народи з більш низьким соціальним рівнем консервативніше зберігають культурну спадщину, а «вищі» – більшою мірою сприйнятливі до досягнень цивілізаційного процесу [3]. Цивілізація ніколи не може бути локальним явищем, вона завжди поширюється на досить значні території. Як приклад розглянемо західну і східну. Кожна з них адаптувала цілу низку націй і держав, включила їх у свій культурний процес. Особливо це помітно на сповідуванні світових релігій: уся Європа – це переважно християнський світ, азійський континент – світ ісламу; відповідно вони мають різні культурні домінанти.

Останні півтора століття гаряче дебатовалось питання стосовно двох культур; на політичному рівні протиставлялися класові групи, стверджувався антагонізм між ними, доводилось, що кожна з них творить свою культуру, але час усе ставить на свої місця. Вихідці з панівного класу: П. Могіла, Б. Хмельницький, П. Кулім, М. Гоголь, Леся Українка – були представниками своєї нації; відповідно

© В. Г. Богуславська, Ж. С. Свиренко, 2013

всі здобуті знання вони максимально застосували практично на своїй землі, адаптуючи чужі набутки до своїх потреб.

Україна має своєрідну територію; вона розміщується між двома великими суперечностями – східним і західним, а отже, поєднує особливості як одного, так і іншого.

Наприкінці XX ст. Україна дістала можливість стати державою. 1991 року відбулася класична революція; змінились влада, лад. На щастя, революційний перехід від однієї соціально-економічної формації до іншої відбувся без кровопролиття. До влади прийшли нові люди.

Багаторічна заборона пропаганди культури Заходу на пострадянському просторі спричинила інтерес до неї. Коли ця культура прийшла до нас, ейфорія вседозволеності «змела» моральні кордони. В Україну широким потоком полилося все ницісне. Змінилася культурна домінанта, економічний чинник почав переважати над етичним, «дешева» інформація почала витисняти високе мистецтво, активізувалася психологічна обробка молоді через засоби маскультури [5].

Після ейфорії перших років творення держави починають вироблятися передумови напрацювання конструктивних моделей визначення себе у світі економіки, виробничих відносин, культурно-мистецькому процесі. Останній завжди довготривалий. Вже сьогодні спостерігаються деякі ознаки його поліпшення. Критично переглядається минуле, серйозні вчені працюють над моделями реального втілення національного «Я», щоб народ України, відчувши свою єдність, внутрішній зв'язок, вагомість історичного характеру, традиції, увів їх у свою свідомість, загартував волю і завдяки цьому утвердився серед інших народів.

Підводячи перші підсумки, можна підкреслити, що історія нашої цивілізації орієнтовно налічує близько 10 тис. років, змінилося близько 170 поколінь. Тому, як ми бачимо, відбулися не такі вже й великі зміни у психології самої людини, лише вдосконалився виробничий процес, завдяки чому вивільнилось багато часу, який люди почали витратити на задоволення своїх морально-естетичних запитів. XX ст. – епоха індустріалізації та гуманізації суспільства. Гуманізм утверджує міць і свободу творчого духу, уособлює елітарність, визначає загальний рівень розвитку суспільства та суспільних відносин. Універсальність сучасного гуманізму полягає в тому, що він проголошує право кожної людини на життя, свободу та матеріальне забезпечення і, таким чином, переходить з елітарної якості у демократичну.

XX ст. кардинально змінило культурний світ людини, інформаційний бум доходить до кожного незалежно від місця проживання, соціально-культурологічних можливостей засобів масової інформації паперових, а з розповсюдженням комп'ютерних технологій світ стає єдиною оселею землян. На практиці реалізується теорія інформаційного простору японського соціолога Є. Масуді, яка спочатку уявлялася фантастичною, а тепер стає реальною. Він проголошував, що людство, яке об'єднується єдиною інформаційною мережею, буде виробляти єдину мету; при використанні комп'ютерних знань прискорить технологічно-виробничий процес. Завдяки цьому виникне інформаційна культура, яка активізує виробничу і наукову діяльність. У цій сфері має бути зацікавлено 50 % працездатного населення, що визначить і матеріальне забезпечення культури [2].

Дійсно, деякі країни зуміли поєднати високі досягнення техногенного розвитку і зберегти національні форми. Це насамперед Японія, техногенна цивілізація знайшла компроміс з особливостями психологічного складу японців. Шанобливе ставлення один до одного, колективістська культура японців позначились на демократизації відносин, трудовій діяльності. Їх провідне гасло – «всі разом і всі однакові». Кожен не вважає ганебним працювати разом з усіма незалежно від соціального статусу.

Національні культури в поєднанні з ринковими відносинами чудово уживаються також у Швеції, Франції, Канаді, Австралії, Великій Британії та ін. Вони є базою для розвитку економіки, орієнтованої на найновіші наукові досягнення у виробництві.

ВИСНОВКИ

Виходячи з розвитку світової цивілізації, можна стверджувати: значення національних культур, в разі і української, з кожним днем стає актуальнішим, набирає рис реалізованого об'єкта, коли кожна національна культура, ураховуючи свою специфіку, робить свій внесок у становлення загальнолюдської культури.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Рабинович, Е. Г. «Безвредная радость»: О трагическом катарсисе у Аристотеля [Текст] / Е. Г. Рабинович // Из истории античной науки и философии / Отв. ред. И. Д. Рожанский. – М. : Наука, 1991. – С. 103–113.

2. Масуда, Ё. Информационное общество как постиндустриальное общество [Текст] / Ё. Масуда. – М. : Наука, 1980. – 103 с.
3. Теорія та історія світової і української культури [Текст] : Конспект лекцій / Уклад. В. Г. Богуславська. – М.: Київ : ДонДАБА, 2003. – 297 с.
4. Человек вчера и сегодня [Текст] / под ред. М. С. Киселева. – М. : ИФРАН, 2008. – 263 с.
5. Щербина, В. М. Образи інформаційного суспільства: Соціологічний вимір культури [Текст] / В. М. Щербина. – К. : «ТОВ Агентство "Україна"», 2005. – 245 с.

Получено 05.02.2013

В. Г. БОГУСЛАВСКАЯ, Ж. С. СВИРЕНКО
РАЗВИТИЕ НАЦИОНАЛЬНОЙ КУЛЬТУРЫ В СОВРЕМЕННОМ ОБЩЕСТВЕ
Донбасская национальная академия строительства и архитектуры

Статья посвящена проблеме развития национальной культуры и информационного бума конца XX – начала XXI столетия. Сделана попытка проанализировать традиции и их роль в жизни общества, а также показать место информационной культуры в мировом пространстве. Рассматривается значение отдельных национальных культур в историческом процессе развития всемирной глобальной культуры.
культура, искусство, катарсис, ценность культуры, традиции, цивилизация, информационная культура

VALENTINA BOGUSLAVSKAYA, ZHANNA SVIRENKO
NATIONAL CULTURE DEVELOPMENT IN THE MODERN SOCIETY
Donbas National Academy of Civil Engineering and Architecture

The article deals with the problem of national culture development and informational boom in the late XX – early XXI centuries. There has been made an attempt to analyze the traditions and their role in the society life and to show the informational culture place in the world. The value of individual national cultures in the historical process of the development of the world wide culture have been studied.
culture, art, catharsis, value of art, traditions, civilization, information culture

Богуславська Валентина Григорівна – к. іст. н., доцент кафедри історії та філософії Донбаської національної академії будівництва і архітектури. Наукові інтереси: історія соціології, соціологія молоді, питання національної культури в світовому просторі.

Свиренко Жанна Сергіївна – к. педагог. наук, доцент кафедри прикладної лінгвістики та етнології Донбаської національної академії будівництва і архітектури. Наукові інтереси: історія гуманістичного виховання, педагогіка вищої освіти, проблеми розвитку національної культури.

Богуславская Валентина Григорьевна – к. ист. н., доцент кафедры истории и философии Донбасской национальной академии строительства и архитектуры. Научные интересы: история социологии, социология молодежи, вопросы национальной культуры в мировом пространстве.

Свиренко Жанна Сергеевна – к. педагог. наук, доцент кафедры прикладной лингвистики и этнологии Донбасской национальной академии строительства и архитектуры. Научные интересы: история гуманистического воспитания, педагогика высшего образования, проблемы развития национальной культуры.

Valentina Boguslavskaya – PhD in history, Associate Professor, History and Philosophy Department, Donbas National Academy of Civil Engineering and Architecture. Scientific interests: history of sociology, sociology of youth, the questions of national culture in the world space.

Zhanna Svirenko – PhD of pedagogical Sciences, Associate Professor, Applied Linguistics and Ethnology Department, Donbas National Academy of Civil Engineering and Architecture. Scientific interests: history of humanistic education, higher education pedagogy; interest in problems of the national culture development.

УДК 930.1:304(477.6)«19»

А. С. БОБРОВСЬКИЙ

Донбаська національна академія будівництва і архітектури

СОЦІАЛЬНА ПОЛІТИКА РАДЯНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ 1940-Х – СЕРЕДИНІ 1960-Х РОКІВ ТА ЇЇ РЕАЛІЗАЦІЯ В ДОНБАСІ: ЗАГАЛЬНА ІСТОРІОГРАФІЯ ПРОБЛЕМИ

У статті розглядається історіографія соціальної політики радянської держави у повоєнний період. Історіографічні джерела узагальнені та систематизовані. Показані недоліки концепцій радянської історіографії. Проаналізовані праці сучасних українських дослідників, а також зарубіжних учених. Зроблено висновок про недостатню увагу науковців до зазначеної проблеми.

історіографія, історіографічний процес, соціальна політика

В українській історіографії відбуваються важливі процеси, провідними з яких є подолання ідеологічних нашарувань доби тоталітаризму, відродження національних традицій та інтеграція у світовий історіографічний простір. Соціальна політика як один з найважливіших напрямів діяльності держави завжди привертала увагу науковців. Історіографія цієї проблеми є досить широкою та нараховує багато різноманітних наукових досліджень. Перший детальний аналіз літератури має на меті показати, які проблеми висвітлено попередниками більш повно, наскільки можна спиратися на раніше опубліковані праці, а також визначити коло й досі недосліджених питань, окреслити проблеми, що залишилися поза увагою дослідників і потребують ґрунтовного опрацювання.

Увесь комплекс явищ, пов'язаних із соціальною політикою, вивчався в радянські часи лише через призму діяльності комуністичної партії. І це, зокрема, зробило провідним напрямком наукових досліджень «партійне керівництво» в галузі розвитку соціальної сфери. До того ж, у радянський період різнобічні аспекти проблеми висвітлювалися переважно в позитивному плані. Правляча комуністична партія визначала шлях розвитку історичної науки, вимагала відповідності її висновків тогочасним ідеологічним штампам. Висновки з фактів громадського життя, які суперечили офіційному погляду, рішуче засуджувалися. Тоталітарна система дозволяла та підтримувала лише ті погляди в системі історичних наук, які або були нейтральними до неї, або обґрунтовували її «необхідність та ефективність функціонування». Українські вчені силою обставин не могли виходити за межі, окреслені партією, і змушені були дотримуватись класового підходу у висвітленні історичних процесів, явищ та фактів. У представників української діаспори визначальними залишалися світоглядні позиції, у їхніх поглядах переважали національні чинники, а в радянських – інтернаціональні. Але в умовах «холодної війни», що розпочалася в післявоєнні роки, коли ідеологічне протистояння набувало глобального протиборства двох суспільно-політичних систем, об'єктивна оцінка історичних подій була приречена на поразку.

Усі праці з проблеми, що досліджується, можна поділити на декілька груп.

До першої групи слід віднести загальні праці, присвячені дослідженню проблеми. Соціальна політика, як один з аспектів вивчення, розглядалася в комплексних роботах з історії досліджуваного періоду.

Серед узагальнювальних праць виділяється восьмитомна (у десяти книгах) «Історія Української РСР» [5]. В праці подано фактичний матеріал про відбудову й розвиток соціальної сфери, динаміку зростання номінальної заробітної плати, житлове будівництво та ін. Наведено значну кількість фактів та кількісних показників. Проте це ґрунтовне дослідження підготовлене з урахуванням тогочасних

домінуючих принципів радянської історіографії – «партійного керівництва», «дружби народів», «провідної ролі російського народу» – і тому потребує критичного осмислення. Крім цього, регіональним особливостям упровадження державної соціальної політики приділено недостатньо уваги.

Велике значення для заповнення «білих» сторінок розвитку соціальної сфери регіонів, незважаючи навіть на дещо тенденційний добір фактів, мали дані, зібрані в багатотомному фундаментальному виданні «Історія міст і сіл Української РСР». У двох томах цього видання, присвячених Донецькій та Луганській областям, міститься значний матеріал з історії відновлення та розвитку соціальної сфери Донбасу [3, 4]. Проте слід зазначити, що в цій роботі відсутній комплексний аналіз державної політики та особливостей її впровадження в окремих регіонах.

Перші дослідження, присвячені вивченню окремих питань добробуту населення УРСР, були надруковані в післявоєнний період. Це роботи публіцистичного характеру, які широко пропагували значне поліпшення добробуту народу. М. Грановський, А. В. Голован, В. І. Іваницький, А. Н. Пастушенко, Ф. Л. Галін, Е. П. Чичук, Г. П. Прошарук, Б. Ф. Мокієнко у своїх роботах особливо наголошували на висвітленні позитивних аспектів, успіхи пов'язувалися з діяльністю Комуністичної партії, керівництва країни [1, 2, 10, 12]. Причини труднощів пояснювалися наслідками війни, замовчувалися управлінські прорахунки та неефективність господарювання. Для цих видань описового плану характерна відсутність докладного аналізу, слабка джерельна база.

У 1990-х рр. з'являється ряд праць узагальнювального характеру. У них зроблено спробу розглянути історію України на нових концептуальних засадах – у контексті світового історичного процесу. Разом з тим значну увагу автори приділяють і своєрідності суспільного та політичного життя в Донбасі у радянський період.

Українська історіографія сьогодні має у своєму доробку ряд досліджень, що ґрунтовно відтворюють історію України повоєнного періоду. Серед них слід назвати роботи В. К. Барана та В. М. Даниленка [11, 16]. Поряд з іншими питаннями науковці розглядають також соціальну політику повоєнного періоду, проте її впровадженню в Донбасі приділяється недостатньо уваги.

У сучасний період ґрунтовною працею із соціальної політики радянської держави в Донбасі є монографія А. О. Саржана [13]. У ній розглядаються зміни в соціально-економічній сфері Донбасу протягом другої половини 1940-х – кінця 1980-х років. Спираючись на велику кількість джерел, багато з яких було вперше уведено до наукового обігу, дослідник аналізує трансформацію соціальної політики та її наслідки разом із змінами в розвитку аграрної та промислової політики в регіоні. Аналіз реалізації соціальної політики в регіоні є лише одним з аспектів монографії. Тому ряд питань у галузі соціального захисту, динаміки реальної заробітної плати було розглянуто узагальнено, у комплексі з іншими проблемами, що свідчить про потребу більш докладного їх вивчення.

Окрему частину літератури складають загальні дослідження західноєвропейських авторів та вчених української діаспори. У цих роботах, значна частина яких була написана ще в роки існування Радянського Союзу, досить докладно було проаналізовано питання, абсолютно «закриті» для підцензурної офіційної історіографії, і тим самим заповнювався штучно створюваний ідеологічним диктатом вакуум у певних напрямках історичних досліджень.

Серед узагальнювальних робіт учених діаспори варто виділити ряд досліджень І. Лисяка-Рудницького [8], у яких порушено проблеми післясталінського соціального розвитку України другої половини ХХ ст. О. Субтельний у своїй роботі зазначає, що українці опинилися у становищі, коли могли лише реагувати на події, а не впливати на них [15]. Вони, унаслідок грабіжницької політики держави, жили в тяжких умовах і були не в змозі покращити свій матеріальний стан. Дослідник Г. О. Костюк [6] розглянув радянську соціальну політику крізь призму генези сталінізму. Він висвітлює становлення й дії сталінського тоталітарного режиму в Україні, теорію й практику більшовиків у соціальній сфері, що допомагає зрозуміти зміст і принципи радянської національної політики.

Західноєвропейські вчені також приділяли значну увагу процесам, що відбувалися в Радянському Союзі.

Г. Куромія у своїй монографії на підставі новітніх джерел, інтерв'ю сучасників подій, досліджує історію Донбасу [7]. У його праці незначна частина присвячена соціальній політиці держави та її реалізації в регіоні. Проте в дослідженні відсутній систематичний розгляд соціальної політики, а також її соціальних наслідків. Недостатня увага приділяється стратифікації владою суспільства на різні групи за рівнем отримання матеріальних благ.

Загалом праці західних науковців відзначаються скрупульозним застосуванням усіх доступних джерел. Однак відсутність в авторів можливості використання архівних матеріалів дещо знижувала наукову цінність зазначених досліджень.

Історіографічний огляд засвідчує наявність певної кількості досліджень, присвячених вивченню соціальної політики радянської держави. Разом з тим, унаслідок заідеологізованості радянської історіографії, обмеженого кола джерел, низка важливих проблем рівня життя населення залишилися поза увагою. У сучасних дослідженнях висвітлюються лише окремі аспекти зазначеної проблеми. Аналіз наукової розробки проблеми свідчить про недостатній рівень вивчення теми, відсутність ґрунтовних досліджень, що робить актуальним створення узагальнювальної наукової праці.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Голован, А. В. Зростання матеріального добробуту і культурного рівня українського народу за роки Радянської влади [Текст] / А. В. Голован, В. І. Іваницький. – К. : Знання, 1958. – 32 с.
2. Грановський, М. Шляхи піднесення матеріального і культурного рівня радянського народу [Текст] / М. Грановський. – К. : Держполітвидав УРСР, 1947. – 124 с.
3. Історія міст і сіл Української РСР [Текст] : енциклопедія. В 26-ти т. Донецька область / Під ред.: Пономарьова П. О. та ін. – К. : Гол. ред. Української радянської енциклопедії АН УРСР, 1970. – 992 с.
4. Історія міст і сіл Української РСР [Текст] : енциклопедія. В 26-ти т. Луганська область / голов. ред. П. Т. Тронько. – Київ : Гол. ред. Української радянської енциклопедії АН УРСР, 1968. – 940 с.
5. Історія Української РСР [Текст] : У 8 томах, 10 кн. Т. 8: Радянська Україна у період зміцнення соціалізму і поступового переходу до комунізму (1945–70-ті роки). Книга перша: Українська РСР в період зміцнення соціалізму (1945–50-і роки) / АН УРСР. Ін-т історії; Голов. редкол. : Ю. Ю. Кондуфор (голов. ред.) та ін.; Редкол. тому: А. В. Лихолат (відп. ред.) та ін. – К. : Наук. думка, 1979. – 390 с.
6. Костюк, Г. О. Сталінізм в Україні: (Гене́за і наслідки): Дослідження і спостереження сучасника [Текст] : Пер. з англ. / Г. О. Костюк. – К. : Смолоскип, 1995. – 508 с.
7. Куромія, Г. Свобода і терор у Донбасі: Українсько-російське прикордоння 1870–1990-і роки [Текст] / Г. Куромія; Пер з англ. Г. Кьорян, В. Агеєв; Передм. Г. Немирі. – К. : Основи, 2002. – 510 с.
8. Лисяк-Рудницький, І. Нариси з історії нової України [Текст] / І. Лисяк-Рудницький. – Львів : Меморіал, 1991. – 101 с.
9. Пастушенко, А. И. Повышение благосостояния населения УССР [Текст] / А. И. Пастушенко, Б. Ф. Мокиенко. – К. : Знание, 1968. – 21 с.
10. Пастушенко, А. Н. Піднесення добробуту трудящих Радянської України [Текст] / А. Н. Пастушенко, Ф. Л. Галин, Е. П. Чичук. – К. : Знання, 1972. – 23 с.
11. Політична історія України. XX ст. [Текст] : у 6 т. Т. 6 : Від тоталітаризму до демократії (1945–2002) / О. Майборода [та ін.]. – К. : Генеза, 2003. – 696 с. – ISBN 966-504-272-6.
12. Прошарук, Г. П. Творча активність трудящих і зростання матеріального добробуту [Текст] / Г. П. Прошарук. – К. : Знання, 1968. – 46 с.
13. Саржан, А. О. Зміни в соціально-економічній сфері Донбасу. Друга половина 40-х – кінець 80-х років XX ст. [Текст] / А. О. Саржан. – Донецьк : Лебедь, 2004. – 421 с.
14. Сторінки історії України: XX століття [Текст] : Посібник для вчителя / За ред. С. В. Кульчицького. – К. : Вид-во «ОСВІТА», 1992. – 336 с.
15. Субтельний, О. Україна: Історія [Текст] / О. Субтельний; Пер. з англ. Ю. Шевчука. – 2-е вид. – К. : Либідь, 1992. – 512 с.
16. Україна крізь віки [Текст] : У 15 т. Т. 13: Україна в умовах системної кризи (1946–1980-і рр.) / НАН України; В. К. Баран, В. М. Даниленко. – К. : Альтернативи, 1999. – 303 с.

Получено 07.02.2013

А. С. БОБРОВСКИЙ
СОЦИАЛЬНАЯ ПОЛИТИКА СОВЕТСКОГО ГОСУДАРСТВА ВО ВТОРОЙ
ПОЛОВИНЕ 1940-Х – СЕРЕДИНЕ 1960-Х ГОДОВ И ЕЁ РЕАЛИЗАЦИЯ В
ДОНБАССЕ: ОБЩАЯ ИСТОРИОГРАФИЯ ПРОБЛЕМЫ
Донбасская национальная академия строительства и архитектуры

В статье рассматривается историография социальной политики советского государства в послевоенный период. Историографические источники обобщены и систематизированы. Продемонстрированы недостатки советских историографических концепций. Проанализированы труды современных украинских исследователей и иностранных ученых. В статье сделан вывод о недостаточном внимании историков к изучению данной проблемы.

историография, историографический процесс, социальная политика

ARTEM BOBROVSKIY

THE SOCIAL POLICY OF THE SOVIET STATE IN THE SECOND HALF OF THE 1940S AND THE MID-1960S, AND ITS IMPLEMENTATION IN THE DONBAS REGION: GENERAL PROBLEMS OF HISTORIOGRAPHY

Donbas National Academy of Civil Engineering and Architecture

The historiography of the social policy of the Soviet state has been considered in this article. The historiography sources are generalized and classified. Lacks of the Soviet historiography concepts have been shown. Works of modern Ukrainian researchers and foreign scientists have been studied. In the article the conclusion of inadequate attention of historians to studying of the given problem has been drawn.

historiography, historiographical process, social policy

Бобровський Артем Сергійович – к. істор. наук, доцент кафедри історії і філософії Донбаської національної академії будівництва і архітектури. Наукові інтереси: радянська соціальна політика.

Бобровский Артём Сергеевич – к. истор. наук, доцент кафедры истории и философии Донбасской национальной академии строительства и архитектуры. Научные интересы: советская социальная политика.

Artem Bobrovskiy – PhD in history, Associate Professor, History and Philosophy Department, Donbas National Academy of Civil Engineering and Architecture. Scientific interests: soviet social policy.

УДК 796.011.1

А. Н. ВИЦЬКО, Л. Н. ФИЛАТОВА

Донбасская национальная академия строительства и архитектуры

ЗНАЧЕНИЕ ФИЗИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ В БУДУЩЕЙ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ БАКАЛАВРОВ И СПЕЦИАЛИСТОВ

Здоровье – основное богатство человека. Это особенно актуально в наше время, когда научный и технический прогресс шагают семимильными шагами. Особо важно это для выпускников вузов, которые не уделяли должного внимания своей физической форме. При приеме на работу многие работодатели стали обращать особое внимание на физические кондиции своих подчинённых, им перестают быть нужны физически слабые люди, а нужен здоровый и крепкий сотрудник.

здоровье, физическая культура, здоровый образ жизни

РЕЗУЛЬТАТЫ ИССЛЕДОВАНИЯ

Для того, чтобы правильно оценить влияние физической культуры на будущую профессиональную деятельность выпускников вуза – бакалавров и специалистов, необходимо прежде всего рассмотреть значение и роль физической культуры в жизни человека вообще, не зависимо от его профессиональной принадлежности, характера и рода будущей работы. Необходимо выявить основу здорового образа жизни, физического совершенства, после чего рассмотреть специфические особенности, касающиеся данной группы людей (бакалавров и специалистов), специализирующихся на определенном виде профессиональной деятельности, имеющие свои условия труда. Для каждой категории работников предъявляются разные требования к состоянию работника, его физической силе, здоровью.

Для изучения влияния физической культуры на жизнь человека и его профессиональную деятельность необходимо учитывать как постоянно существующие факторы, которые не менялись на протяжении многих лет, так и веяния новых времен, которые ставят перед человеком задачу все больше и больше совершенствоваться и развиваться, в том числе и совершенствовать свое физическое состояние и здоровье.

Кроме того, значение и роль физической культуры должны рассматриваться с позиций не только различных возрастных категорий людей, но и с позиций их социальной и профессиональной ориентации. Именно по этому критерию и оценивается значение физической культуры в будущей профессиональной деятельности бакалавров и специалистов. Хотя немаловажна и оценка физической культуры на протяжении всей жизни человека поэтапно. Тем более что на выбор профессиональной деятельности бакалавра и специалиста прямо или косвенно может оказать влияние и физическая подготовка человека на протяжении всей его жизни.

Предмет физическая культура, который преподается в вузах, кладет еще один пласт в общем физическом состоянии человека, его здоровье, физической подготовленности и физическом совершенстве. Однако он имеет большее значение, чем та же физическая культура в школе, так как в вузе физическая культура преподается на более высоком уровне и воспринимается более осознанно, с пониманием ее значения и роли в жизни человека и общества.

Для более полного осознания значения физической культуры необходим правильно разработанный методический и методологический подход к преподаванию и изучению физической культуры, занятиям спортом и физическими упражнениями.

Чтобы понять и оценить значение и роль физической культуры в жизни человека вообще, и в профессиональной деятельности в частности, не надо ждать, когда наступит время и вы реально

почувствуете нехватку физической подготовленности, когда вы осознаете, что упустили момент, когда надо было более тщательно физически совершенствоваться, тренироваться, заниматься физическими упражнениями. Начните сегодня заниматься своим здоровьем, пока еще не поздно. Начните уже сегодня делать первые шаги на пути своей профессиональной карьеры и здорового образа жизни. Это очень поможет Вам в жизни. И даже если Вы сразу и не увидите результатов от занятий физической культурой, в будущем они обязательно появятся и вы сможете по достоинству оценить их значение в своей жизни.

Прогрессивный ритм нашей жизни требует от нас все большей физической активности и подготовленности. Все увеличивающиеся нагрузки, которые ложатся на наши плечи на протяжении всей жизни, требуют более высокого физического совершенствования, которое должно достигаться с помощью занятий физической культурой.

Значение физической культуры и спорта для здоровья, развития и общего состояния человека трудно преувеличить. С малых лет родители, педагоги, средства массовой информации – радио и телевидение – внушают ребенку уникальную полезность физической активности и побуждают детей активно заниматься спортом. В этом возрасте занятия спортом проходят, как правило, под наблюдением опытных тренеров и специалистов, следящий за правильным и гармоничным развитием растущего организма. В школьном возрасте эту роль, в основном, выполняют учителя физической культуры в школе.

К 16-ти годам самосознание человека достаточно сформировывается. Именно с этого момента игровой характер занятия спортом превращается в серьезное и полное осознание индивида всей полезности и радости, которую приносят ему физические упражнения. Он осознает, что ловкость, гибкость и изящество прекрасны, а они так же, как энергичность и сила, развиваются в результате занятий спортом.

Человеку, хоть раз испытывшему заряд энергии и бодрости, приливающих к телу после физической активности, очень трудно в дальнейшем себя этого лишить. Поэтому и в 20, и в 30, и в 50, и даже в 70 лет человек стремится к спорту. Естественно, 60-летний дедушка не сможет так же быстро и долго бегать трусцой, как он это делал в 20 лет. А если в 20 он этого вообще не делал? Здесь можно употребить достаточно избитую фразу: «Лучше поздно, чем никогда!» Но дело вовсе не в этом. Заниматься спортом можно начать в любом возрасте, только делать это надо с умом и с расчетом. Наверняка у того же дедушки найдется с десяток различных болезней и заболеваний. Поэтому общепринятые упражнения и нагрузки будут не приемлемы.

Для того, чтобы добиться профилактического эффекта, необходимо заниматься физической культурой не менее 2-х раз в неделю по 30 минут с высокой интенсивностью, подходящей именно для конкретного возраста занимающегося, при условии, что в выполнении упражнений будут участвовать не менее 2/3 мышц всего тела. Для предупреждения болезней опорно-двигательного аппарата следует делать гимнастические упражнения, которые выполняются с участием всех суставов да еще с большей амплитудой.

В процессе занятия физическими упражнениями повышается работоспособность.

Об этом свидетельствует возрастающая способность человека выполнять большую работу за определенный промежуток времени. С нарастанием работоспособности в состоянии мышечного покоя уменьшается частота сердечных сокращений. Человек начинает больше работать, но при этом меньше устает. Отдых и прежде всего сон используется организмом полностью.

Оценив общее значение физической культуры в жизни человека, определив основные причины, почему нужно заниматься физической культурой, перейдем теперь к объяснению причин, по которым некоторые работодатели предъявляют своим работникам: специалистам и бакалаврам требования относительно их физического состояния и здоровья, что и объяснит значение физической культуры именно в профессиональной деятельности.

Во-первых, надо определить, какие требования предъявляют работодатели к работникам при приеме на работу. Конечно же, они ждут проявления высоких профессиональных качеств. Но помимо этого, разве нужен работодателям физически слабый работник, со слабым здоровьем, часто страдающий различными заболеваниями, плохо переносящий различные нагрузки, которыми так полна сегодняшняя жизнь. Конечно, работодателю нужен здоровый, физически подготовленный работник, который не боится трудностей и хорошо справляется с различными нагрузками, так как имеет хорошую физическую форму.

Какими же причинами обусловлены такие требования к физической форме работником со стороны работодателей? Набирающий скорость движения научно-технический прогресс приводит, безус-

ловно, к облегчению человеческого труда, однако разве не вносит он новые трудности в нашу жизнь? Разве не создает новые формы и виды труда, хотя и более автоматизированного и механизированного, но тем не менее требующего физических затрат от человека. Для выполнения даже самой «легкой» работы в смысле физической силы, человеку требуется потратить определенное количество энергии. Для кого-то это не проблема, энергию он получает благодаря занятиям физической культурой и спортом, быстро восстанавливает потерянную силу и быстро и легко выполняет работу и поставленные перед ним задачи.

В наш век стрессов и нервных потрясений роль физической подготовки также важна для устойчивого морального и физического состояния, которое позволяло бы, не задумываясь, решать различные проблемы.

С переходом к рыночным отношениям все предприятия, организации и учреждения свободны в выборе работников. Естественно, руководителям этих предприятий и организаций выгоднее держать у себя на работе здорового работника, а не такого, который постоянно находится на «больничном», который к тому же надо оплачивать работнику, а многие предприятия и организации еще и оплачивают лечение своих сотрудников в высокооплачиваемых поликлиниках. Тем самым они теряют значительные суммы денег, если коллектив предприятия или организации не отличается высоким здоровьем, хорошим физическим состоянием и подготовленностью.

Хотелось бы также отметить, что немаловажен и просто внешний вид сотрудников. Иногда это даже является одним из определяющих факторов при приеме на работу. Ведь помимо того, что со здоровым выглядящим человеком намного приятнее работать, он никогда не будет жаловаться на здоровье, всегда будет иметь жизнерадостное настроение, не омраченное проблемами физического состояния, помимо этого, внешний вид сотрудников может сказываться и на результатах деятельности предприятия, организации или учреждения. Ведь сотрудники – это «лицо компании», а следовательно, если они имеют здоровый вид и привлекательны для клиентов, партнеров, дела у этой компании пойдут вгору. Физическое состояние человека, его здоровый вид сейчас приобретает большое значение, так как в наше время становится просто необходимым иметь хорошее здоровье, быть хорошо физически подготовленным для того, чтобы обеспечить нормальную рождаемость будущего поколения и его физическое состояние.

В сфере профессионального применения бакалавров и специалистов экономики, конечно, нет больших физических нагрузок, требующих больших затрат физической силы. Но именно для того, чтобы быть всегда в хорошей физической форме, необходимо заниматься спортом и физической культурой. Ведь где еще служащий сможет получить необходимое количество зарядов физической энергии, не сидя же на своем рабочем месте. Ему остается только периодически тренироваться, заниматься физическими упражнениями, активными видами спорта для поддержания своей физической формы.

Нельзя забывать и о том, что работник, обладающий хорошей физической формой и подготовленностью, обладает большей работоспособностью. Об этом свидетельствует возрастающая способность человека выполнять большую работу за определенный промежуток времени. С нарастанием работоспособности улучшается и качество работы, так как если человеку не страшны никакие нагрузки, он сделает свою работу с приложением максимальных усилий.

Итак, мы перечислили требования, которые предъявляют работодатели к своим сотрудникам помимо обладания высокими профессиональными качествами, еще и требования в отношении их физической формы.

Все перечисленные выше факторы и причины, по которым предприятиям, организациям и учреждениям требуются физически подготовленные и здоровые работники, и определяют значение и роль физической культуры в профессиональной деятельности людей.

Сказанное отнюдь не предрекает судьбу и карьеру людей с физическими недостатками. Однако есть повод для того, чтобы задуматься и начать строить свою жизнь по-новому, положив в ее основу занятие спортом, физической культурой. Человек, ведущий здоровый образ жизни – полноценный и полноправный член современного общества. На таком человеке может строиться новая Украина. Украина сильных, здоровых людей, которые возродят ее, отстроят заново, поднимут на достаточную высоту. Для таких людей любые проблемы, которые повстречаются у них на пути, не встанут помехой, они справятся с ними, так как закалены физически, а значит и подкованы морально.

ВЫВОД

Говоря о будущей профессиональной деятельности бакалавра и специалиста, мы представляем себе прежде всего служащего, занимающегося не физическим трудом, а все-таки умственным.

Образование, которое получает такой человек, предполагает именно такую организационную форму его трудовой деятельности.

Однако разве такой человек не должен обладать хорошей физической формой и отменным здоровьем. А добиться всего этого можно, регулярно занимаясь спортом и физической культурой.

Определив огромное значение физической культуры в жизни человека вообще и в профессиональной деятельности бакалавра и специалиста в частности, еще раз хотелось бы подчеркнуть некоторые моменты.

Во-первых, необходимость занятий физической культурой и спортом существует на протяжении всей жизни человека, хотя и явный результат их воздействия возможно бывает замечен не сразу, по крайней мере мы не всегда осознаем, что дает нам физическая культура и спорт. Хотя и порой видим разницу между собственным самочувствием в периоды, когда мы занимаемся физическими упражнениями и когда игнорируем их. Да, когда нам еще нет двадцати лет, мы почти не ощущаем недостатка сил и жизненной энергии, однако когда выйдя из стен вуза мы окунемся в рабочую жизнь, на нас свалятся все проблемы, вот тогда-то нам и потребуются силы и энергия для того, чтобы нормально жить и активно трудиться на благо себя и общества.

Во-вторых, значимость физической подготовленности человека обусловлена и проявлением нового времени, хотя хорошая физическая форма ценилась во все времена, однако на данном этапе развития общества физическая подготовленность приобретает более важное значение. Сейчас, когда стране нужна хорошая рабочая сила, которая способна была бы помочь ей возродиться, восстановить и поднять уровень экономики, все большее значение отдается физической форме и здоровью работников.

В-третьих, занятие физической культурой и спортом дает человеку не только чувство физического совершенства, но и придает ему силы и формирует его дух. Поднимает уровень моральных качеств человека, что так необходимо нынешнему обществу. Колоссальное значение приобретает физическая культура в жизни человека, когда она воздействует на него с разных сторон, она и формирует его моральные качества, дух и воздействует на его физическое состояние. В здоровом теле – здоровый дух. А значит и новый подход к жизни и работе, новые достижения в жизни и работе. Вот эффект физической культуры в государственном масштабе.

Для того, чтобы сознательно прийти к выводу и значимости физической культуры и спорта человек должен понять ее роль в своей жизни. И очень хорошо, если он поймет это не совсем поздно для того, чтобы начать вести здоровый образ жизни.

Спорт и физическая культура – это не только здоровый образ жизни, это вообще нормальная и здоровая жизнь, которая открывает все новые и новые возможности для реализации своих сил и талантов. Это путь, на который вступает здравомыслящий человек, для того чтобы прожитая им жизнь была бы плодотворной, приносила радость ему самому и окружающим.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1. Коробейников, Н. К. Физическое воспитание [Текст] : учебное пособие для сред. спец. учеб. заведений / Н. К. Коробейников, А. А. Михеев, И. Г. Николенко. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : Высш. школа, 1989. – 384 с.
2. Спортивная физиология [Текст] / Под ред. Я. М. Коца. – М. : ФИС, 1996. – 240 с.
3. Физическая культура [Текст] / Под ред. Б. И. Загорского. – М. : Высш. шк., 2000. – 383 с.
4. Физическое воспитание студентов и учащихся [Текст] / Под ред. Н. Я. Петрова и др. – Мн. : Полымя, 1988. – 256 с.
5. Холодов, Ж. К. Теория и методика физического воспитания и спорта [Текст] / Ж. К. Холодов, В. С. Кузнецов. – М. : Академия, 2003. – 480 с.

Получено 31.01.2013

О. М. ВІЦЬКО, Л. М. ФІЛАТОВА
ЗНАЧЕННЯ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ В МАЙБУТНІЙ ПРОФЕСІЙНІЙ
ДІЯЛЬНОСТІ БАКАЛАВРІВ І СПЕЦІАЛІСТІВ
Донбаська національна академія будівництва і архітектури

Здоров'я – основне багатство людини. Це особливо актуально у наш час, коли науковий і технічний прогрес рухається семимильними кроками. Особливо важливо це для випускників ВНЗ, які не приділяли належної уваги своїй фізичній формі. При влаштуванні на роботу багато працевлаштуваних стали

звертати особливу увагу на фізичні кондиції своїх підлеглих, їм перестають бути потрібні фізично слабкі люди, а потрібен здоровий і міцний працівник.
здоров'я, фізична культура, здоровий спосіб життя

ALEXANDER VITSKO, LIDA FILATOVA
A VALUE OF PHYSICAL CULTURE IS IN PROFESSIONAL ACTIVITY OF
BACHELORS AND SPECIALISTS
Donbas National Academy of Civil Engineering and Architecture

Health is the main wealth of a man. It is special topically in our time, when scientific and technical progress step this mile steps. This is especially important for the graduating students of institutions of higher learning, that did not spare due attention to the physical form. At starting work many employers began to watch out for physical standards of the inferiors, it is stopped them to be physical weak people, and a healthy and strong employee is needed.
health, physical culture, healthy way of life

Вицько Олександр Миколайович – асистент кафедри фізичного виховання Донбаської національної академії будівництва і архітектури. Наукові інтереси: зміцнення організму людини методом виховання фізичних якостей.

Філатова Ліда Миколаївна – старший викладач кафедри фізичного виховання Донбаської національної академії будівництва і архітектури. Наукові інтереси: зміцнення організму людини методом виховання фізичних якостей.

Вицько Александр Николаевич – ассистент кафедры физического воспитания Донбасской национальной академии строительства и архитектуры. Научные интересы: укрепление организма человека методом воспитания физических качеств.

Филатова Лида Николаевна – старший преподаватель кафедры физического воспитания Донбасской национальной академии строительства и архитектуры. Научные интересы: укрепление организма человека методом воспитания физических качеств.

Alexander Vitsko – assistant, Physical Education Department, Donbas National Academy of Civil Engineering and Architecture. Scientific interests: strengthening of organism of man by the method of education of physical internals.

Lida Filatova – senior teacher, Physical Education Department, Donbas National Academy of Civil Engineering and Architecture. Scientific interests: strengthening of organism of man by the method of education of physical internals.

УДК 94(477.6)

В. О. ВОЛОШЕНКО

Донбаська національна академія будівництва і архітектури

РЕЦЕПЦІЯ ДРУКОВАНОГО СЛОВА НЕПИСЬМЕННИМИ СЕЛЯНАМИ У СВІДЧЕННЯХ СУЧАСНИКІВ – АВТОРІВ МАТЕРІАЛІВ «КІЄВСКОЙ СТАРИНЫ» (1882–1906 РР.)

У статті підіймається проблема рецепції друкованого слова неписьменними селянами Наддніпрянської України у другій половині XIX ст. – на початку XX ст. На основі виявлених у матеріалах часопису «Кієвская старина» (1882–1906 рр.) свідчень сучасників вказуються особливості досвіду стикання з писемним словом та складання уявлень про книжний світ у неписьменних селян.

друковане слово, неписьменні селяни, часопис «Кієвская старина»

Поширення селянського читання у Наддніпрянській Україні у другій половині XIX – на початку XX ст. традиційно розглядається у колі питань, пов'язаних із розвитком системи шкільної та поза-шкільної освіти. При цьому обабіч залишається не менш важлива проблема рецепції друкованого слова неписьменними селянами, які, не вміючи читати, складали власні уявлення про книжний світ, мали власний досвід стикання з писемним словом. Своє висвітлення ця тематика знайшла на сторінках часопису «Кієвская старина» (далі – «КС»). В умовах заборони друку українською мовою це російськомовне видання (у 90-х рр. був отриманий дозвіл на вміщення окремих видів текстів українською мовою у російській транслітерації; саме ж слово «український» мало замінюватись на «малоросійський») стало визнаним органом українознавства зламів XIX–XX ст.

У розлогіх історіографії «КС» [1, 2] увага приділялася і проблемам освіти: висвітлювався педагогічний ракурс загальної характеристики поширення освітянських установ у часопису [3] та питання специфіки зображення освічених селян на його сторінках [4].

Цілями цієї розвідки є виявлення серед матеріалів «КС» публікацій з відомостями щодо рецепції друкованого слова неписьменним селянством та їх аналіз.

У «КС» немає жодної статті чи замітки, спеціально присвяченій проблемі взаємин неосвічених селян та писемного слова [3]. Утім ця тема побіжно представлена у текстах опублікованих у журналі спогадів, результатів історичних та етнографічних досліджень, поточних відомостей з політичного та культурного життя, художніх творів [6–17].

До 1860-х років у Російській імперії не існувало розгалуженої, а тим більш ефективної системи селянської освіти. Селяни Наддніпрянської України мали дуже обмежений доступ до її здобуття – через залишки шкільної мережі часів Гетьманщини; шкільні заклади, зорганізовані з ініціативи уряду чи землевласників; приватні уроки тощо. Книжне знання залишалось майже ексклюзивною принадою «освіченого товариства». За свідченнями, знайденими у «КС», сучасники відзначали, що це добре усвідомлювалось селянами, ставлення до друкованого слова у яких було оповите певним містичним ореолом, а саме писемне слово часто сприймалось не буквально (могло бути викривленим «панями» у власних інтересах), а у межах усної традиції.

Посилаючись на Дж. К. Каротерса, канадський культуролог М. Мак-Люен вказує на властиве для безписемної культури уявлення про «владу» слів, коли головним органом сприйняття інформації є вухо, а реальність відноситься не до побаченого, а до почутого [18]. Сенс писаних текстів для неписьменних українських селян визначався не через те, що там було написано. Вони *вірили* у те, що там мало бути (тут і далі курс наш. – В. В.): їхня «правда» [19] була значно вагомішою. Розповсюджені чутки здавались правдивішими за прочитане. Матеріали «КС» свідчать, що найбільш опукло це проявлялося під час громадських заворушень.

© В. О. Волошенко, 2013

В. Сікорський, згадуючи про події «Київської козащини» 1855 р. у с. Малій Березні, де він до того був священником 20 років, описував дивну, на його погляд, поведінку селянства: кріпаки цього та навколишніх сіл були збурені і тим, що присягати на вірність імператору Олександру II мали тільки особи «вільних станів», і тим, що «попи» нібито «морочили» їх і *не вірно* читали надіслані папери, в яких *мало бути* оголошене ним новим царем «добро» (очікувана свобода від панщини). Самого В. Сікорського селяни, арештувавши, відпустили тільки для відправлення служби на Пасху, а відразу після священнодійства почали катувати: морили голодом і безсонницею, водили по колючках, тримали у крижаній воді, насміхались, лаялись, благали: «Оголосите нам наше добро, і ми вам спасибі скажемо, будемо працювати, будемо вам слухняні, а не захочете зробити нам добро, то ми вас змусимо й додому не відпустимо». Уявлення про «правду» виявлялись значно сильнішими релігійних приписів. У деяких селах священники «читали» те, що від них прагнули, що ставало зайвим аргументом для мучителів: «Де тільки священники добрі, там вже люди стали вільні, а тебе пани закупили, ти й віддав всіх до неволі. Ти є царський брехун (тобто брешеш ім'ям Царя, перекручуєш, приховуєш його слова), – наш ворог і неприятель». Після придушення повстання В. Сікорський переїхав до іншого села [6].

Особливості сприйняття неписьменними селянами змісту призначених для них документів яскраво проявилися у 1861 р. Складний текст «Положення» про скасування кріпацтва потребував не просто вміння читати, а й розуміти його зміст, але необхідних роз'яснень на місцях не вистачало. За свідченням етнографа П. Єфименка, селяни, які вважали цей текст «священним», не довіряли жодним тлумаченням, не бажали скорятися поміщикам та новим властям. Поширення «шкідливих або загрозливих чуток» принесло велику шкоду там, де їх не спростовували мирові посередники – селяни навіть відмовлялися від частини належної їм за законом землі. Якщо у 1861 р. у місцевій пресі з'явилася тільки одна стаття про подібні непорозуміння, то у 1862 р. – вже чимало. Так, у 1862 р. у Старобільському земському суді розглядалась справа 60-річного неписьменного Артема Стародубцева, який переконував селян, «щоб вони не приступали до згоди з власниками на складання уставних грамот, а очікували б часу, коли надійде повеління винищувати всіх взагалі панів, і що після того всі землі мають поступити до них». Характерно, що під час суду селяни ухилялися від свідчень проти арештованого, й у 1864 р. справу закрили. На думку П. Єфименка, в основі чуток лежало уявлення, що земля є власністю селян: «Ми панські, а земля наша». Розрив між мареннями про бажаний зміст документа і його тлумаченнями, ймовірно, був настільки великим, що селяни дуже боялися підписувати документи (за однією з чуток, мав вийти ще один маніфест – на безкоштовне отримання землі, а той, хто підпише уставну грамоту, позбавить себе «права на дарову землю»). Науковець зазначав, що «селяни завжди більше довіряють *словам* осіб зі свого середовища (...) й рідко приймають поради та вказівки інтелігентних осіб» й пояснював причину появи чуток, у дусі свого часу, «повальним невіглаством селян» [7].

Цікаві свідчення про недовіру селян до представників вищих прошарків та їхнє бажання отримувати з книжок тільки ту інформацію, яка узгоджувалася з уявленнями звичного для них світу усного слова, залишив і громадivecь Б. Познанський, який після закінчення університету з власної ініціативи поїхав навчати селян грамоті, потрапивши до «глухого села подніпровської України, в якому ще жила пам'ять про гайдамаччину» і де було тільки двоє дорослих письменних селян. Бажаючих навчатись не бракувало – всі хотіли самі прочитати і зрозуміти «Положення». Більшість після кількох спроб відсторонилися від «незрозумілої грамоти». Але сам процес читання для селян вочевидь пов'язувався із чимось містичним, адже вони приходили до свого вчителя за тлумаченням навіть «таємничо» по ночам, а сільські грамотії перевіряли, чи правильно він читає. Б. Познанський писав: «Лише б прочитати точно, без утаювання, написане, а зрозуміти зрозуміємо ці царські папери, думав мужик, не здогадуючись про всі хитросплетіння цього нового ладу життя. При цьому ж уявлялося, що *істинний смисл написаного повністю відповідає ідеалу, створеному у його розумінні*» [8].

Селянські ідеали і припущення, що лежали в основі рецепції писемного слова, ставали предметом щирого здивування для освічених сучасників з «вищих кіл», а іноді й використовувалися ними. З. Неборовський у спогадах про перебування на Правобережжі відразу після польського повстання 1863 р. згадував курйози, пов'язані з селянською реакцією на друковані матеріали. Тоді в кожному селі стояла стража з місцевих селян, яким було велено нікого не пропускати без документів з печаткою. Один польський поміщик, якому треба було терміново виїхати, замість паспорту взяв старі афіші Варшавського цирку з зображеною на них четвіркою коней й велів для себе запрягти четвірку (дотепник мабуть мав певні уявлення про особливості селянського бачення смислу написаного у документах). У першому ж селищі протягнув стражі цей «паспорт», все ж боячись наслідків, але здивувався, коли

селяни прийшли у захоплення від цього наочного документа: «Оце паспорт настоящій (тут і далі у передачі селянських висловлювань збережено авторську стилістику, – В. В.), дивись! І тут четверо коней і два сидить, і у пана теж саме; оттакі би всім видавали паспорти, то не було би замороки». І поміщика вільно пропустили. В іншому випадку з двох супутників одного затримали й повезли до місцевого батюшки читати паспорт, а іншого, без жодних документів, пропустили: «Бо у його нема чого читать, то нехай собі їде з Богом» [9].

Згідно з чисельними публікаціями у «КС» на освітянську тематику, на зламі XIX–XX ст. завдяки зусиллям уряду, громадських інституцій та окремих осіб можна було констатувати певні успіхи шкільної та позашкільної освіти народу (зокрема й завдяки влаштуванню бібліотек, читалень, розповсюдженню «загальнокорисних книг»), хоча питання подолання «народної темноти» було далеким від вирішення й повсякчасно викликало занепокоєння.

Зі збільшенням лав писемних селян ставлення до освіченості потроху змінювалося й у їхніх односельців. У навчанні грамоті вбачали практичну користь. На переконання Б. Познанського для села вже у 1861 р. грамотність стала необхідністю: «Життя села, що знало досі тільки вотчинну владу панів та економів, раптово стали втискувати до меж письмєнних регламентацій. (...) Мужики хотілося прозріти у цьому новому для нього світі писемності». Не дивно, що «мужики» насамперед хотіли віддати у «науку» своїх дітей [8]. З'явилось розуміння, що освіченість уможливила просування соціальною драбиною. Володіння друкованим словом, як і раніше, сприймалось як ознака належності до «вищих кіл», але тепер ця істина набувала для селян позитивного значення. Б. Познанський відзначав, що з часом грамотність на селі призвела до «свого роду сільського кар'єризму». Дописувачі «КС», піклуючись про поширення української освіти, дуже неохотно оцінювали цю тенденцію, адже такого роду селяни-грамотії вмонтовувались у російську владну систему, набували російської ідентичності, втрачали зв'язок із селянським середовищем. Критично зображувалися їх намагання «вилізти у пани», відрізнитися від «мужиків» – «настоящей необразованной животной»; «грамотні селянські синки, продукт сучасної школи» протиставлялися «безграмотним батькам, що чесно живуть традиціями та звичаями завітної старовини». Віталось використання селянами знань для суспільних інтересів [10, 11]. П. Майорський в оповіданні «До науки» зобразив ситуацію в одному з хуторів, в якому було тільки два-три грамотії, та й ті – «не шкідливі», а школи сприймалися хуторянами як «панські примхи»: «Воно звісно, гарно навчитися на попа, або на дяка, або хоч на писаря... але всім же не протовпиться в писарі, та в дяки – треба комусь і хліб робить». Героєм оповідання є неписьменний дід, який понад усе прагне вивчити свого онука, бо переконаний, що «тільки вчені люде – люде, а не вчений чоловік – та ж самісінька тваряка» [12].

Змінювані умови життя трансформували досвід стикання неписьменних сільських мешканців із друкованим словом та книжним знанням. Модернізаційні процеси входили до життя селянства із появою залізниць, збільшенням контактів з містом, підпорядкуванням централізованій адміністративній системі, проходженням армійської служби, поширенням освіти. Друкована продукція доходила до сіл багатьма шляхами й була геть різною за змістом, що не завжди відповідало очікуванням українських інтелектуалів, згрупованих навколо «КС». Так, невтішних оцінок дістав «літературний багаж», знайдений в одному з сіл: переважали видання релігійного характеру та лубочна література, з українських книжок «найбільше пощастило» «Наймичці» та «Кайдашевій сім'ї» завдяки їх дешевій ціні; все інше, крім підручників, було віднесено до категорії «сміття» [13].

На початку XX ст. у неписьменних селян Наддніпрянської України з'являється більше можливостей почути друковане слово – тепер не тільки з церковного амвону, а й на спеціально чи стихійно організованих читаннях. Потроху призвичаювались й до складних іноземних термінів. Статистик, громадівець О. Русов на виставах «Наталки-Полтавки» спостеріг відмінності сприйняття вигляду та мови Возного глядачами з «освічених кіл» та з «простонароддя». Першим видавалося смішним все, включно з високопарною мовою Возного. Глядачі ж з простонароддя сміялися тільки над кривляннями героя. Мова ж не здавалася їм смішною – вони не знали історії її розвитку й не уловлювали умовностей змін у книжній мові. То й говорили на Возного: «Це, мабуть, якийсь німець». Його мова їх вражала, але смішного у ній було стільки ж, як у церковній проповіді або у зрідка чутих газетних виразах – «конверсія, інституція, конституція, ліквідація тощо» [14].

Безумовно, не можна перебільшувати ані розмірів поширення книжного знання, ані його впливу на українське селянство Наддніпрянської України. Сприйняття друкованого слова й надалі відбувалось у межах світу усної культури. Як і раніше, багато значили чутки і перекази, зберігалася цікавість до всього магічного та чудесного, чим добре користувалися видавці лубочної книги. Той же П. Майорський з невдоволенням описав смаки неписьменних мешканців змалюваного в його оповіданні

хутору: маленький Левко, який освоював грамоту, для баб читав сонники та «святки», а мужиків розважав читанням віршиків з смішними для них російськими словами. У хуторі існували й свої перекази про чудодійні властивості окремих книг. Вважалося, що Біблію читати небезпечно, бо «можна дочитатись до того, що зайти голосвіта», але той, хто все ж зможе дочитати її до кінця, «присвячується, бо побачить в її все, що в світі». Крім Біблії, нібито існувала ще одна важлива книга – бібліотека: «тільки прочитавши бібліотеку, можна напевне сподіватись царства небесного». Цей художній опис підтверджується й іншими спостереженнями про те, що писемне слово в уяві селян іноді набувало містичного значення. Так, списки апокрифу «Сон Богородиці» використовували при лікуванні та як охоронний домашній талісман для попередження різного роду нещасть. В. Маркович описав, як елементи книжного знання вводилися до традиційних знахарських лікувальних практик – змінювалась «професійна» мова, використовувались описані в книжках трави, речовини та мінеральні засоби, у т. ч. й куплені в аптеках [15, 16]. Навіть саме усвідомлення зростання ролі й місця книжок у житті селян закріплювалося за допомогою традиційних методів. Фіксувалися випадки, коли при народженні хлопчика, під час обряду «зливки» породіллі, «бабка» клала на підлогу сокиру та книгу, приговорюючи: «Щоб дрова рубав та книжку читав» [17].

ВИСНОВКИ

Отже, матеріали «КС» засвідчують, що рецепція друкованого слова неписьменними селянами Наддніпрянщини, зазнаючи змін в умовах модернізаційних процесів, залишалась підпорядкованою традиції усної культури. У перспективі отримані дані можуть бути перевірені та доповнені на основі іншого кола джерел.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Палієнко, М. Г. «Кіевская старина» у громадському та науковому житті України (кінець XIX – початок XX ст.) [Текст] / М. Г. Палієнко. – К. : Темпора, 2005. – 384 с.
2. Тиховліс, І. О. До історіографії часопису «Кіевская старина» [Текст] / І. О. Тиховліс // Вісник Дніпропетровського університету. Історія та археологія. – 2008. – № 16. – С. 220–223.
3. Побірченко, Н. С. Проблема освіти на сторінках журналу «Кіевская старина» (1882–1906) [Текст] / Н. С. Побірченко. – К. : Науковий світ, 2000. – 91 с.
4. Волошенко, В. О. Образ освіченого селянина у репрезентації часопису «Кіевская старина» [Текст] / В. О. Волошенко // Питання аграрної історії України та Росії : Матеріали дев'ятих наукових читань, присвячених пам'яті Д. П. Пойди : зб. наук. пр. / Дніпропетр. нац. ун-т ім. Олеся Гончара, Каф. рос. історії ; [редкол.: В. В. Іваненко (відп. ред.) та ін.]. – Д. : ПФ Стандарт-Сервіс, 2012. – С. 96–103.
5. Палієнко, М. Г. «Кіевская старина» (1882–1906). Хронологічний показник змісту журналу [Текст] / М. Г. Палієнко. – К. : Темпора, 2005. – 480 с.
6. Сикорский, В. Из воспоминаний потерпевшего во время крестьянских волнений 1855 г. [Текст] / В. Сикорский // Киевская старина. – 1882. – Т. 2. – С. 88–105.
7. П. Е. [Єфименко, П.]. Из эпохи крестьянской реформы на юге России (Народные слухи и толки о воле и земле) [Текст] / П. Єфименко // Киевская старина. – 1886. – Т. 14. – С. 92–108.
8. П-ский Борис. [Познанский, Б.]. Воспоминание из недалекого прошлого (О школе и грамотности в Киевской губернии) [Текст] / Б. Познанский // Киевская старина. – 1885. – Т. 11, № 2. – С. 241–250.
9. Неборовский, З. Несколько страничек из моих воспоминаний [Текст] / З. Неборовский // Киевская старина. – 1894. – Т. 46. – С. 46–51.
10. Гринченко, Б. Серед темної ночі [Текст] / Б. Гринченко // Киевская старина. – 1901. – Т. 73. – С. 234–244.
11. Украинский театр [Текст] / отредактировано автором // Киевская старина. – 1903. – Т. 83. – С. 20–21.
12. Майорський, П. До науки [Текст] / П. Майорський // Киевская старина. – 1904. – Т. 86. – С. 293–99.
13. Что читает деревня? [Текст] / отредактировано автором // Киевская старина. – 1901. – Т. 73. – С. 157–158.
14. Русов, А. Какая роль Возного в «Наталке-Полтавке»? [Текст] / А. Русов // Киевская старина. – 1904. – Т. 84. – С. 58–59.
15. Сумцов, Н. Ф. Культурные переживания [Текст] / Н. Ф. Сумцов // Киевская старина. – 1889. – Т. 25. – С. 499–505.
16. Маркович, В. В. Знахарки нового типа [Текст] / В. В. Маркович // Киевская старина. – 1891. – Т. 34. – С. 414–422.
17. Малинка, А. Родыны и хрестыны [Текст] / А. Малинка // Киевская старина. – 1898. – Т. 61. – С. 254–286.
18. Мак-Люэн, М. Галактика Гуттенберга: Сотворение человека печатной культуры [Текст] / М. Мак-Люэн. – К. : Ника-Центр, 2004. – 432 с.
19. Мирошниченко, П. Я. Кульгура русского и украинского крестьянства конца эпохи феодализма (1760–1861 гг.) [Текст] : Учеб. пособие / П. Я. Мирошниченко. – Донецк : ДонГИИ, 1999. – 244 с.

Отримано 05.02.2013

В. А. ВОЛОШЕНКО

РЕЦЕПЦИЯ ПЕЧАТНОГО СЛОВА НЕГРАМОТНЫМИ КРЕСТЬЯНАМИ В
СВИДЕТЕЛЬСТВАХ СОВРЕМЕННОКОВ – АВТОРОВ МАТЕРИАЛОВ
«КИЕВСКОЙ СТАРИНЫ» (1882–1906 ГГ.)

Донбасская национальная академия строительства и архитектуры

В статье поднимается проблема рецепции печатного слова неграмотными крестьянами Надднепрянской Украины во второй половине XIX ст. – в начале XX ст. На основе выявленных в материалах журнала «Киевская старина» (1882–1906 гг.) свидетельств современников указываются особенности опыта соприкосновения с письменным словом и складывания представлений о книжном мире у неграмотных крестьян.

печатное слово, неграмотные крестьяне, журнал «Киевская старина»

VICTORIA VOLOSHENKO

RECEPTION OF THE PRINTED WORD BY THE ILLITERATE PEASANTS IN
EVIDENCES OF THE CONTEMPORARIES – THE AUTHORS OF THE
ARTICLES IN «KYIVAN ANTIQUITY» (1882–1906)

Donbas National Academy of Civil Engineering and Architecture

The article reveals the problem of reception of the printed word by the illiterate peasants in Dnieper Ukraine in the second half of the XIX – early XX centuries. Based on the contemporaries' evidences found in the articles of the magazine «Kyivan Antiquity» (1882–1906) the author depicts the particular features of the experience in contact with the printed word and formation of ideas about the world of books in minds of the illiterate peasants.

the printed word, illiterate peasants, magazine «Kyivs'ka Staryna»

Волошенко Вікторія Олександрівна – к. і. н., доцент кафедри історії і філософії Донбаської національної академії будівництва і архітектури. Наукові інтереси: культурна історія, українське селянство у суспільній думці наприкінці XIX – на початку XX ст.

Волошенко Виктория Александровна – к. и. н., доцент кафедры истории и философии Донбасской национальной академии строительства и архитектуры. Научные интересы: культурная история, украинское крестьянство в общественной мысли конца XIX – начала XX вв.

Victoria Voloshenko – PhD in history, Associate Professor, History and Philosophy Department, Donbas National Academy of Civil Engineering and Architecture. Scientific interests: cultural history, the Ukrainian peasantry in social thought of the end of XIX – beginning of XX centuries.

УДК 796.012.412.5

В. С. ДМИТРИЧЕНКО, А. Н. БЕЛОХВОСТОВ, Т. А. БЕЛОХВОСТОВА
Донбасская национальная академия строительства и архитектуры

КЛУБ ЛЮБИТЕЛЕЙ БЕГА КАК ОДНА ИЗ ФОРМ ОРГАНИЗАЦИИ САМОСТОЯТЕЛЬНЫХ ЗАНЯТИЙ СТУДЕНТОВ

В статье обобщаются сведения и методические рекомендации для студентов по организации и проведению самостоятельных занятий по оздоровительному бегу. Большое внимание уделяется вопросам планирования занятий, педагогического контроля и управления процессом подготовки, позволяющим вывести показатели функциональной готовности на качественно новый высокий уровень.

клуб любителей бега, оздоровительный бег, техника бега, величина нагрузки, периодичность занятий

Клубы любителей бега – массовые общественные организации спорткомитетов и ведомственных физкультурных коллективов. Их главная задача – вовлечение в регулярные занятия оздоровительным бегом и ходьбой широких слоев населения всех возрастов, укрепление здоровья людей, организация активного отдыха и досуга трудящихся, пропаганда среди населения физической культуры.

Клубы любителей бега создаются в коллективах физической культуры, предприятий, учреждений, учебных заведений, они функционируют при спортивных сооружениях, в парках культуры и отдыха, при ЖЭКах, домоуправлениях, располагающих условиями для проведения постоянной физкультурно-оздоровительной работы. Членом КЛБ может стать каждый желающий заниматься оздоровительным бегом и ходьбой, допущенный врачом по состоянию здоровья к занятиям.

Основная задача – укрепление собственного здоровья. Исходя из возрастных и функциональных данных, каждому члену клуба необходимо иметь индивидуальный подход к организации оздоровительного бега – его дозировке, методике, времени проведения занятий. Дело в том, что в отличие от групп здоровья и общефизической подготовки члены КЛБ занимаются самостоятельно и в этих условиях самоконтролю, четкому выполнению заданий, составленных по индивидуальным планам специалистами, придается особое значение.

Начинать занятия бегом никогда не поздно и важно перебороть себя, чтобы без стеснения выйти на улицу в спортивной форме и приобщиться к простейшему оздоровительному виду физкультуры – бегу трусцой. Причем, порой, бывает так: какая-то модная кампания с шумом увлекает многих ее приверженцев, но вот проходит «бум», и к бывшей моде «остывают». С оздоровительным бегом подобного быть не должно. Это отнюдь не дань моде. Здесь важно начать и упорно заниматься, постепенно наращивая нагрузки и закаляя свой организм. Сегодня ученые пришли к единодушному выводу: наиболее благоприятны для организма длительные пробежки, участие в марафонских состязаниях. И, конечно же, если человек занимался бегом три – четыре месяца, а затем бросил тренировки, то он сделал только хуже своему организму, который уже привык к нагрузкам и требует их постоянно.

Вторая не менее важная задача членов КЛБ – популяризация оздоровительного бега. И этому должны способствовать массовые пробежки, участие членов клуба любителей бега в самих популярных легкоатлетических соревнованиях, марафонах.

ОЗДОРОВИТЕЛЬНЫЙ БЕГ

Общие сведения об оздоровительном беге.

Массовое увлечение бегом – одна из примечательных черт нашего времени. То, что какие-нибудь 30 лет назад просто не могло прийти в голову солидному человеку – бегать по улице – стало теперь

чуть ли не нормой, признаком культуры. Еще недавно вид бегущих пожилых людей шокировал окружающих, теперь на них смотрят с почтением, а иногда и с завистью.

Бегают во всем мире. В Финляндии около 15 процентов населения регулярно занимается бегом, предпочитая длинные дистанции. В Швеции целые кварталы семьями выходят на специально проложенные трассы для бега. В США официально зарегистрировано около 25 миллионов регулярно занимающихся оздоровительным бегом, а по неофициальным данным – около 40 миллионов.

В последнее время все большей популярностью пользуется оздоровительный бег. Он применяется в фитнес-центрах, SPA-салонах, центрах занятий оздоровительной физкультурой и других лечебных учреждениях по всему миру.

Оздоровительный бег является наиболее простым и доступным (в техническом отношении) видом циклических упражнений, а потому и самым массовым. По самым скромным подсчетам, бег в качестве оздоровительного средства используют более 100 млн людей среднего и пожилого возраста нашей планеты.

Для увеличения мотивации занятий оздоровительным бегом необходимо глубже осознать психологию бегающего человека и мотивы, которые им руководят.

Ученые выделяют следующие основные мотивации к занятиям оздоровительным бегом: укрепление здоровья и профилактика заболеваний; повышение работоспособности; удовольствие от самого процесса бега; стремление улучшить свои результаты в беге (спортивная мотивация); следование моде на бег (эстетическая мотивация); стремление к общению; стремление познать свой организм, свои возможности; мотивация творчества, мотивация воспитания и укрепления семьи; «семейный» бег; случайные мотивации. Однако наиболее сильным стимулом для занятий является именно удовольствие, огромное чувство радости, которое приносит бег.

Положительные эффекты оздоровительного бега.

Техника оздоровительного бега настолько проста, что не требует специального обучения, а его влияние на человеческий организм чрезвычайно велико. Однако при оценке эффективности его воздействия следует выделить два наиболее важных направления: общий и специальный эффект.

Общее влияние бега на организм связано с изменениями функционального состояния ЦНС, компенсацией недостающих энергозатрат, функциональными сдвигами в системе кровообращения и снижением заболеваемости.

Тренировка в беге на выносливость является незаменимым средством разрядки и нейтрализации отрицательных эмоций, которые вызывают хроническое нервное перенапряжение. Эти же факторы значительно повышают риск миокарда в результате избыточного поступления в кровь гормонов надпочечников – адреналина и норадреналина.

Оздоровительный бег (в оптимальной дозировке) в сочетании с водными процедурами является лучшим средством борьбы с неврастенией и бессонницей – болезнями, вызванными нервным перенапряжением, избытком поступающей информации. В результате снимается нервное напряжение, улучшается сон и самочувствие, повышается работоспособность. Особенно полезен в этом отношении вечерний бег, который снимает отрицательные эмоции, накопленные за день, и «сжигает» избыток адреналина, выделяемого в результате стрессов. Таким образом, бег является лучшим природным транквилизатором – более действенным, чем лекарственные препараты.

Успокаивающее влияние бега усиливается действием гормонов гипофиза (эндорфинов), которые выделяются в кровь при работе на выносливость. При интенсивной тренировке их содержание в крови возрастает в 5 раз по сравнению с уровнем покоя и удерживается в повышенной концентрации в течение нескольких часов. Эндорфины вызывают состояние своеобразной эйфории, ощущение беспричинной радости, физического и психического благополучия, подавляют чувство голода и боли, в результате чего резко улучшается настроение. Психиатры широко используют циклические упражнения при лечении депрессивных состояний – независимо от их причины. Согласно данным К. Купера, полученным в Далласском центре аэробики, большинство людей, пробегающих за тренировку 5 км, испытывают состояние эйфории во время и после окончания физической нагрузки, что является ведущей мотивацией для занятий оздоровительным бегом.

В результате такого многообразного влияния бега на центральную нервную систему при регулярных многолетних занятиях изменяется и тип личности бегуна, его психический статус. Психологи считают, что любители оздоровительного бега становятся более общительными, контактными, доброжелательными, имеют более высокую самооценку и уверенность в своих силах и возможностях. Конфликтные ситуации у бегунов возникают значительно реже и воспринимаются намного спокойнее; психологический стресс или вообще не развивается, или же вовремя нейтрализуется, что является лучшим средством профилактики инфаркта миокарда.

В результате более полноценного отдыха центральной нервной системы повышается не только физическая, но и умственная работоспособность, творческие возможности человека.

Многие ученые отмечают повышение творческой активности и плодотворности научных исследований после начала занятий оздоровительным бегом (даже в пожилом возрасте).

Занятия оздоровительным бегом оказывают существенное положительное влияние на систему кровообращения и иммунитет. При обследовании 230 мужчин и женщин, занимающихся оздоровительным бегом, установлено достоверное увеличение содержания в крови эритроцитов, гемоглобина и лимфоцитов, вследствие чего повышается кислородная емкость крови, ее защитные свойства, что способствует снижению заболеваемости.

Для сдерживания естественного старения клеток организма необходимо занятие спортом. Бег способствует встряске организма, во время бега разрываются связи между молекулами, что не дает им сжиматься и терять воду. При беге каждый шаг сопровождается естественной встряской. В то же время встряска является хорошей естественной стимуляцией для всего организма. Поэтому, если бег вам не доступен, то прыжки на месте в какой-то мере могут его заменить.

Во время бега нагрузка на сердце уменьшается благодаря ритмичному и последовательному сокращению мышц голени и бедра помогает выталкивать кровь из вен нижних конечностей вверх к сердцу.

Таким образом, положительные изменения в результате занятий оздоровительным бегом способствуют укреплению здоровья и повышению сопротивляемости организма действию неблагоприятных факторов внешней среды.

ЗАНЯТИЯ ОЗДОРОВИТЕЛЬНЫМ БЕГОМ

Техника оздоровительного бега.

Правильная, соответствующая законам биомеханики техника бега, которая доставляет эстетическое наслаждение, – вот средство от перегрузок. Легкости, воздушности бега достичь непросто. Этому нужно учиться. Как и в ходьбе, величина перегрузок прежде всего зависит от величины вертикальных перемещений тела бегуна, но при беге роль этого фактора возрастает. Известно, что при беге имеется фаза полета, когда контакт с опорой отсутствует. Задача бегуна – свести к минимуму волнообразные колебания тела.

Сотрясения в связи с боковыми колебаниями тела возникают при слишком широкой постановке стоп. Нерационально также ставить стопы по одной линии. При правильной постановке стоп внутренние края следов оказываются на одной прямой линии. Относительно этой линии стопы должны быть незначительно расставлены носками наружу, чтобы отталкивания приходились преимущественно на большой палец – самый сильный.

Бегуны знают, какое большое значение имеет постановка стопы с пятки. Это совсем не значит, что бегун топает пятками, просто пятка первой касается грунта, а носок в этот момент находится чуть-чуть выше. Уже в следующей фазе носок мягко опускается на землю. Несмотря на все старания, этот способ не обеспечивает существенного снижения сотрясений и шадающего режима бега. Амортизация осуществляется здесь преимущественно коленным суставом, где возможны перегрузки от сотрясений суставного характера. Однако именно с этого способа постановки стопы должно начинаться приобщение к бегу. Для слабоподготовленных людей с неудовлетворительным состоянием здоровья этот способ довольно долго может оставаться единственно возможным, т. к. другие требуют более или менее хорошей спортивной формы.

Постановка стопы с носка.

Принятый спортсменами способ, обеспечивающий амортизационную плавную загрузку ноги. Такой бег не должен быть «деревянным», «гарцующим». В момент постановки стопы пятка чуть-чуть приподнята над грунтом и без промедления, мягко опускается на него. Однако во время опоры о грунт давление на переднюю часть стопы остается заметно большим, чем на заднюю. Способ требует хорошей предварительной подготовки и поэтому редко может быть рекомендован при занятиях оздоровительным бегом. Главное – постепенная равномерная загрузка стопы.

Постановка стопы сразу на всю плоскость. Этот способ характерен для бега весьма среднеподготовленных людей. Он возник стихийно и хотя не столь эффективен, как носковый, но зато более рационален, чем пяточный. В оздоровительном беге в зависимости от индивидуальных особенностей, степени тренированности, утомления, самочувствия перед пробежкой, качества обуви и покрытия не только можно, но и нужно переходить по мере надобности с одного способа бега на другой. Это особенно важно при утомлении мышц голени, области стопы или голеностопного сустава.

Попробуйте в этих случаях изменить постановку стопы, и неприятные ощущения почти наверняка исчезнут, появится своеобразный отдых на бегу. Запомните также, что при беге по неровной и каменистой поверхности, особенно в сумерки, носковый способ более опасен и грозит подворачиванием стопы.

Избегайте натекания на выставленную вперед ногу. Для этого постепенно разгибайте и опускайте голень. Бегун мягко, не тормозя движения, как бы накатывается на ногу. Один шаг сменяется другим без видимой границы, одна фаза слитно переходит в другую. Хороший бегун именно «катится» по трассе.

Самая грубая ошибка – вынесение ноги вперед в сочетании с ранним разгибанием голени. Стопа в момент приземления быстро движется вперед относительно земли. Скорость бега затормаживается, и практически вся масса тела «обрушивается» на суставы позвоночника и другие суставы. Больше всего страдает коленный, но достается и всем остальным. Через жесткую систему рычагов удар передается на позвоночник, на голову.

Длина шага.

Очень важно выбрать для себя оптимальную длину шага. Стремление до предела удлинить шаг приводит к нарушениям плавного бега, способствует «натеканию» на ногу, требует большой затраты сил и резко увеличивает нагрузку на позвоночник. Частый, семенящий бег не дает должного оздоровительного эффекта для мышц и суставов: мышцы сокращаются незначительно, а суставы в основном обеспечивают лишь передачу опорных и толчковых усилий. При таком беге преобладают статические нагрузки. Может быть, именно поэтому бегуны трусцой иногда жалуются на «забитость стоп».

У многих из них обнаружено плохое кровообращение в ногах. Конечно, при таких явлениях лучше все-таки бегать, чем не бегать, однако максимум оздоровительного эффекта и минимум «ортопедических» нарушений обеспечивает технически рациональный бег.

Длина шага зависит от роста и длины ног, веса, уровня тренированности, способа постановки стопы и скорости бега. Точные данные здесь дать затруднительно, поэтому приведем сугубо ориентировочный пример. У неплохо тренированных мужчин ростом 175 см средняя длина шага (расстояние от пятки одной ноги до носка другой) в 30-минутном равномерном беге колеблется в пределах 110–130 см.

Главным же показателем оптимальной длины шага должны служить непринужденность, удобство выполнения всех движений и плавный ритм бега.

Осанка бегуна.

Основное требование – вертикальное положение туловища. Излишний наклон вперед увеличивает опасность «натекания» на ногу при постановке стопы. Отклонение туловища назад приводит к чрезмерному подъему бедра и делает бег напряженным, «гарцующим», при этом голова, как правило, несколько запрокидывается назад. Не сутультесь, избегайте бокового раскачивания, скручивания туловища.

Бег под гору.

В этом случае скорость возрастает сама собой. Неизбежно натекание на ногу, удары и сотрясения ощущаются во всех звеньях тела. Именно поэтому бегуны впервые обнаруживают боль в суставах как раз при беге под гору. Болевые ощущения появляются чаще всего в области колена. При беге старайтесь ставить стопу с пятки, укоротить шаг и снизить скорость бега. При необходимости на спуске вообще перейдите на ходьбу.

Обучение правильной технике бега позволит избежать перегрузки позвоночника и суставов. Хорошая техника повышает эффективность (скорость, экономичность) бега примерно на – 15 %. Существует и другая точка зрения на роль техники при оздоровительном беге. Главная его задача – компенсировать гиподинамию, дать организму необходимую работу.

Рациональная же техника, наоборот, облегчает ее, и, следовательно, учиться правильной движениям как бы не имеет смысла. Однако позвоночник человека, пренебрегающего правильной техникой оздоровительного бега, очень быстро заставит вспомнить о ней.

Конечно, для этого требуется специально разработанный режим тренировки, дополненный рациональным питанием и соблюдением общего режима. И еще требуется время, ибо положительные изменения, как правило, наступают не сразу.

Это естественно, поскольку патологические процессы в опорных тканях формируются иногда в течение десятилетия. Для их остановки требуется также немало времени. Поэтому, приступая к лечению позвоночника, в данном случае остеохондроза, бегом, необходимо запастись терпением и упорством.

Тренировка бегуна должна состоять из следующих частей:

1. Легкого бега или бега, чередующегося с быстрой ходьбой, до общего разогревания.
2. Гимнастики с всесторонней проработкой всех главных суставов упражнениями на гибкость.
3. Силовых упражнений (5–6) для мышц рук, туловища и ног.
4. Упражнений (2–3) на расслабление и растягивание мышц.
5. Собственно беговой тренировки.
6. Упражнений (5–6) на расслабление и легкое растягивание мышц.

Практика оздоровительного бега.

При начале беговых тренировок следует помнить и соблюдать следующие правила:

- перед тренировкой тщательно проверьте исправность своей обуви;
- на ноги следует надевать толстые носки из смеси шерсти и хлопка;
- нагрузка должна нарастать постепенно;
- бегать следует не реже 3-х раз в неделю и не меньше 20 мин;
- не следует увеличивать скорость бега;
- постоянно следует укреплять мышцы свода ступней, чтобы избежать развития плоскостопия;
- наибольший тренировочный эффект достигается тогда, когда скорость бега приближается к

1 часу;

- следует следить за частотой пульса – она не должна быть больше, чем 180 ударов в мин минус ваш возраст.

При занятии бегом, прежде всего, необходимо расслабиться, бегать так, чтобы расходовать как можно меньше сил, легко, неторопливо, мягко, чтобы бег доставлял удовольствие. Шаги должны быть мелкими. Дышать желательно через нос, а выдыхать через рот. Как и при выполнении релаксации, время от времени можно делать небольшие паузы и восстанавливать дыхание. Стараться ни о чем не думать и концентрировать внимание.

Для развития специальной выносливости чаще всего используется «бой с тенью» и упражнения на снарядах: выполнение 5–6 серий по 20–30 сек интенсивной работы в чередовании с работой малой интенсивности в течение 1–3 мин. С ростом тренированности продолжительность восстановительной работы можно сокращать к концу серии. После такой серии требуется отдых до 10 мин, во время которого выполняются дыхательные упражнения и упражнения на расслабление и гибкость.

Можно использовать прыжковые упражнения (например, прыжки через скакалку): 10–15 сек интенсивной работы повторить 5–6 раз через 1,5–2,0 мин работы малой интенсивности.

Начинать занятия следует с разминки, которая может проводиться дома или на улице. Разминка занимает 5–6 мин и состоит из следующих упражнений: круговые движения руками, туловищем, тазом, наклоны вперед и в стороны, махи ногами, приседания, подъемы на носки. Затем 2–3 мин ускоренной ходьбы и можно переходить на бег.

На первом занятии достаточно 10 минут бега. Если не получается сразу пробежать 10 мин, а приходится чередовать бег с ходьбой, то первым рубежом будет именно 10 мин непрерывного бега.

Затем следует, добавляя каждую неделю по 1–3 мин (в зависимости от самочувствия), довести время бега до 50–60 мин.

После окончания бега обязательно следует пройти 2–3 мин быстрым шагом и желательно проделать несколько гимнастических упражнений.

После тренировки следует принять сначала теплый, а затем контрастный душ.

Бегать можно в любое время, когда вам более удобно. Следует только помнить, что между беговой тренировкой и приемом пищи должен быть перерыв не менее 30 мин.

Тренироваться можно и нужно круглый год. Если температура воздуха ниже минус 15 градусов, то дистанцию можно несколько сократить, а если ниже минус 20 градусов, то лучше отменить тренировку. Хотя это не обязательно.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

В современном мире бег является одним из важнейших средств укрепления здоровья. Многие эффекты бега положительно влияют на физическое и психологическое состояние здоровья человека.

Оздоровительный бег в умеренных дозах – отличное средство, укрепляющее здоровье человека, при беге увеличивается количество эритроцитов в крови; бег способствует похуданию, сжигая жир; бег уменьшает количество избыточного адреналина в крови, делая тем самым человека более спокойным.

Бег – целительное средство не только при заболеваниях сердечнососудистой, дыхательной и других систем организма. Биохимической основой такого исцеления позвоночника является абсцесс и

местное усиление обмена веществ. При этом нормализуется баланс продуктов обмена. Важен и принцип избирательного сжигания излишков. В межпозвонковых дисках избирательное сжигание происходит на краях суставных поверхностей. Динамика кислотно-щелочных соотношений при этом может замедлить и остановить процесс отложения солей.

Таким образом, положительные изменения в результате занятий оздоровительным бегом способствуют укреплению здоровья и повышению сопротивляемости организма действию неблагоприятных факторов внешней среды. Занятия оздоровительным бегом оказывают существенное положительное влияние на систему кровообращения и иммунитет.

Однако бег может приносить пользу лишь при соблюдении двух условий – правильной техники бега и постоянной практике бега.

Перед началом занятия бегом необходимо выбрать хорошую обувь, в которой ноге удобно, но в которой она одновременно будет мало потеть (для профилактики грибковых заболеваний). Перед занятием бегом делается тренировка на разминку основных мышц тела. После окончания занятий рекомендуется принять душ.

Бегом необходимо заниматься регулярно, не менее трёх раз в неделю, вне зависимости от погоды и не менее 20 минут. Новичкам можно заниматься реже и меньше, но не реже одного раза в неделю, постепенно наращивая темп.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1. Максименко, А. М. Основы теории и методики физической культуры [Текст] / А. М. Максименко. – М. : Просвещение, 1999. – 346 с.
2. Енифанов, В. А. Лечебная физическая культура [Текст] : учеб. пособие / В. А. Енифанов. – М. : ГЕОТАР-Медиа, 2006. – 568 с.
3. Холодов, Ж. К. Теория и методика физического воспитания и спорта [Текст] : учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / Ж. К. Холодов, В. С. Кузнецов. – 4-е изд. стер. – М. : Издательский центр «Академия», 2006. – 480 с.
4. Физическая культура [Текст] : учебн. пособие / Под общ. ред. Е. В. Конеевой. – Ростов н/Д : Феникс, 2006. – 588 с.
5. Настольная книга учителя физической культуры [Текст] / Под ред. Л. Б. Кофмана. – М. : АСТ-Пресс, 1998. – 405 с.

Получено 31.01.2013

В. С. ДМИТРИЧЕНКО, О. М. БІЛОХВОСТОВ, Т. О. БІЛОХВОСТОВА КЛУБ ЛЮБИТЕЛІВ БІГУ ЯК ОДНА З ФОРМ ОРГАНІЗАЦІЇ САМОСТІЙНИХ ЗАНЯТЬ СТУДЕНТІВ

Донбаська національна академія будівництва і архітектури

У статті узагальнюються знання і методичні рекомендації для студентів щодо організації і проведення самостійних занять з оздоровчого бігу. Велика увага приділяється питанням планування занять, педагогічного контролю та управління процесом підготовки, що дозволяє вивести показники функціональної готовності на якісно новий високий рівень.

клуб любителів бігу, оздоровчий біг, техніка бігу, величина навантаження, періодичність занять

VIKTOR DMITRICHENKO, ALEXANDER BELOKHVOSTOV, TATIANA BELOKHVOSTOVA CLUB OF JOGGERS AS A FORM OF ORGANIZATION IN SELF-STUDY CLASSES OF STUDENTS

Donbas National Academy of Civil Structure and Architecture

This article summarizes the information and guidelines for students to organize and conduct self-study classes in jogging. Much attention is paid to issues of lessons planning, pedagogical control and management of preparation process that allows to take indicators of functional readiness on a qualitatively new high level.

club of joggers, jogging, running technique, the load, the frequency of sessions

Дмитриченко Віктор Степанович – старший викладач кафедри фізичного виховання Донбаської національної академії будівництва і архітектури. Наукові інтереси: вивчення динаміки росту функціональної підготовки студентів із застосуванням засобів і методів легкої атлетики.

Білохвостов Олександр Миколайович – старший викладач кафедри фізичного виховання Донбаської національної академії будівництва і архітектури. Наукові інтереси: вивчення стану здоров'я і фізичної підготовленості студентів, які займаються оздоровчим бігом.

Білохвостова Тетяна Олексіївна – старший викладач кафедри фізичного виховання Донбаської національної академії будівництва і архітектури. Наукові інтереси: моніторинг динаміки фізичної підготовленості студентів в процесі занять з фізичного виховання.

Дмитриченко Виктор Степанович – старший преподаватель кафедры физического воспитания Донбасской национальной академии строительства и архитектуры. Научные интересы: изучение динамики роста функциональной подготовки студентов с применением средств и методов легкой атлетики.

Белохвостов Александр Николаевич – старший преподаватель кафедры физического воспитания Донбасской национальной академии строительства и архитектуры. Научные интересы: изучение состояния здоровья и физической подготовленности студентов, занимающихся оздоровительным бегом.

Белохвостова Татьяна Алексеевна – старший преподаватель кафедры физического воспитания Донбасской национальной академии строительства и архитектуры. Научные интересы: мониторинг динамики физической подготовленности студентов в процессе занятий по физическому воспитанию.

Viktor Dmitrichenko – Senior lecturer, Physical Education Department, Donbas National Academy of Civil Structure and Architecture. Scientific interests: investigation of growth dynamics of functional students' preparation by means of track-and-field-Athletics methods and instruments.

Alexander Belokhvostov – Senior lecturer, Physical Education Department, Donbas National Academy of Civil Structure and Architecture. Scientific interests: state of health and physical readiness examination of students that practice jogging.

Tatiana Belokhvostova – Senior lecturer, Physical Education Department, Donbas National Academy of Civil Structure and Architecture. Scientific interests: Monitoring of physical readiness dynamics of students in the process of physical training classes.

УДК 821=111:378.124

Т. И. ЗАГОРУЙКО, О. Ф. КУРОЧКИНА, Е. Л. КАПИНУС, Ю. В. КАБАК, Е. И. ПАНФИЛОВА, Т. В. ШУЛЬГИНА
Донбасская национальная академия строительства и архитектуры

ЛИЧНОСТНЫЕ КАЧЕСТВА ПРЕПОДАВАТЕЛЯ ИНОСТРАННОГО ЯЗЫКА И ЕГО РОЛЬ В ПОДГОТОВКЕ СПЕЦИАЛИСТА

В статье раскрыта роль личностных качеств преподавателя иностранных языков в воспитании студентов. Выявлено, что успешность решения педагогических задач, как воспитательных, так и дидактических, зависит от качеств личности преподавателя. Установлено, что воспитательные возможности иностранного языка очень широки и разнообразны как в учебном процессе, так и во внеаудиторной работе. Охарактеризованы психологические факторы, определяющие интенсификацию обучения иностранному языку в высшей школе. Подчеркнуто, что эффективность обучения зависит не только от методов обучения, но и от личностных качеств преподавателя. Выделены такие главные качества преподавателя, как творчество, инициативность, стремление к совершенствованию. Обосновано, что каждый преподаватель должен осуществлять педагогическое творчество – применять новые сочетания способов обучения, создавать новые методы, формы, концепции.

личностные качества, эффективность обучения, подход к обучению, педагогические задачи, педагогическое творчество, обучение иностранному языку

Вопрос о роли личностных качеств преподавателя в воспитании студентов определяется перво-степенной важностью проблем воспитания на данном этапе развития нашего общества.

Цель подготовки современного специалиста должна сводиться не только к вооружению его системой профессиональных знаний, умений и навыков, но и предполагать воспитание творческой, духовно богатой и развитой личности.

С нашей точки зрения одна из главных предпосылок решения поставленной проблемы состоит в уточнении воспитательно-мировоззренческих возможностей учебно-воспитательного процесса в целом и конкретной учебной дисциплины в частности. Следующая предпосылка – учёт как фактического состояния воспитательной работы в общевузовской практике, так и опыта организации этой работы в данном конкретном вузе.

Цель статьи – проанализировать личностные качества преподавателя иностранного языка и его роль в подготовке специалиста.

Общая задача обучению иностранному языку в техническом вузе, как известно, состоит в подготовке студентов к чтению литературы по специальности на иностранном языке с целью извлечения информации и к иноязычному общению в профессиональной среде. Современный рынок труда выдвигает новые требования к выпускникам вузов. Профессиональные знания и умения, безусловно, необходимы. Но для успешной профессиональной адаптации требуется реализация всего личностного потенциала. При этом чем большим количеством компетенций, расширяющих область профессиональной деятельности, обладает специалист, тем увереннее он будет выдерживать конкуренцию, осваивать новые специальности. Среди подобных компетенций особое место занимает иноязычная компетенция. Обладая ею специалист имеет большие возможности в поиске и анализе информации, в профессиональном общении и межкультурной коммуникации, а следовательно, в более адекватной оценке результатов и перспектив своей профессиональной деятельности [1].

Динамично развивающиеся условия обучения в современном украинском обществе потребовали переосмысления целей, задач, содержания курса иностранного языка, совершенствования его структуры, обновления методического обеспечения, пересмотра методов, подходов и приёмов обучения иностранному языку студентов технических вузов.

© Т. И. Загоруйко, О. Ф. Курочкина, Е. Л. Капинус, Ю. В. Кабак, Е. И. Панфилова, Т. В. Шульгина, 2013

В связи с необходимостью обновления методов и подходов к обучению следует уточнить наше понимание данных терминов. Под подходом к обучению иностранным языкам мы, как и многие другие авторы (И. Л. Бим, М. Н. Вятютнев, И. А. Зимняя, М. В. Ляховицкий, Э. Г. Азимов, А. Н. Щукин, Т. В. Морозова, Т. Н. Панкова и др.) понимаем базисную категорию методики, определяющую теоретическую стратегию обучения языку и выбор технологии обучения, реализующий эту стратегию. То есть подход к обучению – это реализация ведущей, доминирующей идеи обучения на практике в виде определённой стратегии с помощью того или иного метода обучения.

В настоящее время изменена роль обучаемого в учебно-воспитательном процессе.

Обучаемый рассматривается не как объект, а как субъект обучения, т. е. как лицо творчески и коммуникативно участвующее в процессе добывания и освоения знаний, умений и навыков [1].

Образовательная и воспитательная деятельность в вузе – это неразрывный процесс. Обучая студентов, мы формируем личность. Важно помнить, что развитие и становление личности происходит через деятельность: обучающую, трудовую, социальную, общественную и др. Все эти условия обуславливаются учебным процессом и жизнью вуза. Воспитательные возможности иностранного языка очень широки и разнообразны как в рамках учебного процесса, так и во внеаудиторной работе. Иностранный язык в вузе учит общению, умению выражать и обосновывать свою мысль, грамотно составить, написать, заполнить или оформить тот или иной документ. С одной стороны, это очень важно для профессионального становления, а с другой – обучает общению в коллективе, умению разрешать конфликты, т. е. способствует социализации личности.

На современном этапе развития психолого-методических идей в области коммуникативного обучения иностранным языкам выделился ряд тенденций (*cooperative learning, individualized learning, task-centered activities, learner-based activities, etc.*), которые в целом объединяются понятием *student-centered learning*. В отличие от традиционной парадигмы учебно-воспитательного процесса, характеризующейся «субъект-объектными» отношениями между преподавателем и студентом, инновационный педагогический процесс протекает в форме «субъект-субъектных» отношений, позволяющих реализовать личностно-деятельностный подход. Исходя из необходимости понимания отношений между преподавателем иностранного языка и студентами в рамках «субъект-субъектных» отношений, чрезвычайно важно определить содержание личностного и деятельностного компонентов в структуре деятельности педагога.

Среди психологических факторов, определяющих интенсификацию обучению иностранному языку в высшей школе, выделяется учёт и организация интеллектуальной деятельности самого студента, а именно: особенностей его мышления, памяти, восприятия, а также учёт его коммуникативных и познавательных потребностей, которые должны реализовываться в самом содержании обучения иностранному языку. Вторым важным фактором – это роль личности преподавателя, его профессионально-педагогических качеств, его лингвистических, дидактических и коммуникативных способностей.

Правомерность соотношения воспитательных задач с ролью личности педагога, на наш взгляд, не нуждается в особых доказательствах. Заметим лишь, что ещё выдающиеся учёные-педагоги прошлого придавали большое значение воспитанию воспитателя, определяя при этом влияние его личности как такую «воспитательную силу, которую нельзя заменить ни учебниками, ни моральными сентенциями, ни системой наказаний и поощрений» [2, с. 77].

Целый ряд исследователей советского периода также приходит к выводу о том, что некоторые личностные качества преподавателя являются условиями успешности его деятельности и определяют направление воспитательного воздействия (Б. Г. Ананьев, Н. В. Кузьмина, А. И. Щербаков, М. С. Дмитриева и др.). В связи с этим вполне справедливой является оценка психологами Б. Ф. Ломовым и К. В. Волковым качеств личности педагога как «важнейшего средства воспроизводства высокой морали, принципиальности, идейности и гуманизма в последующих поколениях» [3, с. 122].

В методической литературе по вопросам преподавания иностранных языков подчёркивается роль личности преподавателя, причём иногда эффективность обучения связывается не с методом, а с его личностными свойствами [4, 5]. Не случайно В. В. Беляев характеризует проблему преподавания и метода обучения как имеющие «наибольшую практическую значимость» [4, с. 3]. Эта значимость вытекает также из специфики самого предмета, который располагает большими воспитательными возможностями по сравнению с другими учебными дисциплинами неязыкового вуза.

Воспитательные возможности в процессе обучения иностранным языкам обуславливаются следующим:

1. Формой, в которой осуществляется учебный процесс. На практическом занятии, в отличие от лекции, происходит интенсивное взаимодействие преподавателя и студентов. При этом преподаватель может вносить коррективы в своё поведение с учётом информации, поступающей к нему от

обучаемых, в то время как информированность лектора о состоянии восприятия последних – минимальна. В этом – главное преимущество преподавателя, ведущего практические занятия.

2. Содержанием учебной информации по предмету, заложенной в газетном материале, текстах по страноведению, культуре, специальности, темах для развития навыков устной речи, грамматических упражнениях и т. д. При этом процесс освоения этого содержания должен носить деятельностный характер.

Здесь первостепенную роль играет выбор средств обучения и, прежде всего, учебника. Современный учебник иностранного языка в техническом вузе, чтобы создавать предпосылки и условия для коммуникации, должен быть учебно-методическим комплексом, отражающим определённый концептуальный подход к обучению, обусловленный общественно-социальными факторами жизни общества и уровнем развития в данной профессиональной области. Однако разработка таких профессионально ориентированных комплексов – процесс трудоёмкий и длительный и, несомненно, отстаёт от развития теоретических основ. В современных традиционных пособиях ощущается явный недостаток аутентичного коммуникативного материала, визуального и звукового ряда. И проблему отсутствия современных по содержанию учебных пособий должен решать сам преподаватель. В связи с чем преподавателю иностранного языка часто приходится заниматься подбором и разработкой дополнительного учебного материала, и очевидно, что успешность решения педагогических задач, как воспитательных, так и дидактических, всецело зависит от качеств личности преподавателя.

В настоящее время приоритетными чертами преподавателя должны выступать, на наш взгляд, такие его качества, как творчество, инициативность, стремление к совершенствованию. Современный преподаватель должен обладать чувствительностью к запросам общества, гибкостью, чтобы отойти от стереотипов. Он должен уметь формулировать альтернативы, быть способным оценить новые подходы и тенденции и быть готовым к применению инноваций. Иными словами, преподаватель должен осуществлять педагогическое творчество: применять новые сочетания из апробированных ранее способов обучения, создавать принципиально новые методы, формы, концепции, т. е. становиться исследователем, творцом, новатором.

С переходом к коммуникативному методу обучения, где в центре обучения находится студент, отмечается психологическая направленность уроков на развитие рече-мыслительной деятельности средствами иностранного языка и оптимизация интеллектуальной активности студента в учебном процессе. А коммуникативные задачи являются средством педагогического управления учебной деятельностью через развитие парных и групповых форм обучения. Преподаватели первыми реагируют на новые изменения в методике преподавания, новые потребности в изучении языка и принимают решения что, когда и как преподавать.

В этих условиях меняется и роль преподавателя. Теперь он становится и организатором и помощником в организации учебного процесса. Он создает условия для решения студентами поставленных перед ними задач, пользуясь языковыми средствами. Он управляет, мотивирует, ведёт и организует. И от того, как он это делает, зависит уровень знаний студентов, психологический настрой в группе, интеллектуальное и творческое развитие студентов, достижение цели обучения и воспитания.

В процессе обучения студенты не только получают знания, но и сами меняются. Следует также отметить воспитательную роль преподавателя иностранного языка вне рамок учебного процесса. Как правило, внеучебная деятельность кафедр иностранного языка технического вуза направлена на гуманитарное воспитание студенчества через работу кружков или клубов, проведение бесед, подготовку студентов к участию в конференциях и других мероприятиях, цель которых – расширение страноведческих и культурологических знаний о странах изучаемого языка, что в свою очередь способствует развитию у них межкультурной компетентности, усовершенствованию навыков коммуникативного поведения в рамках межкультурного общения и в повседневной жизни. Гарантом эффективности этой работы является личность преподавателя, его эрудиция, творческое отношение к делу и инициатива.

ВЫВОДЫ

Таким образом, можно сказать, что изучение иностранных языков с личностно-деятельностным подходом помогает раскрытию личности студента, воспитанию потребности к постоянному профессиональному росту, в том числе через чтение оригинальной иностранной литературы. Благодаря иностранному языку повышается общекультурная грамотность специалиста, в чём немаловажную роль играет личность преподавателя.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1. Морозова, Т. В. Некоторые современные подходы к обучению студентов иностранному языку [Текст] / Т. В. Морозова, Т. Н. Панкова // Научный вестник Воронежского государственного архитектурно-строительного университета. – 2008. – № 4. – С. 29–34.
2. Ушинский, К. Д. Сочинения [Текст] / К. Д. Ушинский. – М.: Изд. АПН РСФСР, 1948. – 386 с.
3. Ломов, Б. Ф. Психологи о педагогических проблемах [Текст] / Б. Ф. Ломов, К. Н. Волков // Народное образование. – 1972. – № 8. – С. 120–129.
4. Беляев, В. В. Об основном методе и методиках обучения [Текст] / В. В. Беляев // Иностранные языки в школе. – 1995. – № 3. – С. 3–7.
5. Дубровина, Т. С. К вопросу о профессиональной компетентности будущих учителей иностранных языков [Текст] / Т. С. Дубровина // Молодой ученый. – 2011. – № 4, Т. 2. – С. 86–89.

Получено 04.02.2013

Т. І. ЗАГОРУЙКО, О. Ф. КУРОЧКИНА, О. Л. КАПІНУС, Ю. В. КАБАК,
О. Г. ПАНФІЛОВА, Т. В. ШУЛЬГІНА
ОСОБИСТІСНІ ЯКОСТІ ВИКЛАДАЧА ІНОЗЕМНОЇ МОВИ ТА ЙОГО РОЛЬ
В ПІДГОТОВЦІ СПЕЦІАЛІСТА
Донбаська національна академія будівництва і архітектури

У статті розкрито роль особистісних якостей викладача іноземної мови у вихованні студентів. Виявлено, що успішне вирішення педагогічних завдань, як виховних, так і дидактичних, залежить від якостей особистості викладача. Встановлено, що виховні можливості іноземної мови є дуже широкими та різноманітними як в навчальному процесі, так і в позааудиторній роботі. Охарактеризовані психологічні фактори, які визначають інтенсифікацію навчання іноземної мови у вищій школі. Підкреслена залежність ефективності навчання не тільки від методів навчання, але й від особистісних якостей викладача. Виділені такі головні якості викладача, як творчість, ініціативність, прагнення до вдосконалення. Обґрунтовано, що кожен викладач має здійснювати педагогічну творчість – застосовувати нові поєднання способів навчання, створювати нові методи, форми, концепції.

особистісні якості, ефективність навчання, підхід до навчання, педагогічні завдання, педагогічна творчість, навчання іноземної мови

TAMARA ZAGORUYKO, OLGA KUROCHKINA, ELENA KAPINUS,
YULIYA KABAK, ELENA PANFILOVA, TATYANA SHULGINA
PERSONAL CHARACTERISTICS OF THE TEACHER OF FOREIGN LANGUAGES
AND HIS (HER) ROLE IN TEACHING SPECIALISTS
Donbas National Academy of Civil Engineering and Architecture

The article deals with the role of the personal characteristics of the foreign languages teacher in the education of students. It has been found out that the successes of pedagogical problems solving, as well as educational and didactical ones, depends on the personal characteristics of the teacher. It has been determined that educational possibilities of any foreign language are wide and variable both in the teaching process and extra-curriculum work. The psychological factors defining the intensification of foreign language teaching at the higher school have been characterized. It has been underlined that the efficiency of teaching depends not only on the teaching methods, but on the teacher's personal characteristics. The main properties of the teacher such as pedagogical work, initiative, improvement activity have been noted. It has been shown that each teacher should do his (her) best to apply new teaching methods, to create new methods, forms and concepts.

personal characteristics, teaching efficiency, teaching approach, pedagogical tasks, pedagogical work, foreign language teaching

Загоруйко Тамара Іванівна – доцент кафедри прикладної лінгвістики і етнології, секції іноземних мов Донбаської національної академії будівництва і архітектури. Наукові інтереси: методика викладання іноземних мов, педагогіка.

Курочкіна Ольга Федорівна – доцент кафедри прикладної лінгвістики і етнології, секції іноземних мов Донбаської національної академії будівництва і архітектури. Наукові інтереси: методика викладання іноземних мов, педагогіка.

Капинус Олена Леонідівна – кандидат історичних наук, доцент кафедри прикладної лінгвістики і етнології, секції іноземних мов Донбаської національної академії будівництва і архітектури. Наукові інтереси: історія грецьких громад України, методика викладання іноземних мов, педагогіка.

Кабак Юлія Володимирівна – асистент кафедри прикладної лінгвістики і етнології, секції іноземних мов Донбаської національної академії будівництва і архітектури. Наукові інтереси: методика викладання іноземних мов, педагогіка.

Панфілова Олена Гнатівна – старший викладач кафедри прикладної лінгвістики і етнології, секції іноземних мов Донбаської національної академії будівництва і архітектури. Наукові інтереси: методика викладання іноземних мов, педагогіка.

Шульгіна Тетяна Володимирівна – старший викладач кафедри прикладної лінгвістики і етнології, секції іноземних мов Донбаської національної академії будівництва і архітектури. Наукові інтереси: методика викладання іноземних мов, педагогіка.

Загоруйко Тамара Ивановна – доцент кафедры прикладной лингвистики и этнологии, секции иностранных языков Донбасской национальной академии строительства и архитектуры. Научные интересы: методика преподавания иностранных языков, педагогика.

Курочкина Ольга Федоровна – доцент кафедры прикладной лингвистики и этнологии, секции иностранных языков Донбасской национальной академии строительства и архитектуры. Научные интересы: методика преподавания иностранных языков, педагогика.

Капинус Елена Леонидовна – кандидат исторических наук, доцент кафедры прикладной лингвистики и этнологии, секции иностранных языков Донбасской национальной академии строительства и архитектуры. Научные интересы: история греческих общин Украины, методика преподавания иностранных языков.

Кабак Юлия Владимировна – ассистент кафедры прикладной лингвистики и этнологии, секции иностранных языков Донбасской национальной академии строительства и архитектуры. Научные интересы: методика преподавания иностранных языков, педагогика.

Панфилова Елена Игнатьевна – старший преподаватель кафедры прикладной лингвистики и этнологии, секции иностранных языков Донбасской национальной академии строительства и архитектуры. Научные интересы: методика преподавания иностранных языков, педагогика.

Шульгина Татьяна Владимировна – старший преподаватель кафедры прикладной лингвистики и этнологии, секции иностранных языков Донбасской национальной академии строительства и архитектуры. Научные интересы: методика преподавания иностранных языков, педагогика.

Tamara Zagoruyko – an Associate Professor of Applied Linguistics and Ethnology Department, Foreign Languages Section of the Donbas National Academy of Civil Engineering and Architecture. Scientific interests: methods of foreign language teaching, pedagogy.

Olga Kurochkina – an Associate Professor, Applied Linguistics and Ethnology Department, Foreign Languages Section, Donbas National Academy of Civil Engineering and Architecture. Scientific interests: methods of foreign language teaching, pedagogy.

Elena Kapinus – PhD (History), an Associate Professor, Applied Linguistics and Ethnology Department, Foreign Languages Section, Donbas National Academy of Civil Engineering and Architecture. Scientific interests: the history of Greek communities in Ukraine, methods of foreign language teaching.

Yuliya Kabak – a Lecturer, Applied Linguistics and Ethnology Department, Foreign Languages Section, Donbas National Academy of Civil Engineering and Architecture. Scientific interests: methods of foreign language teaching, pedagogy.

Elena Panfilova – a Senior Lecturer, Applied Linguistics and Ethnology Department, Foreign Languages Section, Donbas National Academy of Civil Engineering and Architecture. Scientific interests: methods of foreign language teaching, pedagogy.

Tatyana Shulgina – a Senior Lecturer, Applied Linguistics and Ethnology Department, Foreign Languages Section, Donbas National Academy of Civil Engineering and Architecture. Scientific interests: methods of foreign language teaching, pedagogy.

УДК 821=111:378.005

А. Н. ЛЕБЕДЕВ, В. А. ПОСТОЕНКО, Т. В. ФЕДОСЕЕВА

Донбасская национальная академия строительства и архитектуры

ОСНОВЫ ТЕХНОЛОГИИ ДИСТАНЦИОННОГО ОБУЧЕНИЯ

Специалисты всего мира прогнозируют устойчивый рост потребностей в непрерывном повышении компетентности кадров всех отраслей экономики при естественном отставании темпов роста её финансирования. Для разрешения этого противоречия и повышения результативности обучения следует широко использовать возможности новых технологий. Ведущую роль здесь призвана сыграть организация обучения в дистанционной форме. Совершенно очевидно, что в будущем повышение квалификации не будет самостоятельным видом деятельности. Человеку для этого не придётся оставлять работу, – обучение будет сопровождать работу либо проводиться на рабочем месте. Данная статья освещает основные технологии дистанционного обучения, проводимого в настоящее время в вузах.

обучающийся, тьютор-преподаватель, доступность, индивидуализация, модульность, андрагогические навыки, комбинированное обучение, чистое обучение, управление и организация работы, инновационные технологии

Дистанционными могут быть большинство форм образования и обучения. Информационные технологии устанавливают связь с администрацией, преподавателями, коллегами и обучающимися с использованием не только текста и звука, но также и изображения. Сбор и передача информации, участие в беседах и обсуждениях в группе – всё это в меньшей степени зависят от времени и места проведения или места нахождения участников.

Повышает эффективность обучения постоянная связь стажёра с организаторами обучения, с другими обучающимися. Такая поддержка должна быть ему предоставлена там и тогда, где и когда ему это удобно, в том объёме и темпе, который ему подходит [2].

Дистанционное обучение уже сейчас становится весомой экономической альтернативой традиционному обучению. И это относится не только к стоимости обучения и сокращению расходов на проезд и проживание в гостиницах. Доводы работодателей в пользу дистанционного обучения их персонала:

- оно позволяет учиться всю жизнь;
- сокращает промежуток времени между обучением и работой;
- развивает информационные технологии;
- позволяет адаптироваться к дистанционной работе;
- гибкость организации учебного процесса;
- низкая цена обучения;
- высокая ответственность индивида за собственное развитие;
- каждый обучающийся учится в собственном стиле [6].

Согласно определению Международного комитета по дистанционному обучению, с которым согласилось большинство стран, дистанционное обучение – вид обучения, в котором обучающиеся и преподаватель разделены во времени и/или пространстве, при этом двусторонняя коммуникация чаще всего осуществляется достаточно нетрадиционным путём.

Это означает, что некоторые виды обучения неоправданно относят к дистанционным, хотя по своей сути они таковыми не являются. Очень часто сочетание групповых занятий и самостоятельной учёбы ошибочно считают дистанционным обучением. Занятия в классе – это традиционная форма обучения, а изучение литературы дома – самообучение, но их комбинация не приводит к дистанционному обучению. Действительно, преподаватели и обучающиеся при самообучении разделены во

времени и пространстве, но так как между ними нет оперативной взаимосвязи (коммуникации), это не будет дистанционным обучением.

Следует отметить, что сочетание различных дистанционных и традиционных (близких) форм обучения вполне возможно. Однако, чтобы избежать неразберихи в терминологии, при определении дистанционного обучения следует быть очень точным.

В литературе по организации дистанционного обучения часто описываются две формы его организации: «комбинированное» и «чистое».

«Комбинированное» – это сочетание дистанционного обучения с традиционными формами обучения. Сегодня существует много примеров такой организации. Сочетание дистанционного и «близкого» обучения делает систему менее чувствительной к изменениям, более жёсткой. Работа с небольшими потоками обучающихся даёт возможность в рамках традиционного обучения до определённой степени вводить и дистанционное.

У «чистого» дистанционного обучения много плюсов, однако экономически оно оправдано только при большом числе обучающихся. Разработка курсов и учебного материала, управление организацией и маркетинг, централизованная система коммуникаций – все эти поддерживающие функции могут быть использованы в «чистой» модели при больших потоках обучающихся.

Дистанционное обучение может содержать следующие формы:

- адаптационная – индивидуализированные курсы-модули; система стимулирующих вопросов в учебных пособиях; взаимосвязь тематики письменных заданий с практикой работы; группы взаимопомощи;
- заочная – учебные пособия, аудио- и видеокассеты, домашние задания;
- очная – тьюториалы, выездные школы, письменные экзамены;
- дистанционная – высокая универсальность учебных курсов, система регламентации обучения, взаимодействие с тьютором;
- инновационная – компьютерная поддержка содержания и организации курсов обучения (учебных программ и пособий, CD-ROM, мультимедиа, интерактивные программы, системы связи и т. д.);
- интенсивная – деловые игры, тренинги, самообучение, групповые дискуссии [4].

Главное в дистанционном обучении – мобильность информации и процесса обучения, что позволяет уйти от ограничений, которые налагает сосредоточение в одном месте преподавателей, студентов, библиотек, лабораторной базы и т. д. То есть это гибкость и адаптивность как самого содержания, так и процесса обучения. Всё построено на максимальном приближении к запросам потребителя – обучающегося, студента, заказчика, клиента [3].

Основой дистанционного обучения являются самостоятельные занятия стажёров по специально разработанным учебным пособиям, рабочим тетрадям. Обучение, основанное на получении информации из печатных источников, постепенно уступает свои позиции в пользу информационных технологий.

Дистанционное обучение усиливает интеграцию разнообразных образовательных структур и развитие непрерывного образования. В результате создания мобильной информационно-образовательной среды и сокращения затрат на одного обучающегося (примерно в два раза по сравнению с традиционными системами образования) дистанционное обучение обеспечивает принципиально новый уровень доступности образования при сохранении его качества.

Таким образом, особенно привлекательным в системе дистанционного обучения является доступность, индивидуализация и модульность.

Доступность дистанционного обучения достигается предоставлением возможности обучаться с любым уровнем образования без отрыва от работы, учёбы, семьи и т. д. Обучающиеся свободны в выборе профессий и специальностей, уровня квалификации, сроков и содержания обучения, форм и методов проведения занятий. В отличие от традиционного, дистанционное обучение позволяет построить для каждого стажёра индивидуальную траекторию обучения, пройти её в наиболее комфортном режиме, обращаясь к созданной для этого специальной информационной среде.

Индивидуализация дистанционного обучения обеспечивается алгоритмом учёта стиля обучения, привычек, опыта и знаний, возраста каждого стажёра. Это влияет на результативность, кроме того, каждый имеет возможность использовать свой стиль обучения и избежать усреднённого подхода, которым грешит классно-урочная система. Дистанционное обучение предполагает избирательное изучение материала, интересующего конкретного человека или организацию, которая направила его на обучение. Стажёр в данном случае рассматривается как активный участник планирования и организации процесса обучения [1].

Модульность положена в основу программ дистанционного обучения. Каждый курс создаёт целостное представление об определённой предметной области. А далее из набора независимых курсов-модулей составляется учебная программа, отвечающая индивидуальным или групповым потребностям. Чем более индивидуализировано содержание обучения, тем качественнее результат.

В настоящее время дистанционное обучение – это информационные технологии нового поколения, которые позволяют транслировать звук и изображение в любое время, – техника «мультимедиа» (звук, картина, компьютерная информация, видео- и компьютерная конференция) [5].

Данная форма обучения позволяет охватить большее число людей, чем традиционные. Очевидны категории групп населения, для которых оно является наиболее приемлемой, а зачастую и единственной возможностью получить образование или повысить квалификацию. Дистанционное обучение особенно эффективно при географической изолированности от образовательных ресурсов, нежелательности смены места жительства, отрыва от семьи; необходимости модернизации образования или ликвидации пробелов в отдельных курсах; для мобильных граждан (иностранных рабочих, вахтовиков, военных или постоянно мигрирующих семей); для людей, имеющих физические, физиологические или эмоциональные проблемы; для желающих учиться в собственном темпе и т. д.

Характерна следующая организация дистанционного образования:

- абитуриенты проходят тестирования, оценивая свои способности, знания, умения и навыки, а также получают рекомендации по содержанию и срокам освоения учебного курса с учётом психофизиологических, возрастных и социальных характеристик;
- самостоятельное прохождение курса сопровождается в удобное для обучающихся время консультациями тьютора, который поддерживает мотивацию (иначе любая неудача или проблема оттолкнёт от обучения).

Организация работы тьютора. Тьютор – преподаватель, наставник, разработчик программно-методического обеспечения; организатор учебного процесса; консультант, обеспечивающий сопровождение учебно-познавательной деятельности и контроль выполнения индивидуальных графиков обучения.

Основа работы тьютора – положительное отношение к стажёрам. Несогласный с тем, что все хотят узнать что-то новое и научить можно любого, не должен работать тьютором. Тьютор должен видеть сильные стороны стажёра, выявлять скрытые ресурсы, активизировать их, совместно со стажёром формулировать цель, прививать ответственность за результаты обучения, помогать определять его структуру, мотивировать, стимулировать и поддерживать различными способами.

Тьютор должен досконально знать свой предмет. Это оптимизирует обучение, поскольку позволяет выбирать главное в главном, т. е. сделать отбор из весьма обширного материала. Он также должен быть хорошим андрагогом: видеть в каждом человеке индивидуальную личность и уметь управлять групповыми процессами. Кроме того, тьютор должен понимать, что у него нет монополии на выбор содержания методов и форм обучения. В обязанности тьютора входят обучение и организация выполнения учебных заданий, участие в творческой работе, в организации проведения мониторинга и маркетинга, управление кадрами. Тьютор должен также следить за научно-техническим прогрессом в различных отраслях народного хозяйства, устанавливать связи с социальными партнёрами, организовывать производственное обучение и производственную практику. Необходимо уделять внимание отбору и обучению тьюторов-преподавателей новой роли, которая требует умения работать в команде, сотрудничества и решения новых нетрадиционных задач. Различия между преподавателем и мастером сглаживаются. Усиливаются функции поддержки и взаимодействия, в то время как роль преподавателя, знающего лучше и больше всех, уменьшается.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1. Беспалько, И. П. Педагогика и прогрессивные технологии обучения [Текст] / И. П. Беспалько. – М. : Педагогика, 1995. – 192 с.
2. Змеев, С. И. Основы андрагогики [Текст] : учебное пособие для вузов / С. И. Змеев. – М. : Флинта; Наука, 1999. – 152 с. – ISBN 5-02-004296-х.
3. Зайда, Дж. Обучение взрослых и образование всю жизнь: новые тенденции в России [Текст] / Дж. Зайда // Социология образования. – 2000. – № 4. – С. 13.
4. Brown, G. Effective teaching in Higher Education, Spring [Текст] / G. Brown, M. Atkins. – London : Routledge, 1988. – 254 с.
5. Eggen, P. B. Strategies for Teachers. Prentice Hall [Текст] / P. B. Eggen, D. P. Kanchak. – London : Routledge, 2003. – 345 с.

6. Roders, J. Adult learning. Penguin Press [Текст] / J. Roders. – London : Routledge, 2008. – 580 с.

Получено 04.02.2013

О. М. ЛЕБЕДЄВ, В. О. ПОСТОЄНКО, Т. В. ФЕДОСЄЄВА
ОСНОВИ ТЕХНОЛОГІЇ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ
Донбаська національна академія будівництва і архітектури

Фахівці всього світу прогнозують стійке зростання потреб у безперервному підвищенні компетентності кадрів усіх галузей економіки при природному відставанні темпів зростання її фінансування. Для вирішення цієї суперечності і підвищення результативності навчання слід широко використовувати можливості нових технологій. Провідну роль тут має відіграти організація навчання за дистанційною формою. Цілком очевидно, що в майбутньому підвищення кваліфікації не буде самостійним видом діяльності. Людині для цього не доведеться залишати роботу, – навчання буде супроводжувати роботу або проводитися на робочому місці. Ця стаття висвітлює основні технології дистанційного навчання, що проводиться зараз у вищих навчальних закладах.

учень, тьютор-викладач, доступність, індивідуалізація, модальність, андрагогічні навички, комбіноване навчання, чисте навчання, управління та організація роботи, інноваційні технології

ALEKSANDER LEBEDEV, VIOLETTA POSTOYENKO, TATYANA FEDOSEYEVA
THE BASIC TECHNOLOGY OF DISTANCE LEARNING
Donbas National Academy of Civil Engineering and Architecture

The experts of the world forecast the stable growth of consumption in continuous increase of personnel competence of all branches of economy at natural backlog of growth rate of its financing. To solve the contradiction and increase of consequence of learning the possibilities of young technologies should be used widely. The leading function of the process is the distance learning. It's quite evident that increase of qualification will not be an independent type of activity. The man will not go out of service to do this – his learning will accompany his job. The given paper deals with the principal technologies of distance learning carried out at Higher Educational Establishments nowadays.

a student, a tutor, availability, individualization, modality, andragogic habits and ways, a combined study, a pure study, management and organization of job, innovative technologies

Лебедев Олександр Миколайович – старший викладач кафедри прикладної лінгвістики і етнології, секції іноземних мов Донбаської національної академії будівництва і архітектури. Наукові інтереси: методика викладання іноземних мов, педагогіка.

Постоєнко Віолетта Олександрівна – асистент кафедри прикладної лінгвістики і етнології, секції іноземних мов Донбаської національної академії будівництва і архітектури. Наукові інтереси: методика викладання іноземних мов, педагогіка.

Федосєєва Тетяна Вікторівна – старший викладач кафедри прикладної лінгвістики і етнології, секції іноземних мов Донбаської національної академії будівництва і архітектури. Наукові інтереси: методика викладання іноземних мов, педагогіка.

Лебедев Александр Николаевич – старший преподаватель кафедры прикладной лингвистики и этнологии, секции иностранных языков Донбасской национальной академии строительства и архитектуры. Научные интересы: методика преподавания иностранных языков, педагогика.

Постоенко Виолетта Александровна – ассистент кафедры прикладной лингвистики и этнологии, секции иностранных языков Донбасской национальной академии строительства и архитектуры. Научные интересы: методика преподавания иностранных языков, педагогика.

Федосеева Татьяна Викторовна – старший преподаватель кафедры прикладной лингвистики и этнологии, секции иностранных языков Донбасской национальной академии строительства и архитектуры. Научные интересы: методика преподавания иностранных языков, педагогика.

Aleksander Lebedev – a Senior Lecturer, Applied Linguistics and Ethnology Department, Foreign Languages Section, Donbas National Academy of Civil Engineering and Architecture. Scientific interests: methods of language teaching, pedagogy.

Violetta Postoyenko – a Lecturer, Applied Linguistics and Ethnology Department, Foreign Languages Section, Donbas National Academy of Civil Engineering and Architecture. Scientific interests: methods of language teaching, pedagogy

Tatyana Fedoseyeva – a Senior Lecturer, Applied Linguistics and Ethnology Department, Foreign Languages Section, Donbas National Academy of Civil Engineering and Architecture. Scientific interests: methods of language teaching, pedagogy.

УДК [378.011.3–051:624]

Н. В. МІКЛАШЕВИЧ, Л. В. ДЕПУТАТОВА, І. Г. САРКІСОВА, С. В. СУВОРОВА

Донбаська національна академія будівництва і архітектури

ОСОБЛИВОСТІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ІНЖЕНЕРНО-БУДІВЕЛЬНОГО ПРОФІЛЮ ЗА ДИСТАНЦІЙНОЮ ФОРМОЮ НАВЧАННЯ

Соціально-економічні перетворення нашого суспільства, розбудова української держави і реформування економіки, бурхливий розвиток будівельної галузі, перебудова у сфері освіти покладають на вищу школу обов'язок не лише підготувати інженера-будівельника до майбутньої професійної діяльності, але й сформувати у нього здатність адаптуватися до безперервних технологічних інновацій у професійній сфері та до безперервного підвищення свого фахового рівня упродовж життя. У сучасних умовах саме дистанційна форма навчання може забезпечити інженерів-будівельників доступністю якісної, конкурентоспроможної освіти та надати фахівцеві, який знаходиться на будь-якому етапі свого професійного розвитку і зайнятому на будь-якій посаді у будівельному виробництві, можливість безперервного навчання та удосконалення професійної компетентності. Стаття присвячена дослідженню можливих шляхів підвищення ефективності професійної підготовки студентів-будівельників за дистанційною формою навчання.

дистанційне навчання, системи дистанційного навчання, професійна підготовка інженерів-будівельників, технології дистанційного навчання, базові професійні компетенції, інформаційно-комунікаційні технології

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Наразі в Україні відбуваються істотні зміни в економіці, виробництві, посилюються демократичні тенденції розвитку у суспільно-політичних відносинах, активно впроваджуються інновації в соціо-культурній сфері. Усе це суттєво впливає на зміст та організацію освітньої діяльності вищої школи, у якій, завдяки приєднанню до Болонського процесу та згідно з Національною стратегією розвитку освіти України на 2012–2021 роки, пріоритетним напрямом державної освітньої політики визначено підготовку компетентних, конкурентоспроможних, мобільних, професійно та особистісно розвинутих фахівців.

Розв'язання зазначених завдань сприяє дистанційне навчання (ДН), яке покликане забезпечити громадянам України доступність якісної освіти, створює умови для особистісного розвитку людини відповідно до її індивідуальних задатків, здібностей, потреб у навчанні впродовж життя, а фахівцям, які працюють, – створює можливості для професійного та кар'єрного зростання, забезпечує подальше формування професійної компетентності.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

Дослідженню науково-педагогічних основ ДН, стану та перспектив його розвитку присвячено роботи багатьох зарубіжних (Т. Армстронг, Г. Астляйтнер, С. Барнес, М. Кульнан, М. Маркус, М. Мур, С. Океннор, Е. Сцейфорд, Т. Тайлер та ін.), вітчизняних та російських (О. Андреев, В. Биков, Н. Сиротенко, М. Мойсеева, В. Олійник, Є. Полат, А. Романов, В. Семенець, О. Собаєва, П. Стефаненко, Е. Скибицький, А. Шабанов, Л. Халяпіна, А. Хуторський та ін.) науковців.

Сучасний стан організації професійної підготовки у вищих інженерно-будівельних навчальних закладах та можливі шляхи вирішення проблем розкрито в працях українських та зарубіжних вчених, таких як: О. Аленичева, О. Білик, О. Булейко, Г. Гребенюк, М. Нечаєв, В. Рибальський, О. Соловов та ін. Низка робіт присвячена вивченню психологічних характеристик професійної діяльності інженерів-проектувальників у промисловому і цивільному будівництві (Л. Бобикова, Ж. Гілфорд,

© Н. В. Міклашевич, Л. В. Депутатова, І. Г. Саркісова, С. В. Суворова, 2013

Н. Жарова, Ю. Тюнников та ін.) та встановленню єдності особистісного і професійного розвитку майбутніх фахівців (В. Андронов, Г. Атанов, Г. Єльнікова, В. Загвязинський, В. Ройлян, А. Шевченко та ін.).

Значної уваги науковці приділяють дослідженню формування професійно важливих якостей майбутніх фахівців із урахуванням володіння ними інноваційними та інформаційно-комунікаційними технологіями (М. Блохін, О. Бурякова, І. Горностаєва, О. Давискіба, О. Жиронкіна, М. Лобур та ін.).

Аналіз вітчизняних та зарубіжних теорії й практики ДН дозволяє виокремити такі його сутнісні характеристики та принципи: інформаційної відкритості; гнучкості; дієвості та оперативності [5, с. 36]; масовості; економічності [2, с. 11]; інтерактивного спілкування учасників освітнього процесу [3, с. 47]; візуалізації навчальної інформації; технологізації з орієнтацією на комп'ютерні та Інтернет-технології [4, с. 31–36]; активізації самостійної пізнавальної діяльності [6, с. 15–26]; широке застосування освітніх ресурсів Інтернету, а також специфічні принципи організації електронного контролю навчальних досягнень студентів; оперативність оновлення методичного забезпечення освітнього процесу тощо [4, с. 31–36].

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Завданням даної роботи є дослідження можливих шляхів підвищення ефективності професійної підготовки студентів-будівельників за дистанційною формою навчання.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Важливе місце в системі вищої освіти посідають інженерно-будівельні ВНЗ, які відіграють роль осередків освітньої політики щодо підготовки фахівців для будівельної індустрії, що активно розвивається, оновлюється завдяки впровадженню нових технологій та матеріалів. Це вимагає у свою чергу пошуку шляхів модернізації змісту професійної підготовки, зокрема природничонаукових і спеціальних дисциплін, інтенсифікації освітнього процесу на основі застосування інноваційних підходів, сучасних дидактичних технологій, використання інформаційно-комунікаційних засобів навчання. Стрімкий розвиток інформаційно-комунікаційних технологій дає можливість використовувати інноваційні форми та засоби в навчальному процесі вищої інженерно-будівельної школи, урізноманітнювати його, підвищувати якість засвоєння матеріалу, автоматизувати процес навчання та контроль знань [4, с. 31–36]. Концептуальні положення щодо інформаційно-програмного забезпечення професійної підготовки фахівців різних галузей у вищих навчальних закладах було досліджено в роботах вітчизняних та зарубіжних вчених. Особливе місце посідають дослідження щодо впровадження програмно-педагогічних комплексів, автоматизованих навчальних систем та систем ДН як засобів організації та підтримки процесу навчання у технічних ВНЗ [7, с. 47].

Вивчення наукових досліджень у галузі технологій та систем ДН і їхнього впливу на організаційні можливості та способи підвищення ефективності процесу навчання студентів як майбутніх фахівців показало, що в світовій практиці широко використовують три основні технології ДН: кейсову, мережеву і кейсово-мережеву. Дистанційне навчання, що організоване на основі кейсової технології, називають традиційним, воно здійснюється без застосування Web-технологій, тоді як ДН, реалізоване шляхом застосування мережевої або кейсово-мережевої технології, визначають як електронне, тобто як таке, що передбачає використання інформаційних ресурсів Інтернету. На використання саме останніх технологій зорієнтована переважна більшість зарубіжних освітніх установ відкритого типу, наприклад Національний технологічний університет, Форт Коллінз, штат Колорадо, США; Відкритий університет Великобританії; Університет Південної Африки; Центр відкритого навчання, Іспанія і ін. [5, с. 57].

Дослідники у галузі технологій ДН інженерів-будівельників (А. Соловов, О. Яхіна та ін.) вважають, що головною перевагою кейсово-мережевої технології є можливість використання спеціалізованого програмного забезпечення та інформаційно-комунікаційних технологій. Кейсово-мережева технологія ДН дозволяє здійснювати не лише навчання з окремих курсів, перепідготовку фахівців із декількох дисциплін, але й давати повну вищу освіту. Серед найбільш поширених в Україні відомі такі програмні оболонки або системи ДН: Прометей, Space learning, Web site, LOTUS, MOODLE та ін.

Вибір системи ДН «Прометей» у нашому дослідженні зумовлений наявністю в ній вбудованого редактора, що дозволяє використовувати його для розв'язання майбутніми інженерами-будівельниками професійно-орієнтованих завдань за допомогою таких програмних продуктів, як AutoCAD, графічних пакетів Autodesk Architectural Desktop; Autodesk Civil; Компас-Графік; розрахункові

комплекси SCAD-Office; Lira; Robot-Office; Мономах; MathCAD; ПУСК-ДокСП; Danfos-СО; АРС-ПС та ін. Окрім того, доцільність застосування зазначеної системи ДН пояснюється тим, що вона містить усі компоненти, які відповідають цілісній структурі процесу навчання – цільовий, стимулювально-мотиваційний, змістовий, операційно-діяльнісний, контрольно-регулювальний та оцінювально-результативний. Система ДН «Колоквіум» використовувалась нами виключно для очного тестування з метою точної ідентифікації особи та унеможливлення фальсифікацій результатів оцінювання освітніх досягнень студентів щодо засвоєння дисциплін фахової підготовки, зокрема при-родничонаукового циклу.

Структурно-функціональний аналіз професійної діяльності фахівця дозволив виокремити чотири основних види діяльності інженера-будівельника: проектно-конструкторський; організаційно-управлінський; виробничо-технологічний та експериментально-дослідницький. На підставі аналізу видів діяльності та професійно важливих якостей фахівця нами виокремлено компетенції, які необхідно формувати у студентів інженерно-будівельних ВНЗ у процесі ДН із використанням систем ДН: мотиваційно-ціннісну, когнітивно-творчу, рефлексивну і комунікативну. Саме ці компетенції ми запропонували вважати базовими у процесі формування професійної компетентності конкурентоспроможного випускника інженерно-будівельного навчального закладу. Рівень сформованості базових професійних компетенцій (БПК) розглядався нами як показник ефективності ДН студентів інженерно-будівельних спеціальностей.

На основі визначених та обґрунтованих критеріїв (мотиваційно-ціннісного, когнітивно-творчого, рефлексивного, комунікативного) за результатами порівняльного аналізу свідчень констатувального та контрольного зрізів встановлено позитивну динаміку рівнів сформованості БПК у студентів ЕГ порівняно з КГ. Високий рівень сформованості мотиваційно-ціннісної БПК за результатами експериментальної перевірки зріс у КГ з 17,4 до 18,3 %, а в ЕГ – з 18,8 до 28,6 %; рефлексивної БПК відповідно – з 7,4 до 8,0 % та з 6,9 до 20,0 %; когнітивно-творчої БПК – з 16,7 до 17,1 % у КГ та з 16,7 до 34,9 % в ЕГ; комунікативної БПК відповідно – з 30,9 до 32,6 % у КГ та з 30,9 до 44,6 % у ЕГ.

ВИСНОВКИ

Отримані результати дослідження довели доцільність використання систем ДН «Прометей» і «Колоквіум» та свідчать про підвищення ефективності професійної підготовки студентів-будівельників за дистанційною формою навчання.

ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Подальший науково-педагогічний пошук передбачає поглиблене вивчення педагогічних умов використання технічних засобів інформаційно-комунікаційних технологій; залежності рівня сформованості БПК студентів від стартових умов; удосконалення механізмів формування професійно важливих якостей майбутніх інженерів-будівельників тощо.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Компьютерная технология обучения [Текст] : Словарь-справочник / Под ред. В. И. Гриценко, А. М. Довгяло, А. Я. Савельева. – Киев : Наукова думка, 1992. – 652 с.
2. Машбиц, Е. И. Компьютеризация обучения: Проблемы и перспективы [Текст] / Е. И. Машбиц. – М. : Знание, 1986. – 80 с.
3. Образцов, П. И. Психолого-педагогические аспекты разработки и применения в вузе информационных технологий обучения [Текст] / П. И. Образцов. – Орел : Орловский государственный технический университет, 2000. – 145 с.
4. Соловов, А. В. Информационные технологии обучения в профессиональной подготовке [Текст] / А. В. Соловов // Высшее образование в России. – 1995. – № 1. – С. 31–36.
5. Стефаненко, П. В. Дистанційне навчання у вищій школі [Текст] : Монографія / П. В. Стефаненко. – Донецьк : ДонНТУ, 2002. – 400 с.
6. Талызина Н. Ф. Психолого-педагогические основы автоматизации учебного процесса [Текст] / Н. Ф. Талызина // Психолого-педагогические и психофизиологические проблемы компьютерного обучения : Сб. научн. тр. / Ред. А. А. Бодалев, Е. Н. Соколов. – М. : Изд-во АПН СССР, МГУ, 1985. – С. 15–26.
7. Яхина, Е. П. Педагогические основы разработки и использования дидактического обеспечения дистанционного обучения [Текст] : Дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Е. П. Яхина. – Новосибирск, 2004. – 166 с.

Получено 04.02.2013

Н. В. МИКЛАШЕВИЧ, Л. В. ДЕПУТАТОВА, И. Г. САРКИСОВА,
С. В. СУВОРОВА

ОСОБЕННОСТИ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ПОДГОТОВКИ БУДУЩИХ
СПЕЦИАЛИСТОВ ИНЖЕНЕРНО-СТРОИТЕЛЬНОГО ПРОФИЛЯ ПРИ
ДИСТАНЦИОННОЙ ФОРМЕ ОБУЧЕНИЯ

Донбасская национальная академия строительства и архитектуры

Социально-экономические преобразования нашего общества, развитие украинского государства и реформирование экономики, бурное развитие строительной отрасли, перестройка в сфере образования возлагают на высшую школу обязанность не только подготовить инженера-строителя к будущей профессиональной деятельности, но и сформировать у него способность адаптироваться к непрерывным технологическим инновациям в профессиональной сфере и к постоянному повышению своего профессионального уровня в течение жизни. В современных условиях именно дистанционная форма обучения может обеспечить инженеру-строителю доступность качественного, конкурентоспособного образования и дать возможность специалисту, который находится на любом этапе своего профессионального развития и занимает любую должность в строительном производстве, непрерывно обучаться и совершенствовать профессиональную компетентность. Статья посвящена исследованию возможных путей повышения эффективности профессиональной подготовки студентов-строителей при дистанционной форме обучения.

дистанционное обучение, системы дистанционного обучения, профессиональная подготовка инженеро-строителей, технологии дистанционного обучения, базовые профессиональные компетенции, информационно-коммуникационные технологии

NINA MIKLASHEVYCH, LIUDMYLA DEPUTATOVA, IRYNA SARKISOVA,
SVITLANA SUVOROVA

THE PECULIARITIES OF PROFESSIONAL TRAINING OF FUTURE CIVIL
ENGINEERS IN DISTANCE LEARNING

Donbas National Academy of Civil Engineering and Architecture

Social and economic changes of our society, the development of Ukrainian state and economic reforms, rapid growth of engineering branch require both to train students for future professional activity and to form their ability to adapt to the continuous technological innovations in professional sphere and to further improvement of their professional level. In modern world it is distance learning that can provide competitive high grade education for future engineers and give opportunity for continuous learning and professional improvement for engineers of any position at any professional stage. The paper deals with the investigation of possible ways of increasing the efficiency of engineering training in distance learning.

distance learning, distance learning systems, professional training of civil engineers, distance learning techniques, principal professional competence, IT and communication techniques

Миклашевич Ніна Василівна – доцент кафедри прикладної лінгвістики і етнології, секції іноземних мов Донбаської національної академії будівництва і архітектури. Наукові інтереси: методика викладання іноземних мов, педагогіка.

Депутатова Людмила Володимирівна – старший викладач кафедри прикладної лінгвістики і етнології, секції іноземних мов Донбаської національної академії будівництва і архітектури. Наукові інтереси: методика викладання іноземних мов, педагогіка.

Саркісова Ірина Геннадіївна – асистент кафедри прикладної лінгвістики і етнології, секції іноземних мов Донбаської національної академії будівництва і архітектури. Наукові інтереси: методика викладання іноземних мов, педагогіка.

Суворова Світлана Василівна – старший викладач кафедри прикладної лінгвістики і етнології, секції іноземних мов Донбаської національної академії будівництва і архітектури. Наукові інтереси: методика викладання іноземних мов, педагогіка.

Миклашевич Ніна Васильевна – доцент кафедры прикладной лингвистики и этнологии, секции иностранных языков Донбасской национальной академии строительства и архитектуры. Научные интересы: методика преподавания иностранных языков, педагогика.

Депутатова Людмила Владимировна – старший преподаватель кафедры прикладной лингвистики и этнологии, секции иностранных языков Донбасской национальной академии строительства и архитектуры. Научные интересы: методика преподавания иностранных языков, педагогика.

Саркісова Ірина Геннадієвна – ассистент кафедры прикладной лингвистики и этнологии, секции иностранных языков Донбасской национальной академии строительства и архитектуры. Научные интересы: методика преподавания иностранных языков, педагогика.

Суворова Светлана Васильевна – старший преподаватель кафедры прикладной лингвистики и этнологии, секции иностранных языков Донбасской национальной академии строительства и архитектуры. Научные интересы: методика преподавания иностранных языков, педагогика.

Nina Miklashevyeh – PhD (Pedagogy), Applied Linguistics and Ethnology Department, Foreign Languages Section, Donbas National Academy of Civil Engineering and Architecture. Scientific interests: methods of language teaching, pedagogy.

Liudmyla Deputatova – a Senior Lecturer, Applied Linguistics and Ethnology Department, Foreign Languages Section, Donbas National Academy of Civil Engineering and Architecture. Scientific interests: methods of foreign language teaching, pedagogy.

Iryna Sarkisova – a Lecturer, Applied Linguistics and Ethnology Department, Foreign Languages Section, Donbas National Academy of Civil Engineering and Architecture. Scientific interests: methods of language teaching, pedagogy.

Svitlana Suvorova – a Senior Lecturer, Applied Linguistics and Ethnology Department, Foreign Languages Section, Donbas National Academy of Civil Engineering and Architecture. Scientific interests: methods of foreign language teaching, pedagogy.

УДК 811.161.2'36

І. Є. НАМАКШТАНСЬКА^а, Н. М. ЛАПІНІНА^б, Г. Ю. АТАНОВА^а

^а Донбаська національна академія будівництва і архітектури, ^б Воронежський державний архітектурно-будівельний університет

ФУНКЦІОНУВАННЯ СТРУКТУР ДОПУСТОВОЇ СЕМАНТИКИ В НАУКОВО-НАВЧАЛЬНИХ ТЕКСТАХ АРХІТЕКТУРНОЇ ТЕМАТИКИ

У статті аналізуються семантичні особливості мовленнєвих одиниць – допустового простого, ускладненого простого та складнопідрядного речень, складного синтаксичного цілого (надфразної єдності), а також сполучення двох і більше абзаців як цілісних змістових комплексів. Матеріалом для спостережень обрано науково-навчальний текст-міркування архітектурної тематики. З'ясовано, що допустові синтаксичні конструкції можуть мати більш розгалужену класифікацію, ніж та, що існує сьогодні.

науково-навчальний текст-міркування, допустове просте та ускладнене речення, складнопідрядне речення, абзац, надфразна єдність, сполучник, прийменник, семантичні відношення

Сьогоднішній бурхливий розвиток українського фахового та наукового мовлення у різних галузях науки й професійної діяльності поставив перед лінгвістами-теоретиками завдання інтенсифікувати дослідження мовних та мовленнєвих особливостей наукових текстів, їхніх типів і жанрів, а також специфіку лексико-синтаксичних характеристик. Відповідно до цього пропонується стаття призначена опису семантичних особливостей мовленнєвих одиниць – допустового простого, ускладненого й складного речення, сполучення двох речень, двох і більше абзаців або складних синтаксичних цілих (надфразних єдностей), об'єднаних у цілісний змістовий комплекс. Причому вихідними чинниками такого розгляду ми вважаємо мету, адресата інформації та її тематику, які впливають на вибір адресантом типу викладу даних (оповідь, опис, міркування, доведення), чому підпорядковується і весь комплекс мовних одиниць презентації наукових знань.

Але, оскільки на склад і побудову синтаксичних одиниць впливає мета, адресат і тематика інформації, у першу чергу розглянемо тип наукового тексту та його текстові ознаки з урахуванням тематики викладеної в ньому інформації. Порівнюючи різні дефініції тексту (у І. Р. Гальперіна, В. В. Одинцова та Н. А. Пленкіна), А. П. Загнітко виокремлює ті загальні риси тексту, які відзначені всіма дослідниками, а саме: «1) цілісність, 2) зв'язність, 3) структурна організованість, 4) завершеність» [1, с. 745], і розглядає особливості усного й писемного текстів при врахуванні їхньої комунікативної спрямованості. «Суттєвою особливістю тексту, – пише вчений, – виступає його функціональна орієнтованість, оскільки він реалізується з чіткими завданнями, спрямованими на включення співбесідника в активну комунікацію». І доходить висновку щодо власного визначення тексту: «Текст – це середній елемент схеми комунікації (комунікативного акту), яку гранично спрощено можна уявити у вигляді трьохелементної структури: автор (адресант) → текст → читач (адресат)» [1, с. 748]. Г. Я. Солганик, розглядаючи формування тексту з логічної точки зору, визначає текст-міркування як ланцюжок послідовно викладених за будь-якою темою умовисновків [2]. А В. В. Одинцов виділяє два різновиди умовисновків, у першому з яких поняття та судження пов'язуються між собою безпосередньо, а в другому поняття та судження співвідносяться з фактами, прикладами та ін. Саме другий різновид умовисновків учений за сферою функціонування відносить до навчальних текстів, «оскільки тут і випадає частіше за все доводити, розвивати, підтверджувати або спростовувати думку» [3, с. 147].

Взявши за основу дані ознаки тексту для дослідження особливостей функціонування допустових синтаксичних одиниць у науковому тексті, ми обрали для спостереження над допустовими синтаксичними структурами науково-навчальні тексти з дитячої енциклопедії «Архітектура», в якій чітко

прослідковується адресат – школярі, мета інформації – прищеплення знань з архітектури і зацікавлення читачів у накопиченні відповідних знань, від чого залежить і стиль викладу матеріалу – переплетіння елементів міркування, оповіді, опису, що, у свою чергу, залучає адресатів до спільного з адресантом логічно-послідовного міркування над процесом розвитку в світі архітектурних стилів, над описом національних і будівельних характеристик їх шедеврів та світової архітектури в цілому. Спостереження підтвердили нашу вихідну гіпотезу щодо того, що науково-навчальний текст-міркування вміщує значну кількість структур (надфразних єдностей, куди можуть входити навіть 2–3 абзаци, складнопідрядних та простих (часто з ускладненою конструкцією речень) з допустовою семантикою, оскільки в ньому зазвичай розглядавані об'єкти, поняття, явища, процеси та події описуються у своїй всебічності, неоднозначності, залежності від часових, просторових та інших чинників.

Тепер вважаємо за необхідне сконкретизувати визначення речення та складного синтаксичного цілого. Російський лінгвіст О. О. Крилова визначає просте речення як «синтаксичну предикативну одиницю комунікативного призначення, інтонаційно оформлену» [4, с. 23], а складне – як конструкцію поліпредикативну, що складається з двох (або декількох) предикативних частин, об'єднаних змістовно і граматично [4, с. 174]. Взявши за основу визначення складнопідрядних допустових речень, сформульоване А. П. Загнітком, зазначимо, що «це такі речення, у яких підрядна частина виражає думку, протилежну тому, чого можна було б сподіватися або очікувати, виходячи зі змісту головної частини» [1, с. 694]. А оскільки це визначення не завжди охоплює всі семантичні відтінки допустових речень, наведемо їх класифікацію: «узагальнено-допустові, реально-допустові, ймовірно-допустові, ірреально-допустові» [1, с. 694] і доповнимо її власними спостереженнями над формуванням семантики допустовості у реченнях з одним загальним суб'єктом, з двома або у безсуб'єктному реченні.

♦ У простому допустовому реченні зазвичай один суб'єкт характеризується за різними рисами та ознаками. Наприклад: *«Попри велику кількість декоративних деталей каплиця Камп'янів справляє ясне, строгі і навіть холоднувате враження»* [5, с. 220].

♦ У структурі простого безсполучникового речення значення допустовості формується між окремими його компонентами або характеристиками загального суб'єкта. Наприклад: *«Архітектор за фактом, він частіше був інженером споруди, співпрацюючи з різними архітекторами»* [5, с. 277].

♦ На рівні речення, ускладненого дієприслівниковим зворотом, допустовість може виражати характеристику загального суб'єкта (який має складну семантичну структуру поняття, що називає) за його спільними й особистими рисами. Наприклад: *«Але, маючи багато особливостей у кожному регіоні, мусульманське мистецтво зберегло спільні риси скрізь, де був поширений іслам»* [5, с. 116].

♦ У двосуб'єктному складнопідрядному реченні підрядна частина може за значенням збагачувати інформативно або розширювати значення об'єкта головної частини. Наприклад: *«Будівельні традиції, що склалися у період Хейан, у загальних своїх рисах зберігалися протягом всієї японської історії, хоча, звісно, кожна епоха додавала щось своє»* [5, с. 183].

♦ Структура підрядного допустового речення може входити в конструкцію складнопідрядного речення іншої семантики, характеризуючи об'єкт його головної частини. Наприклад: *«Тому тут навчилися робити мініатюрні сади, які, незважаючи на свої розміри, вражають різноманітністю краєвидів»* [5, с. 183].

♦ Обидві частини (головна й підрядна) допустового речення можуть бути об'єднаними одним суб'єктом за його характеристикою за сталими та змінними ознаками. Наприклад: *«Вони [Кіто, Кахамарка та інші міста інків], хоч і зберегли свої індіанські назви, були повністю перебудовані в колоніальний період і пізніше»* [5, с. 203].

♦ На рівні складного речення допустовість може мати такі значення:

- обмеження значення, наприклад, визначення чогось, що має своє формулювання у головній частині: *«Гадують, їх [отворів] призначення – вентиляція, хоча навіть провітрювати поховальне приміщення не дуже зрозуміло»* [5, с. 25];

- доповнення обмеженої позитивної характеристики суб'єкта, висловленої у головній частині складнопідрядного речення інформацією підрядного речення: *«Ансамбль позбавлений будь-якої симетрії, але, попри все, в його розміщенні помітні певний порядок і гармонія»* [5, с. 34]; *«Та ці будинки теж не можна назвати, хоч вони розташовані окремо, далеко один від одного, за межами житлових кварталів»* [5, с. 39];

- обмеження інформацією головної частини складнопідрядного допустового речення позитивної характеристики суб'єкта, висловленої у підрядній частині (яка у більшості випадків знаходиться у препозиції стосовно головної): *«Попри те, що архітектура грецьких театрів дуже проста і навіть утилітарна, на багатьох вона справляє велике враження своєю гармонійністю»* [5, с. 41];

- вміщення у головній частині, куди входить і суб'єкт речення, його позитивної характеристики за діями та вчинками, а підрядна (допустова) водночас розкриває або уточнює суб'єкт: *«Але хоч би хто господарював у Пантеоні, всі завжди докладали зусиль, щоб зберегти його первісний вигляд»* [5, с. 69];
- характеристика у допустовому вербально безсуб'єктному (у головній частині) реченні або у конструкції з різними суб'єктами об'єкта головної частини, який у підрядній допустовій частині переходить у статус суб'єкта: *«Дивом вважали саме статую, а не весь храм, хоча ця будова, без сумніву, теж гідна уваги»* [5, с. 80].

Переходячи до опису семантичних особливостей формування допустовості на рівні надфразної єдності (складного синтаксичного цілого) та абзацу, треба зауважити, що у цьому питанні ми розглядаємо абзац як тематично об'єднану та лексико-граматично оформлену складну семантико-синтаксичну одиницю тексту, яка може як складова входити до надфразної єдності або вміщувати в собі одну або більше їх. Водночас для пояснення нашого підходу у цьому питанні вважаємо за необхідне звернутися до визначення надфразної єдності, сформульованого І. Р. Вихованцем: *«Надфразна єдність, складне синтаксичне ціле – відрізок мовлення, що складається з двох і більше речень, об'єднаних спільністю теми в композиційно-синтаксичну конструкцію. Такій конструкції властива певна змістова завершеність і структурна єдність, яка досягається лексико-граматичними та інтонаційними засобами»* [6, с. 359].

Надфразна єдність (за визначенням Г. А. Солганика *строфа*) є не простою сумою речень, а синтаксичною одиницею, між складовими якої існують граматичні та значеннєві відношення і яка має свою композицію: початок (вступ), середню частину (розвиток думки) та кінцівку (завершення) [2]. А ось за визначенням Н. Н. Холодова, складне синтаксичне ціле – це група речень, об'єднаних щільним логічним і синтаксичним зв'язком, тих, що являють собою більш повний (порівняно з реченням) розвиток думки. *«Такі групи, – пише дослідник, – об'єднуються в одне ціле також загальною темою повідомлення, яка відносно до усієї теми повідомлення є мікротемою»* [7, с. 430]. А оскільки така дефініція складного синтаксичного цілого не заперечує, а навпаки, – доповнює наведені нами визначення, можемо перейти до безпосереднього опису особливостей формування допустовості на рівні двох речень або більш компонентної надфразної єдності та абзацу.

- ♦ На рівні складного синтаксичного цілого допустовість встановлюється на рівні
- об'єднання двох речень:

«Наврядчи тільки практичні міркування змушували неолітичного майстра старанно доводити своє кам'яне знаряддя до немислимості досконалості, надаючи йому вишуканої форми лаврового листа. Щоправда, в будівництві ця витончена досконалість прийшла значно пізніше, але прагнення зробити своє житло не лише зручним і безпечним, але й красивим, виникло дуже давно» [5, с. 3];

«Так трапилося, що Парфенон вибухнув. Щоправда, він не був зруйнований повністю, збереглася його чудова колонада, і про загальний вигляд храму ми можемо дістати уявлення» [5, с. 48];

На рівні об'єднання двох речень в одне змістова ціла допустовими відношеннями друге речення, що починається допустовим сполучником або сполучниковим словосполученням, може доповнювати, обмежувати чи конкретизувати характеристику суб'єкта попереднього речення. Наприклад: *«Ні в Давньому світі, ні у середньовіччі, ні в епоху Відродження ніхто не зміг перевершити цей рекорд і створити більший купол. Щоправда, в епоху відродження в Італії були збудовані куполи майже такої самої величини»* [5, с. 68].

Допустове значення з обмеженням обсягу попереднього твердження може формуватися на рівні поєднання двох речень при відсутності суто допустових сполучників, замість яких можуть з'являтися вставні словосполучення, наприклад *звичайно* з подальшим реченням, у якому частково заперечується твердження, висловлене у попередньому реченні. Наприклад: *«Будуючи палаци, мусульманські архітектори також виходили з того, що головне в них не зовнішній вигляд, а те, що сховане всередині. Звичайно, це не означає, що зовнішні стіни зовсім не прикрашалися, але порівняно зі складною внутрішньою організацією палаців вони виглядають досить скромно»* [5, с. 121];

- надфразної єдності, яка може співпадати з абзацем:

«Хоча багато визначних архітектурних пам'яток римляни залишили далеко від батьківщини, центром світу для них завжди був Рим. Сюди звозилися численні скарби з підкорених країн, серед них і скарби культурні. Велике місто всмоктувало в себе культуру інших народів, переробляло її на основі власної і, в свою чергу, служило зразком для найвіддаленіших провінцій» [5, с. 53].

Допустове речення може на рівні абзацу займати позицію, яка об'єднує попередню інформацію з подальшою, характеризуючи предмет обговорення за його неоднозначними ознаками, історією розвитку та розквіту, темпами функціонування тощо. Наприклад: *«Після занепаду Римської імперії узбережжя Малої Азії стало ареною численних воєн. Галікарнас не раз був зруйнований і перетворився на незначне містечко, що часто переходило з рук в руки. Та попри все, Мавзолей стояв дуже довго. Втративши значну частину своїх зовнішніх*

прикрас, він, проте, майже пережив середньовіччя. Остаточно його зруйнували в 1552 р. лицарі ордену іонітів, що вели боротьбу проти турецького султана Сулеймана» [5, с. 76–77];

- двох абзаців тексту:

«Та, як ми вже казали, попри всі ці великі досягнення давніх майстрів, більша частина створених ними споруд зазнала нищівного руйнування. [...] Як це не дивно, краще за інші збереглися найбільш давні – так звані зікурати.

Зікурати – це теж піраміди, але не такі, як у Єгипті. Вони уступчасті і складаються з кількох ярусів. Усередині їх робили з необпаленої глини, зверху облицховували глазурованою цеглою. На відміну від єгипетських пірамід зікурати не мали ніяких внутрішніх камер. [...]» [5, с. 21].

♦ На рівні зв'язку в тексті інформації попереднього і наступного абзаців (і навіть трьох абзаців) останній може за різними критеріями інформативно обмежувати обсяг або сферу розповсюдження, а також терміни існування і функціонування їхнього загального предмета чи теми обговорення. Наприклад,

початок попереднього (назвемо умовно – першого) абзацу: «Починаючи з XI ст., Флоренція була визначним фінансовим центром Європи і центром всіляких ремесел [...]»;

кінець попереднього (умовно – першого) абзацу: «Двір Медичі став живильним середовищем для багатьох талановитих митців, літераторів, музикантів, художників і, звісно, архітекторів» [1, с. 205–206];

початок наступного (умовно – другого) абзацу: «Все це, безумовно, не означає, що, якби не було Флоренції та двору Медичі, у Європі не було б Ренесансу [...]»;

кінець наступного (умовно – другого) абзацу: «Адже Ренесанс у Європі майже збігається за часом з так званою епохою Великих географічних відкриттів, коли з карти світу одна за одною зникали білі плями і коли європейці нарешті змогли познайомитись з культурами Америки і Південно-Східної Азії» [1, с. 206];

початок наступного (умовно – третього) абзацу: «Щоправда, на даному етапі ці чужі культури не дуже цікавили європейців» [1, с. 206].

Сполучник *проте*, який частіше передає протиставну семантику між частинами складного речення, може набувати значення протиставно-допустовості, тим більше, якщо займає місце не на початку речення, а всередині. Наприклад:

останнє речення попереднього абзацу: «За царювання Петра I загальноєвропейські норми прийшли у молоду Російську імперію разом з іноземними майстрами, яких охоче запрошував до своєї держави цар-реформатор» [5, с. 231];

перше речення наступного абзацу: «Російське бароко має, проте, деякі характерні риси, що відрізняють його від бароко західноєвропейського» [5, с. 231].

Такого ж протиставно-допустового характеру може набувати й сполучник *але*. Наприклад: «Провідником нових архітектурних ідей і цього разу стає Італія. Але тепер її провідна роль має децю інший характер» [5, с. 240]; «У центрі площі височить колона – пам'ятник перемоги Петра. Вона нагадує знамениту Олександрівську колону в Петербурзі, але значно менша за розміром» [5, с. 249].

Іноді в простих і складних реченнях для підсилення значення допустової частини разом ставляться сполучники *але* (або *проте*) та прийменники *незважаючи на це* (або *попри це*). Наприклад: «Церква має цибулиноподібні куполи і багато оздоблена орнаментом, але, незважаючи на це, виглядає досить органічно серед строгої петербурзької архітектури» [5, с. 253].

Таким чином, наші спостереження щодо формування допустової семантики на рівні різних синтаксичних конструкцій (речення, надфразної єдності, абзацу) свідчать про те, що у науково-навчальних текстах-міркуваннях з елементами оповіді та опису зазначені семантико-синтаксичні структури зустрічаються часто і характеризуються значеннєвим різнобарв'ям, що є підставою для уточнення існуючої класифікації допустових речень, абзаців та надфразних єдностей за їх складом і семантико-синтаксичними ознаками (що спостерігається і в російському мовленні) [8].

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Загнітко, А. П. Теоретична граматики сучасної української мови. Морфологія. Синтаксис [Текст] / А. П. Загнітко. – Донецьк : ТОВ ВКФ «БАО», 2011. – 992 с.
2. Солганик, Г. А. Стилистика текста [Текст] : Учеб. пособие / Г. А. Солганик. – 6-е изд. – М. : Флинта : Наука, 2005. – 256 с.
3. Одинцов, В. В. Стилистика текста [Текст] / В. В. Одинцов. – М. : Высш. шк., 1980. – 211 с.
4. Крылова, О. А. Современный русский язык: Теоретический курс. Ч. IV. Синтаксис. Пунктуация [Текст] / О. А. Крылова, Л. Ю. Максимов, Е. Н. Ширяев. – М. : Изд-во РУДН, 1997. – 256 с.
5. Архитектура: Для дітей середнього шкільного віку [Текст] / Авт.-упорядник Н. Ю. Безпалова; Худож.-оформлювачі Б. П. Бублик, О. Ю. Юхтман. – Харків : ФОМО, 2002. – 318 с.

6. «Українська мова». Енциклопедія [Текст] / Редкол.: Русанівський В. М., Тараненко О. О. (співголови), М. П. Зяблюк та ін. – К. : «Укр. енцикл.», 2000. – 752 с. : іл.
7. Современный русский литературный язык [Текст] : Учебник / П. А. Лекант, Н. Г. Гольцова, В. П. Жуков и др.; Под ред. П. А. Леканта. – 4-е изд. стер. – М. : Высш. шк., 1999. – 462 с.
8. Намакштанская, И. Е. Семантическая структура односубъектного уступительного предложения в современном языке [Текст] : автореф. дис. на соискание ученой степени канд. филол. наук : спец. 10.02.01 «Русский язык» / И. Е. Намакштанская. – М., 1980. – 21 с.

Отримано 07.02.2013

**И. Е. НАМАКШТАНСКАЯ ^a, Н. Н. ЛАПЫНИНА ^b, Г. Ю. АТАНОВА ^a
ФУНКЦИОНИРОВАНИЕ СТРУКТУР УСТУПИТЕЛЬНОЙ СЕМАНТИКИ В
НАУЧНО-УЧЕБНЫХ ТЕКСТАХ АРХИТЕКТУРНОЙ ТЕМАТИКИ**

^a Донбасская национальная академия строительства и архитектуры, ^b Воронежский государственный архитектурно-строительный университет

В статье анализируются семантические особенности речевых единиц – уступительного простого, усложненного простого, сложноподчиненного предложений, сложного синтаксического целого (сверхфразового единства), а также объединения двух и более абзацев как целостных содержательных комплексов. Материалом для исследований выбран научно-учебный текст-рассуждение архитектурной тематики. Установлено, что уступительные синтаксические конструкции могут иметь более расширенную классификацию, чем та, что существует сегодня.

научно-учебный текст-рассуждение, уступительное простое и усложненное предложение, сложноподчиненное предложение, абзац, сверхфразовое единство, союз, предлог, семантические отношения

**INNA NAMAKSHTANSKAYA ^a, NADEZHDA LAPYNINA ^b, HALYNA ATANOVA ^a
FUNCTIONING OF STRUCTURES OF CONCESSIVE SEMANTICS IN
SCIENTIFIC AND EDUCATIONAL TEXTS OF ARCHITECTURAL SUBJECT**

^a Donbas National Academy of Civil Engineering and Architecture, ^b Voronezh State University of Architecture and Civil Engineering

In article semantic features of speech units – the concessive simple, complicated simple, compound offers, difficult syntactic whole (phrase unity), and also combinations of two and more paragraphs as complete substantial complexes are analyzed. For researches the scientific and educational text reflection of architectural subject is chosen as a material. It is established that concessive syntactic designs can have more expanded classification, than that that exists today.

the scientific and educational text reflection, the concessive simple and complicated offer, complex sentence, the paragraph, phrase unity, the union, adverb, the semantic relations

Намакштанська Інна Єгорівна – к. філол. н., професор, завідувач кафедри прикладної лінгвістики і етнології Донбаської національної академії будівництва і архітектури. Професор. Наукові інтереси: синтаксис наукового професійно орієнтованого тексту, авторський стиль В. С. Висоцького та концептосфера його поетичних творів, етнокультура і міжкультурна комунікація.

Лапиніна Надія Миколаївна – к. філол. н., професор кафедри російської мови та міжкультурної комунікації Воронежського державного архітектурно-будівельного університету. Професор. Наукові інтереси: синтаксис, художній текст, міжкультурна комунікація.

Атанова Галина Юріївна – старший лаборант секції української мови і народознавства Донбаської національної академії будівництва і архітектури. Магістрант. Наукові інтереси: українська термінологія.

Намакштанская Инна Егоровна – к. филол. н., профессор, зав. кафедрой прикладной лингвистики и этнологии Донбасской национальной академии строительства и архитектуры. Профессор. Научные интересы: синтаксис научного профессионально ориентированного текста, авторский стиль В. С. Высоцкого и концептосфера его поэтических произведений, этнокультура и межкультурная коммуникация.

Лапынина Надежда Николаевна – к. филол. н., профессор кафедры русского языка и межкультурной коммуникации Воронежского государственного архитектурно-строительного университета. Профессор. Научные интересы: синтаксис, художественный текст, межкультурная коммуникация.

Атанова Галина Юрьевна – старший лаборант секции украинского языка и народоведения Донбасской национальной академии строительства и архитектуры. Магистрант. Научные интересы: украинская терминология.

Inna Namakshtanskaya – Prof. PhP (Philology), Applied Linguistics and Ethnology Department, Donbas National Academy of Civil Engineering and Architecture. Professor. Scientific interests: syntax of the scientific professionally focused text, V. S. Vysotsky's author's style and contseptosfer of his poetic works, ethno culture and cross-cultural communication.

Nadezhda Lapynina – Prof. PhP (Philology), Russian and Cross-cultural Communication Department, Voronezh State University of Architecture and Civil Engineering. Professor. Scientific interests: syntax, art text, cross-cultural communication.

Halyna Atanova – Senior laboratory, assistant, Ukrainian and Ethnography Section, Donbas National Academy of Civil Engineering and Architecture. Undergraduate. Scientific interests: ukrainian terminology.

УДК 821.161.1.0

И. Е. НАМАКШТАНСКАЯ^а, Е. В. РОМАНОВА^б

^а Донбасская национальная академия строительства и архитектуры, ^б Российский университет дружбы народов

ПЕРВООСНОВА СИМВОЛИЧЕСКИХ ЗНАЧЕНИЙ САДА В ПРОИЗВЕДЕНИЯХ В. С. ВЫСОЦКОГО

Статья посвящена описанию истоков символических значений сада, деревьев и цветов, встречающихся в поэзии В. С. Высоцкого, который использовал их для передачи отношений между людьми и состояния общества. Рассматриваются религиозные и мифологические истоки символических значений как сада и дерева, так и отдельных растений и кустарников. Значительное внимание уделяется символическим значениям сада в Библии и в народных представлениях народов мира.

сад, дерево, виноградная лоза, плоды, символический образ, Библия, жизненные ситуации

Прежде чем описывать символические значения сада, функционирующие в поэтических произведениях В. С. Высоцкого, что является целью данной статьи, обратимся к их истокам – библейским, мифологическим, фольклорным и искусствоведческим.

В Библии довольно часто фигурируют сады с разными плодовыми деревьями (фисташковыми, гранатовыми), а также с виноградниками. Например, в «Книге Екклесиаста, или Проповедника»: *«Я предпринял большие дела: построил себе дома, посадил себе виноградники»* (2:4), *«Устроил себе сады и рощи, и насадил в них всякие плодовые деревья»* (2:5); *«Сделал себе водоемы для орошения из них рощей, произрастающих деревья [...]»* (2:6). «В Ветхом Завете виноградная лоза, принесенная посланцами пророка Моисея из земли Ханаанской, – пишет А. Н. Казакевич, – была символом Земли обетованной. В Новом Завете она также являет собою символ рая, Земли обетованной тем, кто причащается Тела и Крови Господних – членам Его Церкви. В качестве декоративного элемента виноградная лоза продолжает существовать в Церкви и по сей день с тем же символическим значением» [2, с. 198]. Надо отметить, что в Библии много места уделяется требованиям к выращиванию винограда, оговоренным в постановлениях закона, в котором говорилось о том, что земли, отведенные под виноградники, нельзя использовать для выращивания злаков; необходимо было на лозах после сбора урожая оставлять виноград для бедных; не успевший воспользоваться плодами винограда человек, насадивший виноградник, освобождался от военной службы; существовал на виноград и «десятинный налог». Например:

20:6 И кто насадил виноградник и не пользовался им, тот пусть идет и возвратится в дом свой, дабы не умер на сражении, и другой не воспользовался им («Пятая книга Моисеева. Второзаконие»).

Кроме того, виноградная лоза часто встречается в раннехристианских росписях, что символизирует слова Иисуса Христа:

15:1 Я есмь истинная виноградная Лоза, а Отец Мой – Виноградарь;

15:2 Всякую у Меня ветвь, не приносящую плода, Он отсекает; и всякую, приносящую плод, очищает, чтобы более принесла плода.

15:3 Вы уже очищены через слово, которое Я проповедовал вам.

15:4 Пребудьте во Мне, и Я в вас. Как ветвь не может приносить плоды сама собою, если не будет на лозе, так и вы, не будете во Мне.

15:5 Я есмь Лоза, а вы ветви; кто пребывает во Мне, и Я в нем, тот приносит много плода; ибо без Меня не можете делать ничего.

15:6 Кто не пребудет во Мне, извергнется вон, как ветвь, и засохнет; а такие ветви собирают и бросают в огонь, и они сгорают («От Иоанна святое благовествование»).

© И. Е. Намакштанская, Е. В. Романова, 2013

В изображение винограда, который клюют птицы, вкладывалось такое значение: клюющие гроздь птицы представляют христиан, исповедующих учение Иисуса Христа.

А вот в «Книге Песни Песней Соломона» написано, что в садах произрастают не только плодовые деревья, но и ароматные травы: *«Рассадики твои – сад с гранатовыми яблоками, с превосходными плодами, киперы с нардами»* (4:13), *«Нард и шафран, аир и корица со всякими благовонными деревьями, мирра и алой со всякими лучшими ароматами»* (4:14); *«Садовый источник – колодезь живых вод и потоки с Ливана»* (4:15), *«Поднимись ветер с севера и принеси с юга, повеи на сад мой, – и польются ароматы его! – Пусть придет возлюбленный мой в сад свой и вкушает сладкие плоды его»* (4:16).

В целом сад благоухающий и напоенный водой – символ любви, благополучия и процветания, а сад без воды символизирует бедствия и смерть. Например, в «Книге Пророка Исаии»: *«Всем же отступникам и грешникам – гибель, и оставившие Господа истребятся»* (1:28), *«Они будут постыжены за дубравы, которые столь возжеланны для вас, и посрамлены за сады, которые вы избрали себе»* (1:29), *«Ибо вы будете как дуб, которого лист опал, и как сад, в котором нет воды»* (1:30). Под сенью деревьев наслаждались отдыхом и уединением, о чем рассказывается в «Третьей книге Царств»: *«И жили Иуда и Израиль спокойно, каждый под виноградником своим и под смоковницею своею, от Дана до Вирсавии, во все дни Соломона»* (4:25).

В садах погружались в состояние одиночества и предавались философским рассуждениям, в них же находились и семейные могилы. Когда плоды в садах созревали, то надзор за садами поручался особым сторожам, которые ставили там свои шалашы. Например, в «Книге Пророка Иеремии»: *«Как сторожа полей, они обступают его кругом, ибо он возмущился против Меня, говорит Господь»* (4:17); в «Книге Иова»: *«Он строит, как моль, дом свой, и, как сторож, делает себе шалаш»* (27:18).

Первое место жительства Адама также было садом – в Эдеме: *«И насадил Господь Бог рай в Едеме на востоке; и поместил там человека, которого создал»* («Книга Бытия», 2:8). Эдем, или сад Господень, изображается в Библии как символ благополучия и спокойного бытия. Например, в «Книге Пророка Иезекииля»: *«Ты находился в Едеме, в саду Божием; твои одежды были украшены всякими драгоценными камнями; рубин, топаз и алмаз, хризолит, оникс, яспис, сапфир, карбункул и изумруд и золото, все искусно усаженное у тебя в гнездышках и нанизанное на тебе, приготовлено было в день сотворения твоего»* (28:13), *«Тогда скажут: "эта опустелая земля сделалась – как сад Едемский, и эти развалившиеся и опустелые и разоренные города укреплены и населены"»* (36:35). Однако, как пишет А. Н. Казакевич, «уже в Эдеме, в райском саду, Господь предназначал крестные страдания, а в Гефсиманском саду предан был на эти страдания» [2, с. 97].

Библия положила начало представлениям о саде в соответствии с раем в христианской, литературной, иконографической и фольклорной традициях. Но у славян слова «сад» и «огород» ассоциировались также со словами «город», «град». Они эквивалентны как образы пространства – «отовсюду огражденного» [...] и постольку умиротворенного, укрытого, упорядоченного и украшенного, обжитого и дружественного человеку...» [3, с. 364]. Согласно славянской мифологии, «в райских садах и рощах, на тенистых деревьях весенних туч зреют золотые плоды (яблоки), дающие вечную молодость, здоровье и красоту. По своим чудесным свойствам плоды эти совершенно тождественны с бессмертным напитком – живою водою. Народный сказочный эпос обыкновенно сопоставляет рядом оба эти представления и соединяет с ними одинаковую жизненную и целебную силу. Блестящие молнии уподоблялись арийскими племенами золотым шарам и яйцам; в применении к облачным садам золотые шары-молнии породили миф о золотых плодах, зреющих в счастливую пору весны и лета на деревьях-тучах... Ради животворящих свойств, приписанных небесным яблокам, русское предание дает им название молодильных или моложавых: стоит только вкушать от этих плодов, как тотчас же сделаешься и молодым, и здоровым, несмотря на преклонные лета» [4, с. 313–314].

Интересны в этом плане, на наш взгляд, рассуждения Д. Д. Фрэзера в отношении создания Богом человека и жизни его в Эдеме. Приведем одну из гипотез ученого. «Дело в том, – пишет Д. Д. Фрэзер, – что вся суть истории грехопадения, по-видимому, состоит в попытке объяснить смертную природу человека, показать, откуда явилась смерть на земле. Правда, нигде не сказано, что человек был создан бессмертным и лишился бессмертия по причине своего ослушания, но не сказано ведь и то, что он был создан смертным. Скорее нам дают понять [в Библии], что человеку были предоставлены обе возможности – смерти и бессмертия и что выбор между обеими возможностями зависел от него самого; ибо древо жизни не было для него недостижимо, плоды его не были запретными, человеку стоило только протянуть руку, сорвать плод и вкушать от него, чтобы обрести бессмертие. В самом деле, создатель отнюдь не запретил человеку пользоваться древом жизни; стало быть, тем самым он ему это позволил делать, даже поощрял к тому, ибо совершенно ясно объявил человеку, что он может свободно есть

плоды от любого дерева в саду, за одним лишь исключением древа познания добра и зла. Таким образом, посадив в саду древо жизни и не воспретив человеку пользоваться им, бог, очевидно, намеревался предоставить ему выбор или, во всяком случае, создать для него возможность бессмертия, но человек не воспользовался этой возможностью и предпочел вкусить от другого дерева, до которого бог запретил ему дотрагиваться под страхом немедленной смерти [...]. Стало быть, мы можем предположить, что в первоначальной версии рассказа речь шла о двух деревьях – о древе жизни и о древе смерти; что человеку было предоставлено на выбор: либо вкусить от одного и получить в удел вечную жизнь, либо вкусить от другого и умереть; что бог, желая добра своему созданию, посоветовал человеку есть от древа жизни и предостерег его не есть ничего от древа смерти; что человек, соблазненный змеем, вкусил от пагубного дерева и тем самым лишился бессмертия, которое приготовил ему благожелательный создатель» [5, с. 31].

Обратясь к украинской литературе, необходимо прежде всего вспомнить Григория Саввича Сковороду, который использовал образ сада как символ собрания песен-толкований отдельных библейских изречений, назвав свою книгу «Сад божественных песен, проросших из зерен «Священного Писания». Так, к «Песне 3-ей, посвященной стиху «Прорастет земля быльем-травой, то есть: Кости твои прорастут, как трава, и раскиданы будут (Исайя)», Сковорода даёт саду свой поэтический комментарий: «Счастлив тот и без утех, кто победил смертный грех. / *Душа его – божий град, душа его – божий сад.* / Всегда сей сад дает цветы, всегда сей сад дает плоды. / Всегда весною там цветет, и лист его не упадет. / О Бог мой – ты мне град, о Бог мой – ты мне сад! / Невинность мне – то цветы, любовь и мир – то плоды» [6, с. 404–405].

Согласно диатропической познавательной модели мира, природа – сад. Причем сад понимается и как эстетическая ценность. Автор диатропической модели Ю. В. Чайковский пишет: «С осознанием диатропической модели мы приходим к тому взгляду на мир, какой был принят до рождения естествознания. На этом пути мы вправе ожидать возрождения эстетического понимания природы» [7, с. 33].

Именно эстетическое восприятие природы стимулировало попытки в разных странах создать «райские сады» и фантастические по красоте парки. Конец 800 гг. в Японии в период Хейан (старое название города Киото) – время бурного развития пейзажного садоводства – из-за ограничения свободных площадей обустраиваются миниатюрные сады. Одни из них предназначались для прогулок, другие радовали глаз с крыш домов. Были и такие, где главными объектами считались поросшие мхом каменные горки рядом с водоёмами. Особый тип составляли так называемые «сухие» сады, создаваемые из гальки и нескольких каменных глыб (например, сады камней в монастыре Рёандзи в Киото, XVI ст.) [8, с. 183–186].

В Украине, например в Умани, граф Потоцкий для своей жены Софии приказал заложить в 1796 г. грандиозный парк с экзотическими растениями, фонтанами, водопадами и островами, подземной рекой и сказочными гrotами. И сегодня «уманское чудо», созданное на территории Украины всего лишь за 5 лет, поражает воображение многочисленных посетителей. Российский паркостроитель Н. А. Львов мечтал выстроить храм Солнцу, но такой, чтобы «в лучшую часть лета Солнце садилось или сходило в дом свой покоиться. Такой храм должен быть сквозной, и середина его – портал с перемычкой, коею обе стороны закрыты стеною, а к ним с обеих сторон лес» [9, с. 53]. А француз Альберт Кан посвятил всю свою жизнь созданию мирового сада, пригласив к сотрудничеству садоводов из разных стран. На Востоке издревле создавались сады мудрости, об одном из которых Л. Фиалков пишет так: «... Перенесемся мысленно в древний японский город Киото, неспешно войдем в философский сад, где мудрый монах так расположил 15 камней, что из любой точки видны только 14. Всегда что-то скрыто, не познано» [10, с. 453].

Символическое значение сада и отдельных деревьев, кустарников и цветов широко представлено на полотнах художников разных эпох. Среди отдельных картин можно назвать такие: «Яблони в цвету. В Малороссии» (Н. Сергеев), «Ветка» (А. Иванов), «Тюльпаны» (А. Дереза), «Сирень» (Орликов). У тюркских народов растения также имели и символическое значение. «Это нашло отражение, – пишет Б. Шалабай, – в орнаментах, декорных письменностях» [11, с. 44]. Особенно был распространен степной вариант орнамента, похожего на растение, сегодня его можем увидеть на казахских украшениях и в росписях русских церквей». Согласно украинской мифологии, «найпрекрасніша з богинь – богиня світової гармонії Лада – Жива [...] прийшла до людей по веселі з немовлям на голові та з оберемком квітів у руках. З тих предвіковичніх часів творення квіту і виник у людей культ Великої Богині. Ця світла пам'ять збереглася насамперед в обрядодійствах з квітами і травами. Без перебільшення можна говорити про сотні тисяч легенд, переказів, казок, складених у народі про квіти та рослини» [12, с. 427].

У китайцев обожествляется широко распространенный на полотнах из шёлка пион, у вьетнамцев на коврах представлены ветви цветущих весенних деревьев, у скандинавов четко отражают суровый климат и сдержанные краски природы строгие фигурки подснежников, тюльпанов и фиалок. И в то же время нельзя обойти вниманием картину Хиеронимуса Босха «Сад земных наслаждений» (приблизительно 1500 г.), вызывающую совершенно противоположные суждения о её символическом значении: если одни утверждают, что художник изобразил мир, погрязший в многочисленных грехах, то другие доказывают, что на картине показано, как люди могли бы жить, не будь грехопадения Адама и Евы. И тем не менее, в искусстве, как и в литературе, зачастую сад – это отражение спокойствия, плодородия, благополучия и процветания, даже – уюта человеческого существования. Как, например, можно представить украинскую хату без окружающего её сада? Потому у великого украинского поэта, художника и политического деятеля Т. Г. Шевченко символом уютного украинского дома является «Садок вишневий коло хати...»: «садок вишневий коло хати, / Хрущі над вишнями гудуть, / Плугатарі з плугами йдуть, / Співають, ідучи, дівчата, / А матері вечерять ждуть» – «В казематі»; «І сниться сон мені: дивлюсь, / В садочку, квітами повита, / На пригорі собі стоїть, / Неначе дівчина, хатина, / Дніпро геть-геть собі розкинувсь!» – «Сестрі»; «[...] Придбали хутір, став і млин, / Садок у гаї розвели / І пасіку чималу – / Всього надбали» – «Наймичка».

Сад в поэзии Т. Г. Шевченко является также местом свиданий, любви и страданий, и естественно – символом родного дома, родины: «Полюбила молодого, / В садочок ходила, / Поки себе, свою долю / Там занастила» – «Катерина»; «Пішла в садок у вишневий, / Богу помолилась, / Взяла землі під вишнею, / На хрест почепила [...]» – «Катерина» [13].

Сад для человека – естественная среда обитания, может быть, ещё и потому, что, как писал Анаксор из Клазомен (V в. до н. э.), «растения – те же животные. Они ощущают, печалются, радуются. На признаки этого указывает подвижность листьев. Растения имеют ум и знание» [14, с. 75]. В русской живописи сад оттеняет или обрамляет человеческую жизнь, например, на картине Василия Поленова «Бабушкин сад» (1878), где представлен как символ торжества бытия и мира, природы, частью которой является человек. Сад как символ счастливой жизни фигурирует во многих русских народных сказках, в частности, в сказке «Иван, вдовый сын», где, согласно сюжету, Иван, вдовый сын и Василий, крестьянский сын, по всей земле сады насадили, «все посадские люди и деревенские мужики с тех пор стали лихо да беду изживать». А фразеологизм «Яблоко от яблоньки недалеко катится» перекликается с образным повествованием сказки «Про Добрыню Никитича и Змея Горыныча», где «отломилась веточка от яблоньки, откатилось яблоко от яблоньки, уезжает сын от родимой матушки на трудный, на кровавый бой» [15].

И В. С. Высоцкий в осмыслении образа сада часто использует библейские и мифологические представления о райском саде как «идеальном пространстве для гармонического сосуществования с природой», в котором учитывались звуковые и световые эффекты, «влияние всевозможных ароматов, вызывающих положительные эмоции» [9, 39]. Такое понимание и изображение «райского сада», которое основывается на его библейском образе, просматривается в песне «Райские яблоки» и помещается поэтом в новый контекст: «[...] В дивных райских садах наберу бледно-розовых яблочек. / Жаль, сады сторожат и стреляют без промаха в лоб [...] / Вот и кущи-сады, в коих прорва мороженных яблочек... / Но сады сторожат – и убит я без промаха в лоб» [16]. У авторского героя убита мечта, вера в прекрасное (в дивных райских садах), стремление к нему, уничтожена идиллия (наберу бледно-розовых яблочек) (кущи-сады), драматизирована любовь (и убит я без промаха в лоб). В «Балладе о бане» с райским садом В. С. Высоцкий сравнивается баня, в которой каждый «раздет донага», то есть искренен, без отпечатков пропагандистской и идеологической обработки, без настороженного или предубедительного отношения к окружающим: «Здесь нет голых – стесняться не надо, / Что кривая рука да нога. / Здесь – подобие райского сада, – / Пропуск тем, кто раздет донага». Думается, что в данном случае поэт использовал сочетание «райский сад» с самым глубоким христианским значением, в связи с чем обратимся ещё раз к словам А. Н. Казакевича о том, что «из всех райских деревьев, плоды которых были назначены для питания человека, особым по своему свойству было так называемое Древо жизни. По учению Церкви, оно было прообразом Животворящего древа Креста Господня. Вкушение его плодов охраняло тело первого человека Адама – от смерти и тления и через это доставляло ему возможность вечного блаженства. Вкушение от плодов Креста Христова охраняет христианина от духовной смерти и тем предоставляет ему возможность тоже вечно блаженствовать» [2, с. 97].

Тема заветной цели и стремления к её достижению отражена в «Песне про прыгуна в высоту», в которой герой вначале мечтает о рекорде, как бы споря с самим Богом, запрещающим срывать в саду с Древа познания плоды: «Но съем плоды запретные с древа я, / И за хвост подергаю славу я», – а затем,

добившись успеха, и потеряв при этом жену, успокаивается достигнутым: «Но съел плоды запретные с древа я, / И за хвост подёргал всё же славу я [...]».

Зацветающие сады в поэзии В. С. Высоцкого – символ победного окончания войны и возобновления долгожданной, выстраданной и оплаченной смертями мирной жизни: «Уже зацветают повсюду сады, / И землю прогрело и воду во рвах [...]» («О конце войны»).

Образ цветущего – в благополучии и плачущего – от горя сада использован поэтом в песне, написанной в стиле городского романа, к кинофильму «Опасные гастроли», «Баллада о цветах, деревьях и миллионерах», где отношения в обществе передаются и через персонифицированные образы розы (с проекцией на существующее женское имя Роза), нарцисса (Нарцисса), мака (Мака) и каштана (Каштана): «В томленье одиноком / В тени – не на виду – / Под неусыпным оком / Цвела она в саду. // [...] // Высоко ль или низко / Каштан над головой, – / Но Роза-гимназистка / Увидела его. // Нарцисс – цветок воспетый, / Отец его – магнат, / И многих Роз до этой / Вдыхал он аромат. // [...] // Искала Роза счастья / И не видала, как / Сох от любви и страсти / Почти что зрелый Мак. // [...] // И в черном чреве Мака / Был траурный покой. / Каштан ужасно плакал, / Когда расцвел весной».

К лексическому полю «Цветы» можно отнести и фиалки с гвоздиками, символические образы которых использованы поэтом в «Романсе» («Итак, я оставляю позади, / Под этим серым неприглядным небом, / Дурман фиалок, наготу гвоздик / И слезы вперемешку с талым снегом»), а также «букеты цветов» из песни «Братские могилы» («На братских могилах не ставят крестов, / И вдовы на них не рыдают, – / К ним кто-то приносит букеты цветов, / И Вечный огонь зажигают»), «цветы необычайной красоты» из «Песни о нейтральной полосе» («А на нейтральной полосе – цветы / Необычайной красоты», «Надо ж хоть букет цветов подарить невесте: / Что за свадьба без цветов! – пьянка да и всё», «Пьян от запаха цветов капитан мертвецки, / Ну и ихний капитан тоже в доску пьян, – / Повалился он в цветы, охнув по-турецки [...]») и так далее.

Из садовых деревьев и плодов, символические образы которых встречаются в песнях и стихотворениях В. С. Высоцкого, можно назвать такие: яблоня, черешня, вишня, инжир, алыча, манго. Причем чаще всего встречаются всё-таки плоды деревьев, из которых наиболее сильным символическим значением обладают яблоки, а омонимичным значением – малина (из кустарниковых садовых растений) и фиги. Например: «Что там жизнь! / Не жизнь наша – малина!» («Катерина, Катя, Катерина!»), «Здесь малина, братва, – нас встречают малиновым звоном!» («Райские яблоки»), «[...] И сразу же нашли в кармане фигу, / А в фиге – вместо косточки – триптих.» («П. Случай на таможне»).

Плоды деревьев функционируют в поэзии В. С. Высоцкого

- при сравнениях: «Ах, дороги узкие – / Вкось, наперерез, – / Версты белорусские – / С ухабами и без! / Как орехи грецкие / Щелкаю я их [...]» («П. Дороги... дороги...»);
- при создании инсказательных по смыслу комических ситуаций, характеризующихся семантическим несоответствием вопроса адресанта и ответного действия адресата: «И еще. Побрейтесь свежее, и на выставке в Манеже / К вам приблизится мужчина с чемоданом – скажет он: / «Не хотите ли черешни?» / Вы ответите: «Конечно», – / Он вам даст батон с взрывчаткой – принесете мне батон» («Пародия на плохой детектив»);
- при создании национального колорита отдельных сюжетных эпизодов песен и стихотворений: «Но вот конец – уже из рога пьют, / Уже едят инжир и мандаринки, / Которые здесь запросто растут, / Точь-точь как те, которые на рынке» («Теперь я буду сохнуть от тоски»), «Мимо носа носят чачу, / Мимо рта – алычу... / Я на Вачу еду, плачу, / Над собою хохочу!» («Про речку Вачу и попутчицу Валю»);
- для отражения жизненных реалий, например, в стихотворении «Давно я понял: жить мы не смогли бы», представляющем собой богатое контекстуально письмо заключенного бывшей жене, приславшей мужу посылку в «места не столь отдаленные»: «А зря заботишься, хотя и пинешь – муж, но, / Как видно, он тебя не балует грошом, – / Так что, скажу за яблоки – не нужно, / А вот за куруво и водку – хорошо».

Лексема «плоды» встречается и со значением «результат», «результаты», например, в «Песне автомобилиста»: «Я во вражду включился постепенно, / Я утром зрел плоды ночных атак [...]».

Таким образом, В. С. Высоцкий использовал символ сада в большей степени с библейско-мифологическими смыслами, в которых просматриваются морально-этические нормы (или их нарушение) в обществе, а образы отдельных деревьев и их плодов – как с символическим, так и с прямым значениями – для создания сюжетов, приближенных к реальным жизненным ситуациям и отношениям между людьми, а также глубоко «завуалированных» подтекстов поэтических произведений.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Библия. Книги Священного писания Ветхого и Нового завета. Канонические [Текст]. – Нью-Йорк : Американское Библейское общество, 1948. – 1224 с.
2. Казакевич, А. Н. Символы Русской Православной Церкви [Текст] / Александр Николаевич Казакевич. – М. : Олма Медиа Групп, 2008. – 448 с.
3. Мифы народов мира. Энциклопедия [Текст]. (В 2 томах) Т. 2. К-Я / Гл. ред. С. А. Токарев. – М. : Советская Энциклопедия, 1992. – 719 с.
4. Афанасьев, А. Н. Мифология Древней Руси [Текст] / Александр Николаевич Афанасьев. – М. : Изд-во Эксмо, 2006. – 608 с.
5. Фрэзер Д. Д. Золотая ветвь: исследование магии и религии [Текст] : Пер. с англ. / Д. Д. Фрэзер. – 2-е изд. – М. : Политиздат, 1986. – 703 с.
6. Сковорода, Г. С. Сочинения [Текст] / Г. С. Сковорода ; Пер. с укр. А. Н. Гордиенко. – Мн. : Современный литератор, 1999. – 704 с.
7. Чайковский, Ю. В. Познавательные модели, плюрализм и выживание [Текст] / Ю. В. Чайковский // Путь. – № 1. – 1992. – С. 62–108.
8. Архітектура: Для дітей середнього шкільного віку [Текст] / Авт.-упорядник Н. Ю. Безпалова; Худож.-оформлювачі Б. П. Бублик, О. Ю. Юхтман. – Харків : ФОМО, 2002. – 318 с.
9. Немного истории [Текст] / Отредактировано автором // Огородник. – № 4. – 2005. – С. 39–53.
10. Фиалков, Лев. История медицины [Текст] / Лев Фиалков. – Хайфа : IKDesign, 2010. – 474 с.
11. Шалабай, Б. Концепт «судьба» в отражении черт казахской ментальности [Текст] / Б. Шалабай // Актуальні проблеми металінгвістики : Збірник наукових статей за матеріалами V Міжнародної наукової конференції / к. ф. н. Корновенко Л. В. – Черкаси : АнТ, 2007. – С. 42–45.
12. Войтович, Валерій. Українська міфологія [Текст] / Валерій Войтович. – К. : Либідь, 2002. – 664 с.
13. Шевченко, Т. Г. Кобзар. Повна ілюстрована збірка [Текст] / Т. Г. Шевченко ; передм. І. Дзюба. – Харків : Книжковий клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2009. – 720 с. : іл.
14. Таранов, П. С. От Соломона до Роджера Бэкона [Текст] / П. С. Таранов. – М. : ООО «Издательство АСТ», 2000. – 448 с. – (Звёзды мировой философии).
15. Русские народные сказки [Текст] / Сост. М. А. Казберук. – Минск : «Юнацтва», 1984. – 334 с.
16. Высоцкий, В. С. Сочинения в двух томах [Текст]. Т. 1. Песни / В. С. Высоцкий. – Екатеринбург : изд-во «Крок-Центр», 1995. – 544 с. – ISBN 5-85779-022-0.
17. Высоцкий, В. С. Сочинения в двух томах [Текст]. Т. 2. Стихотворения. Песни театра и кино. Поэма. Проза и драматургия / В. С. Высоцкий. – Екатеринбург : изд-во «Крок-Центр», 1995. – 540 с. – ISBN 5-85779-024-7.

Получено 07.02.2013

І. Є. НАМАКШТАНСЬКА ^a, О. В. РОМАНОВА ^b ПЕРШООСНОВА СИМВОЛІЧНИХ ЗНАЧЕНЬ САДУ В ТВОРАХ В. С. ВИСОЦЬКОГО

^a Донбаська національна академія будівництва і архітектури, ^b Російський університет дружби народів

Стаття присвячена опису витоків символічних значень саду, дерев і квітів, що зустрічаються в поезії В. С. Висоцького, який використовував їх для передачі стосунків між людьми та стану суспільства. Розглядаються релігійні та міфологічні витoki символічних значень як саду і дерева, так і окремих рослин і кущів. Значна увага приділяється символічним значенням саду в Біблії та в уявленнях народів світу.

сад, дерево, виноградна лоза, плоди, символічний образ, Біблія, життєві ситуації

INNA NAMAKSHTANSKAYA ^a, ELENA ROMANOVA ^b FUNDAMENTAL PRINCIPLE OF SYMBOLICAL VALUES OF A GARDEN IN WORKS OF V. S. VYSOTSKY

^a Donbas National Academy of Civil Engineering and Architecture, ^b Russian University of Friendship of the People

Article is devoted to the description of sources of symbolical values of a garden, trees and the flowers meeting in poetry of V. S. Vysotsky which used them for transfer of human relations and a condition of society. Religious and mythological sources of symbolical values as garden and tree, and separate plants and bushes

are considered. The considerable attention is paid to symbolical values of a garden in the Bible and in national representations of people of the world.

garden, tree, grapevine, fruits, symbolical image, Bible, life situations

Намакштанська Інна Єгорівна – к. філол. н., професор, завідувач кафедри прикладної лінгвістики і етнології Донбаської національної академії будівництва і архітектури. Професор. Наукові інтереси: синтаксис наукового професійно орієнтованого тексту, авторський стиль В. С. Высоцкого та концептосфера його поетичних творів, етнокультура і міжкультурна комунікація.

Романова Олена Валеріївна – к. с.-г. н., доцент кафедри генетики, селекції та рослинництва Російського університету дружби народів. Наукові інтереси: крім фахового, синтаксис наукового професійно орієнтованого тексту, авторський стиль В. С. Высоцкого та концептосфера його поетичних творів, етнокультура і міжкультурна комунікація.

Намакштанская Инна Егоровна – к. филол. н., профессор, зав. кафедрой прикладной лингвистики и этнологии Донбасской национальной академии строительства и архитектуры. Профессор. Научные интересы: синтаксис научного профессионально ориентированного текста, авторский стиль В. С. Высоцкого и концептосфера его поэтических произведений, этнокультура и межкультурная коммуникация.

Романова Елена Валерьевна – к. с.-х. н., доцент кафедры генетики, селекции и растениеводства Российского университета дружбы народов. Научные интересы: кроме профессиональных, синтаксис научного профессионально ориентированного текста, авторский стиль В. С. Высоцкого и концептосфера его поэтических произведений, этнокультура и межкультурная коммуникация.

Inna Namakshtanskaya – Prof. PhP (Philology), Applied Linguistics and Ethnology Department, Donbas National Academy of Civil Engineering and Architecture. Professor. Scientific interests: syntax of the scientific professionally focused text, V. S. Vysotsky's author's style and sphere of concepts of his poetic works, ethnoculture and cross-cultural communication.

Elena Romanova – Associate Professor, Geneticists, Selection and Plant Growing Department, Russian University of Friendship of the People. Scientific interests: except the professional, syntax of the scientific professionally focused text, V. S. Vysotsky's author's style and sphere of concepts of his poetic works, ethnoculture and cross-cultural communication.

УДК 81'373.232.1(477.81)

Ю. М. НОВИКОВА

Донбаська національна академія будівництва і архітектури

НАЦІОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНІ КОНОТАЦІЇ СУЧАСНИХ УКРАЇНСЬКИХ ПРІЗВИЩ

Розкрито процес виникнення і становлення українських прізвищ як джерела цінної інформації про мову і культуру українців. Схарактеризовано їх національно-культурне підґрунтя.

прізвище, прізвисько, апелятив, прізвищева основа, лексико-семантична група

Система українських прізвищевих іменувань пройшла довгий і складний шлях історичного розвитку, перебуваючи в певній залежності від соціальної структури суспільства і зародження державності. Морфемний склад сучасного антропонімікону України почав формуватися ще в період праслов'янської мовної єдності. Особам надавалися певні прізвиська, які не передавалися у спадок, а виконували денотативну функцію – називали конкретну особу, а також конотативну функцію – характеризували носія за якимись ознаками. Перетворення додаткового найменування (прізвиська) на прізвище відбулося з появою спадковості, тобто в процесі його поширення щонайменше на три покоління. Тож прізвище – це обов'язкове спадкове власне найменування особи, набуте нею при народженні або вступі в шлюб, що вказує на спорідненість.

Метою нашої статті є аналіз процесу становлення українських прізвищ та їх національно-культурного підґрунтя. Становлення прізвищ тривало протягом декількох століть. Процес виникнення прізвищ відбувався неоднаково на всіх українських територіях і неодноразово охопив усі соціальні верстви. Основна маса населення України упродовж тривалого часу залишалася без офіційних (тобто зафіксованих документами) прізвищ. Початок їхньому закріпленню поклало духовенство, а саме – київський митрополит Петро Могила, який 1632 року доручив священникам вести метрики народжених, одружених, померлих. Якщо у російській аристократії формування прізвищ проходило у XV–XVI ст., то основна маса селянства до реформи 1861 р., яка скасувала кріпацтво, не мала прізвищ. Довільне використання українських особових назв почало припинятися з уведенням кодифікованого права й унормування ідентифікації особи державою. Найшвидше стабілізувалися прізвища мешканців тих територій, де не відбувалося воєнних подій і де міграція населення була незначною. На території східної України процес остаточної стабілізації прізвищ почався лише в 1826 р., тобто з часом запровадження «Нового громадянського уложення». На думку відомих ономастів (Б. Б. Близнюк, Ю. К. Редько, П. П. Чучка), періодом становлення українських прізвищ в сучасному розумінні цього терміна слід вважати період з 30-х років XIX ст., коли на всіх етнічних українських землях набуло чинності кодифіковане право і правила користування особовими назвами [2].

Семантична амплітуда апелятивів української мови, відображених в основах прізвищ, уможливила виокремлення у її межах твірних прізвищевих основ зі значенням особи (*nomina personalia*) та твірних прізвищевих основ з неособовим значенням (*nomina impersonalia*). Існують прізвища, похідні від назв осіб: за родом їх діяльності чи професією (Титаренко); за їх внутрішніми ознаками (Хорош); за їх зовнішніми ознаками (Зубцов); за їх етнічними ознаками (Українець); за їх соціальним станом (Цар); за їх родинними стосунками (Діденко); за їх територіальною ознакою (Піддубний); назв міфічних істот (Примара) (*nomina personalia*); назв: тварин та птахів (Лосєв); рослин, їх частин і плодів (Капустін); предметів побуту, засобів праці (Коробов); анатомічних понять (соматизмів) та хвороб (Шокін); страв, продуктів харчування (Борщ); явищ природи і часових понять (Ветров); абстракцій (Алло); одягу, взуття, прикрас (Черевиченко); цифрових позначень (Первун); речовин і

матеріалів (Глина); одиниць вимірювання та грошових одиниць (Рубльов); свят і понять церковного вжитку (Покрова); розваг (ігор і танців) (Гопаченко) (*nomina impersonalia*) [1]. Зупинимось на лексико-семантичних групах прізвищ з найвиразнішими національно-культурними конотаціями.

Прізвища, похідні від назв осіб за родом їх діяльності чи професією. Прізвища цієї групи дають багатий матеріал для аналізу державно-адміністративного устрою та економічного життя людей у часи формування української прізвищеві системи. Окреслена лексична група прізвищ є цінною для вивчення розвитку матеріальної і духовної культури народу, церковного, військового життя, класового розширення суспільства.

Найбільш поширеними були ремесла та промисли, пов'язані з виробництвом посуду, обробкою дерева та будівництвом дерев'яних споруд, обробкою металів та шкіри. У прізвищах відобразилися такі назви кожевників: Кушнір < кушнір «хто вичиняє і шиє хутро та хутрові вироби»; Шкірей < шкірей «той, хто вичиняв шкіру». Виготовленням ремінної зброї для козаків займалися лимарі. Звідси беруть своє походження прізвища Лимаренко < лимар «майстер, який виготовляє ремінну зброю». Залізо використовувалося для виготовлення різноманітних знарядь праці й предметів побуту, необхідних у господарстві, тому професія коваля була однією з найпопулярніших. Антропонімний матеріал підтверджує це, оскільки прізвища Коваленко, Ковальов є найбільш поширеними.

Прізвища, похідні від назв осіб за їх внутрішніми ознаками. О. Ю. Карпенко зазначає, що прізвищам значно більшою мірою, ніж апелятивам, властивий національно-культурний компонент. Зокрема виразна перевага лексем із позитивною семантикою (гордий, добрий, швидкий, розумний, чуйний тощо) дає змогу «намалювати» етнопсихічний портрет українця, де домінуючими є природні позитивні риси: доброта, ніжність, ласкавість, чуйність (Добряк, Чуйний, Лагода). У прізвищевій семантиці відобразилися й інші позитивні ментальні особливості українців: господарські вміння (працьовитість, моторність, вправність), специфіка мовленнєвої діяльності (балакучість, галасливість), темперамент (лагідність і врівноваженість), високі моральні якості (щирість, вірність) тощо.

Сучасні прізвища, у минулому прізвиська, відбили й негативні риси, які засуджувалися у народі: пияцтво, лінощі, скупість. На думку М. Л. Худаша, первісно такі імена надавалися з профілактичною метою, тобто були спрямовані на відвернення від дитини злої сили, а відтак і негативних рис (П'яниця, Поган, Скупий, Жадько). Вони могли виникати як іронічні прізвиська, виражаючи ознаку, протилежну названій. Серед прізвищ на позначення психічних ознак людини зустрічається багато композитів (складаються з двох основ). Вони можуть характеризувати особу за її вдачею: «тихий мир» > Тихомиров, «добра баба» > Добробаба; звичками: «дурно (даремно) стукати» > Дурностук, «добре лежати» > Добролежа; розумовими здібностями: «скоро (швидко) думати» > Скородумов, «добре думати» > Добродумов, «любов до мудрості» > Любомудров. Цікаво, що найбільш частотним прикметниковим компонентом цих прізвищ є *добрий*, дієслівним – *думати*.

Жартівливі прізвища свідчать про природні ментальні особливості українців: доброзичливо-глузливе ставлення до людей, здатність помічати смішний бік речей, уміння зобразити певні риси у комічному вигляді, кмітливість: Нечитайло, Неумивако, Нечипай.

Прізвища, похідні від назв осіб за їх зовнішніми ознаками. Великий інтерес викликають прізвища, які вказують на фізичні ознаки людини (зріст, будову тіла, певні фізичні вади та ін.) і виражають народні погляди на особливості зовнішності. Для такої характеристики людини з лексичного фонду мови відбирались влучні слова, за допомогою яких створювались виразні назви-образи: Куценко, Кучерявий, Краснощок, Краснобородько.

Прізвища, похідні від назв осіб за родинними стосунками. Ця лексична група є однією з найдавніших. Відображені в основах прізвищ лексеми з категорії особових назв (мати, батько, тато, син, свекруха, чоловік, дружина) тісно пов'язані з існуванням людей. Вони вказують на різні назви осіб за спорідненістю по прямій і непрякій лінії, назви осіб за свояцтвом та узагальнені іменування осіб за родинними стосунками, які, на думку О. В. Кровицької, «фіксуються вже у писемних пам'ятках Київської Русі XI–XIII ст. Більшість цих назв прийшла в українську мову з попереднього періоду, демонструючи таким чином мовну традицію у використанні лексичних одиниць (пор.: братанич, племеньник)».

Родинні стосунки здавна священні для українців. Шлюб завжди був не тільки актом цивільно-правового характеру, а об'єднував соціальні, біологічні, матеріальні та духовні аспекти. Шлюб в Україні був моногамним, патріархальним. Безшлюбність загалом засуджувалася суспільством. Повага громади до шлюбу зумовила шанобливе ставлення до всіх, хто одружувався, тому назви осіб за спорідненістю і свояцтвом є частотними в основах сучасних прізвищ: чоловік > Муж, Чоловік, дружина > Дружинін, зять > Зятішкін, Зятьков, Зятін, Зятьок, Зятько, Зятисько, Зятьоха. Найпродуктивнішими серед твірних основ прізвищ є назви: 1) по прямій лінії: баба; дід; папа; мама, батя; неньо;

2) по непрякій лінії: дядько; брат; 3) за свояцтвом: кум; свояк; зять; 4) узагальнені йменування осіб за родинними стосунками: сирота; вдова. Слід відзначити значну перевагу назв чоловіків в основах сучасних прізвищ над назвами жінок (80 і 20%). Така вражаюча різниця пояснюється тим, що традиційно чоловік був головою родини. Жінка ставала головою сім'ї за виняткових умов: коли рано лишалася вдовою або коли батько мав набагато менший авторитет у сім'ї.

Прізвища, похідні від назв тварин та птахів. Деякі дослідники (М. Л. Худаш, М. О. Демчук, Г. Є. Бучко) схилиються до думки, що відзоонімі прізвища утворювались від давніх слов'янських імен дохристиянської доби. У той час назви тварин чи птахів охоче використовувалися в ролі особових імен. Вважалося, що такі імена могли надати дитині певних рис або захистити її від негативних впливів. Наприклад, називаючи сина Медведем, Вепром, Туром чи Буйволом, сподівалися, що він буде сильним, міцним. Після прийняття українцями християнської віри і запровадження нових церковно-календарних імен давні слов'янські імена не зникли безслідно, а поступово стали виконувати роль прізвиськ, від яких потім утворювались прізвища. Звичайно, такі пояснення вчених варті уваги, але, на нашу думку, не можна однозначно виводити аналізовані прізвища лише від давніх слов'янських імен. Найбільш імовірним видається припущення, що прізвища цієї групи виникли на основі метафоризації за асоціативною зовнішньою чи внутрішньою подібністю з їх носіями: прізвище Вовк первісно могло позначати злу людину, Ведмідь – сильну тощо.

Поширеними є прізвища, в яких відображено назви різних птахів: горобець / воробей > Воробйов, Горобець; сокіл > Соколов, балабан «сокіл» > Балабан; орел > Орлов; ворона / гава > Воронін, Гава; соловей > Соловійов; сорока > Сорокін; голуб > Голуб; чайка > Чайка; дрозд > Дроздов; сич > Сичов; деркач > Деркач; шпак / скворець > Скворцов, Шпак; пугач > Пугач; зозуля > Зозуля. У таких прізвищах відбито символи українства, серед яких актуальними є назви горобця, сокола, орла, ворона, солов'я тощо.

Прізвища, похідні від назв страв, продуктів харчування. У прізвищах цієї групи відбилися назви українських національних страв, витоки яких сягають ще часів Київської Русі: паляниця, пиріг, калач, галушка, гречаник тощо. Народні страви мають різне символічно-священне навантаження. Головне місце у звичаєво-обрядовій сфері українського народу належить хлібу, який посідає чільне місце в системі традиційних цінностей. Серед рослинних страв значну роль відігравали страви із зернових: каші з проса, гречки, кукурудзи, ячменю, куліш та ін. Українській кухні – більше, ніж російській чи білоруській – властиві овочеві страви, зокрема борщ, капуста, гарбузова каша, страви з картоплі тощо.

В основах прізвищ, похідних від назв страв, втілювалося побажання бути ситим, мати достаток у харчах або в якійсь конкретній їжі. Найчастотнішими є прізвища, утворені від різних назв страв, зокрема: рідкі страви: борщ > Борщ; баланда > Баландин; м'ясні страви: ковбаса / колбаса > Ковбас; голубець > Голубцов; студень > Студенець; гурка «домашня свиняча ковбаса у гуцулів» > Гурков; шкварка «вытопленный кусочек сала, вытопка» > Шкварок; шпундра «кусочки поджаренной съ луком свинины и бураковъ, сваренные въ бураковомъ квасе» > Шпундра; крученик > Кручеников; биток > Битко; кров'янка «кровяная колбаса» > Кровяновський; каші: куліш «жидкая каша» > Куліш; каша > Кашин; мамалига «родъ кушанья изъ кукурузной муки» > Мамалига тощо.

Прізвища є багатим джерелом для вивчення лексичного розмаїття мови, історії, культури, психології, побуту та вірувань народу певної етнографічної території, оскільки їх значення розкриває суттєву для історії мови та для історії її носіїв інформацію.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Новикова, Ю. М. Історія української культури (Українознавство. Українська етнокультура) [Текст] : навч. посіб. для студентів технічних ВНЗ усіх спеціальностей денної і заочної форм навчання / Ю. М. Новикова ; Під заг. ред. канд. філол. н., професора І. Є. Намакштанської. – Донецьк : Світ книги, 2012. – 150 с.
2. Новикова, Ю. М. Семантико-словотвірна структура прізвищ Центральної і Східної Донеччини [Текст] / Ю. М. Новикова ; За заг. ред. д-ра філол. н., проф. Т. Ю. Ковалевської. – Донецьк : Норд-Прес, 2009. – 210 с.
3. Словарь української мови [Текст] У 4-х т. – Т. 4 Р–Я / Упорядкував з додаванням власного матеріалу Б. Грінченко. – К. : Наук. думка, 1997. – 565 с.
4. Трійняк, І. І. Словник українських імен [Текст] / І. І. Трійняк. – К. : Довіра, 2005. – 509 с.
5. Фаріон, І. Д. Українські прізвищеві назви Прикарпатської Львівщини наприкінці XV – початку XIX ст. (з етимологічним словником) [Текст] / І. Д. Фаріон. – Львів : Літопис, 2001. – 371 с.

Отримано 07.02.2013

Ю. Н. НОВИКОВА

НАЦИОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНЫЕ КОННОТАЦИИ СОВРЕМЕННЫХ
УКРАИНСКИХ ФАМИЛИЙ

Донбасская национальная академия строительства и архитектуры

Рассмотрен процесс возникновения и становления украинских фамилий как источника ценной информации о языке и культуре украинцев. Охарактеризована их национально-культурная основа.

фамилия, прозвище, апеллятив, основа фамилии, лексико-семантическая группа

JULIA NOVIKOVA

NATIONAL AND CULTURAL CONNOTATIONS OF MODERN UKRAINIAN
SURNAMES

Donbas National Academy of Civil Engineering and Architecture

The process of formation and Ukrainian surnames as a source of valuable information about the language and culture of the Ukrainians. Characterized by their national and cultural background.

last name, nickname, appellative, base name, lexical-semantic group

Новикова Юлія Миколаївна – к. філол. н., доцент секції української мови і народознавства Донбаської національної академії будівництва і архітектури. Наукові інтереси: українська ономастика.

Новикова Юлия Николаевна – к. филол. н., доцент секции украинского языка и народоведения Донбасской национальной академии строительства и архитектуры. Научные интересы: украинская ономастика.

Julia Novikova – a Associate Professor, Ukrainian and Ethnography Section, Donbas National Academy of Civil Engineering and Architecture. Scientific interests: ukrainian onomastics.

УДК 792.0 (477.6) «1920/1930»

О. О. ПЕТРОВ

Донбаська національна академія будівництва і архітектури

ТЕАТРАЛЬНЕ ЖИТТЯ ДОНЕЧЧИНИ У 20–30-ТІ РР. ХХ СТ.

У статті зроблена спроба проаналізувати специфіку функціонування театральних установ Донеччини у 20–30-ті рр. ХХ ст. Значна увага у статті приділена діяльності Сталінського держдрамтеатру – проаналізовано його репертуар та творчі пошуки акторського складу.

театр, вистава, актор

Відродження та розвиток національно-культурних цінностей є значним досягненням України за десять років незалежності. Безумовно, це складний процес, і вагома роль у ньому належить відновленню культурного минулого України, а саме дослідженню історії української культури, яка завжди була яскравим та самобутнім явищем. Серед різних сфер культури особливе місце посідає театральне мистецтво, яке синтезує здобутки літератури та живопису, музики та акторської майстерності. Наш регіон має свою культурну історію, в якій театральне мистецтво відігравало значну роль.

Певні проблеми театального життя Донбасу розглядалися у роботах О. В. Новіченко, Л. І. Зеленської, Т. І. Папучої, Г. Боримської, М. Загайкевич, В. Кулєнника, Ю. Станішевського та інші. Однак цілісної і повної картини театального життя на Донеччині вони не надали. Отже, мета цієї статті більш глибоко розкрити культурно-просвітницький процес у нашому регіоні у 20–30-ті рр. ХХ ст., який представляв у той час театр.

У 20–30-ті рр. ХХ ст. відбуваються складні процеси в історії української держави. Здійснюються зміни у всіх сферах: у політичній, економічній, культурній. Йде руйнування старого укладу життя, формування нових ідеалів, нового світогляду, створення нового світовідчуття. Духовний клімат епохи характеризувався такими явищами, як голодомор, масові репресії, приниження всього сміливого, яскравого, талановитого – з одного боку, і декларація вільного і радісного життя – з іншого (пригадаємо слова відомої пісні-гімну того часу: «Я другой такой страны не знаю, где так вольно дышит человек»). У культурному житті 30-х років ХХ ст. боролися два напрямки: витвір і диктат. Завдяки своїй здатності емоційно впливати на маси театр стає елементом агітації та пропаганди. Саме цим були зумовлені провідні тенденції розвитку театального мистецтва за радянських часів: з одного боку, підняття театального мистецтва на професійний рівень (що передбачало значну матеріальну підтримку з боку держави), а з іншого – створення суворих ідеологічних обмежень та політизація культури.

До революції українські театри не опікувалися державою, діяла переважно приватна антреприза, тепер передбачалося створення цілком нового театального господарчого організму, який мав знаходитись під постійною державною опікою. Саме цією метою пояснювалася необхідність фінансування театального мистецтва з державного бюджету, а також націоналізація театрів. Однак на початку 20-х років державний бюджет не був здатним взяти на себе ці витрати, і тому ідея націоналізації театрів була передчасною, що обумовлює існування певних особливостей у розвитку українського театру в першій половині 20-х років ХХ ст.

Через відсутність матеріальної підтримки з боку держави на початку 20-х рр. ХХ ст. театральна справа на Донеччині знаходилась у скрутному матеріальному становищі. Лише з жовтня 1923 року утримання всієї мережі культурного будівництва було внесено до місцевого бюджету, згідно з яким на культурно-просвітні потреби було асигновано 36,29 % коштів. У 1924 р. Губвідділ надав 297 тис. крб., на які було збудовано 13 клубів-театрів [9, с. 107]. Проте вже за часів НЕПу державне фінансування театрів стало неможливим. Декрет «Про обов'язкову рентабельність підприємства» від 10 квітня

© О. О. Петров, 2013

1923 р. переводив театри на господарчий розрахунок. Наслідки цього декрету для театального життя Донеччини були жахливі. Наприклад, драмсекція Єнакіївського клубу неодноразово давала вистави безкоштовно, але з 5 червня 1924 р. були встановлені ціни на квитки від 1 крб. 30 коп. і вище, що, згідно з повідомленнями у пресі, «було занадто дорого для робітників». У постанові № 8 Донгубвиконкому від 21 жовтня 1924 р. наголошувалося, що «податок з публічних видовищ повинен нараховуватися у формі відсоткових надбавок до ціни квитків» [9, с. 107].

Однак незважаючи на таке матеріальне становище театальної справи на Донеччині та Луганщині, мережа театрів протягом 20-х рр. XX ст. значно зросла у порівнянні з дореволюційним періодом. У Маріуполі у 20-х роках XX ст. продовжував функціонувати драматичний театр. Як повідомлялося у журналі «Советское искусство»: «У театрі ставляться п'єси досить гарні, з великим ухилом до сучасності. Серед них «Товариш Семивзводний», «Азеф». Зі старих п'єс найбільшу кількість вистав було поставлено за п'єсами Шекспіра. Крім спектаклів для дорослих, ставляться іноді і дитячі спектаклі. Йшли п'єси «Хатина дядечки Тома», «Червона Шапочка» тощо.

Також у Маріуполі функціонували театр Єврейської музичної комедії під керівництвом Гузика й Український народний театр під керівництвом Д. Гайдамаки. Журнал «Рабис» за 1930 р. пише, що в Маріуполі також працює драмколектив «Новий театр» під керівництвом А. Н. Борисоглібського, який їздив по селах округу, виступав під час обідніх перерв на заводах [16, с. 232].

В 1922 р. у Луганську вперше відкрився професійний пересувний театр «Шахтарка Донбасу» (художній керівник Г. Свободін). «Шахтарка Донбасу» завзятою працею і послідовно репертуарною політикою здобуває визнання робочого глядача. У репертуарі театру з'являються такі п'єси, як «Сім повішених» Л. Андрєєва, «Авдотїне життя» С. Найдьонова, «На дні» М. Горького, «Обрив» І. Гончарова та ін. [2, с. 11–12].

Культурне будівництво в Донбасі на початку 20-х рр. XX ст. – це переважно будівництво клубів, сільбудинків, в яких і були розташовані театри. До 1924 р. в Донбасі вже існувало 198 клубів. Загальновідомо, що стан цих клубів залежав від коштів, які надавалися окремими органами влади та підприємствами, та від ентузіазму місцевого населення. У 1924 р. клуб Анєнських рудників відкрив театр, для якого була обладнана спеціальна сцена. Наприкінці 1923 року робітники заводу ім. Ілліча (м. Маріуполь) вирішили збудувати зимовий театр. Вони зібрали 35–40 тис. золотом на переобладнання будинку для приїжджих під театр. Газета «Кочегарка» писала, що «збудовано такий театр, якого на інших рудниках та заводах Донбасу не було». В інших районах, де не було власних коштів, театральна справа приходила у занепад.

Поряд з професійними та самодіяльними театральними труппами, які функціонували в Донбасі, театральне життя регіону поживалося за рахунок виступів акторів з інших театрів країни. В липні-серпні 1923 року до Луганська, Бахмута та Юзівки вперше приїздить з кращими виставами новий український драматичний театр ім. І. Франка (тепер академічний український драматичний театр у Києві), режисером якого був Г. Юра, і з особливим успіхом показав «Фуенто Овехуна» Лопе де Вега, «Гайдамаки» Т. Шевченка, «Ревізора» М. Гоголя, «Лісову пісню» Л. Українки, «Суєту» І. Карпенка-Карого та інші вистави – і з цих пір українське сценічне мистецтво поволі набирає побутованя. Театр давав вистави українською мовою, й були певні сумніви, що вони не матимуть успіху, через те, що в Донбасі не розуміють української мови. Однак газета «Комуніст» за 9 червня 1923 року повідомляла, що «вже понад місяць труппа виступає в різних пунктах Донбасу при повних зборах, викликаючи захоплення мас. На питання, поставлене бахмутським і слов'янським відвідувачам, як справа з мовою, бо труппа грає українською мовою, всі одностайно відповідають: «Ми все розуміємо» [9, с. 109].

Найбільш інтенсивним щодо театального насичення став 1925 рік – поруч з театром ім. І. Франка, який регулярно приїздив на Донбас із своїми кращими виставами у червні прибула театр-студія ім. Г. Михайличенка, вона відвідала Луганськ, Юзівку (Донецьк), Лисичанськ, Слов'янськ. Художній керівник Марко Терещенко, – окрім показу таких спектаклів як «97» М. Куліша, «Сорочинський ярмарок» за М. Гоголем, «Камергер» С. Грея, – організував дискусії, виступи з приводу шляхів розвитку радянського театру, детальне, широке обговорення вистав, а то й просто бесіди про українське мистецтво в цехах і забоях. У цей же час у Донбасі побував Перший український державний театр для дітей з виставами «По зорі» В. Гжицького, «Бум і Юла» В. Шкляра, «Том Соєр» за М. Твенем, «Зрадник» Б. Житкова, 10 жовтня при безпосередній допомозі театру ім. І. Франка в Артемівську виставою «97» М. Куліша відкрилася українська Дондерждрама (режисери С. Семдор, О. Юрський, Т. Терниченко). Митці українського театру працювали паралельно з театром «Красний факел», що базувався в Одесі (тепер Новосибірський театр драми).

17 липня 1926 р. в Артемівську відбулися гастролі оперетної трупи із Сталінграду. Були показані вистави «Жриця вогню», «Катя-танцюристка», «Коломбіна». Проте ось який відгук на виставу «Катя-танцюристка» надрукувала газета «Кочегарка» 31 липня 1926 р.: «Катя-танцюристка» – найнудніша, найбезглуздіша оперета. Час серйозно говорити про розбещений вплив оперет, що спотворюють без того занижені театральні смаки». Однак оперета «Мариця» І. Кальмана у виконанні тієї ж трупи мала зовсім інший відгук: у пресі повідомлялось, що «вистава пройшла зі значним успіхом» [9, с. 110]. У 1926 р. в Донбасі відбулися гастролі українського театру ім. Т. Г. Шевченка, відзначалось, що постановки цього колективу «проходять з великим успіхом у Кадіївці». Глядачі побачили вистави «Шпана» В. Ярошенка, «Наталка-Полтавка» І. Котляревського, «Запорожець за Дунаєм» І. Гулака-Артемовського та інші. Влітку 1926 року в Артемівську проходили гастролі єврейського театру, в Горлівці давала вистави російська драма зі Сталінграду.

В 1928 р. до Луганська і Юзівки на тривалий час прибув драматичний театр ім. М. Заньковецької. 27 жовтня 1928 р. робітники Донбасу побачили прем'єру цього театру – «Яблуневий полон» І. Дніпровського з участю таких відомих акторів, як Б. Романицький, М. Донець, В. Яременко, Є. Золотаренко. У 1929 р. в Донбасі відбулись гастролі Київського робітничого театру, Київського театру російської драми, гастролі Московського балету [9, с. 110].

В 1928 р. робиться ще одна спроба відкрити театр у м. Сталіно. Невдовзі відкривається Окружний український робітничий театр на чолі з Д. Шклярським, який 20 жовтня 1928 р. показав спектакль «Рейки гудуть» В. Кірсона. Однак до кінця першого сезону колектив театру майже розпався. І тому громадськість регіону була вимушена знову звернутися за підтримкою та допомогою до театру ім. Франка. Допомога прийшла, і новий сезон був вже відкритий спектаклем «Кадри» І. Микитенка. Внаслідок реорганізації, що відбулася у колективі, театр почав називатися Вседонбаським державним українським театром. Очолив його режисер І. Крига, після нього Л. Клещев. В період керівництва цим театром Л. Клещев він був більш відомий як Дондерждрама. В 1929–1933 рр. театр поставив спектаклі «Лісова пісня» Л. Українки, «Перша кінна» В. Вишневського, «Постріл» О. Безименського, «Дівчата нашої країни» І. Микитенко, «Мій друг» М. Погодіна [2, с. 16]. Однак повністю свої творчі плани театр реалізувати не зміг. І тому наступний етап розвитку театального життя на Донеччині пов'язано вже з діяльністю Червонозаводського театру, який свій творчий шлях розпочинав у Харкові. Під час гастролей 1931/32 рр. спочатку у Горлівці, а потім показу окремих вистав у Сталіно та Жданові колектив театру організовував творчі зустрічі з робітниками шахтарського краю, на яких детально знайомив їх зі своєю роботою. Наслідком цієї гастрольної поїздки (всі вистави театру дістали високу оцінку критики) стала поява статей в місцевій, а потім і в республіканській пресі про необхідність відкриття на Донбасі стаціонарного українського театру, близького за своїм творчим обличчям до Червонозаводського.

На початку 1933 р. в пресі дедалі активніше обговорювалися питання про необхідність створення стаціонарного українського драматичного театру в шахтарському краї, адже існуючий на той час пересувний Артемівський український драматичний театр не міг повністю задовольнити культурних потреб населення. Влітку театр переїхав до Сталіно. В цей час повним ходом відбувалися роботи по реконструкції виділеного для театру приміщення. Трупу становили провідні актори театру: Л. Гаккебуш, В. Добровольський, Г. Чайка, Р. Чалишенко, Ю. Розумовська, К. Евтимович, режисери В. Довбищенко і Д. Лазуренко, а також учні В. Василька із Харківського музично-драматичного інституту В. Гаккебуш, М. Смирнова, М. Ковтуненко, Т. Вечора, П. Степовий, К. Головченко, Г. Беляєв [9, с. 108]. В. С. Василько, призначений художнім керівником і директором театру, проводив велику організаційно-підготовчу роботу. Разом з провідними акторами, режисерами постійно здійснювались поїздки в навколишні міста і промислові центри, де на підприємствах і шахтах митці знайомили своїх майбутніх глядачів з історією театру, його сучасним репертуаром, показували уривки з кращих вистав.

Усвідомлюючи відповідальність перших творчих кроків у столиці шахтарського краю, В. Василько разом із режисером і провідними акторами уважно переглянули діючий репертуар, вирішивши значно розширити його за рахунок творів української і російської класики, нових п'єс української радянської драматургії. Поряд з виставами харківського періоду репертуар першого сезону на Донбасі поповнився новими творами, перелік яких хоча й виказує певну строкатість, але зумовлений прагненням охопити найширше коло глядачів: «Наталка Полтавка» І. Котляревського, «Ревізор» М. Гоголя, «Єгор Буличов та інші» Максима Горького, «Чужа дитина» В. Шкваркіна, «Бастилія божої матері» І. Микитенка, «Загибель ескадри» О. Корнійчука. Разом з тим саме в 30-ті рр. виходять на загальносоюзну сцену кращі твори українських драматургів. На Всесоюзному драматургічному конкурсі 1932–1933 років серед небагатьох відзначених преміями п'єс були два твори українських

драматургів – «Загибель ескадри» О. Корнійчука та «Майстри часу» І. Кочерги. Обидві п'єси йшли на сцені Донецького театру ім. Артема.

Розпочав театр свій перший донецький театральний сезон виставою «Бастилія божої матері» І. Микитенка. Напередодні вистави художній керівник театру В. Василько та автор п'єси «Бастилія божої матері» І. Микитенко просили акторів ще і ще раз повторити ту чи іншу сцену, посилити якийсь акцент, зняти чи додати кілька слів. День 7 листопада 1933 року став подією в культурному житті Донбасу, адже саме в цей день відбулася радісна і хвилююча зустріч глядачів з новим колективом. Певну стриманість глядачів актори сприйняли як провал вистави. І тільки життєрадісні голоси В. Василька та І. Микитенка, які прийшли за куліси заспокоїти акторів, вселяли надію на успіх [10, с. 20].

Вже наступного дня місцева преса високо оцінила першу роботу новоприбулого на Донбас колективу, а І. Микитенко у статті «Стати провідним театром Донбасу» відзначав: «Мені випала честь брати участь у відкритті Сталінського державного театру своєю новою п'єсою «Бастилія божої матері». Уперше в Радянському Союзі п'єса побачила світло рампи саме тут, у столиці соціалістичного Донбасу. Це було почесне «бойове хрещення» для нової п'єси. Тому я хочу сказати кілька слів з приводу того, як Сталінський театр показав п'єсу робітничому глядачу. На мій погляд, театр і його художній керівник, постановник «Бастилії» В. С. Василько, за дуже стислий строк і в дуже складних умовах будівництва, організації приміщення тощо зробили досить багато для того, щоб створити цікавий спектакль, який добре сприймається пролетарською громадськістю» [10, с. 20–21]. Опановуючи нову проблематику, розширюючи жанрові й тематичні обрії репертуару, театр водночас продовжував розробку героїко-революційної теми. Це засвідчили постановки «Бастилії божої матері» І. Микитенка, «Мстислава Удатного» І. Прута (1933 р.) і «Загибелі ескадри» О. Корнійчука (1934 р.) [10, с. 23].

Усвідомлюючи важливість виховної та естетичної місії театру в шахтарському краї, колектив недовзі після початку роботи, незважаючи на схвальні відгуки місцевої преси і глядачів, відчув необхідність удосконалення форм організаційної та культурно-освітньої роботи, встановлення найтісніших зв'язків з глядачем. Відсутність транспорту, виїзних варіантів художнього оформлення до вистав, які йшли на стаціонарі, змусили шукати нові форми залучення глядачів до театру. В кінці сезону 1933/34 років колектив оголошує конкурс до студії, внаслідок якого було прийнято на навчання понад двадцять талановитих юнаків і дівчат. Значну частину з них після успішного навчання зарахували до основного складу. Крім того, вже в процесі навчання студійці брали участь у масових сценах, виконували епізодичні ролі на сцені. Викладачами студії стали режисери Д. Лазуренко, В. Василько, досвідчені актори Л. Гаккебуш, Р. Чалишенко, М. Ільченко, Ю. Розумовська. Та цією роботою театр не обмежувався. Тут було створено ляльковий театр під керівництвом Л. Гаккебуш, колектив якого систематично готував лялькові вистави і постійно виїздив на підприємства, на шахти, до навколишніх сіл. Створена за ініціативою М. Ільченка група акторів готувала тематичні концертні програми, які також мали у глядачів постійний успіх. Водночас за ініціативою Б. Оселедчика почав своє творче життя театр «Читець», який виконував окремі твори або літературні композиції, підготовлювані самими акторами [10, с. 25].

Значним творчим досягненням стала постановка «Шельменка-денщика» Г. Квітки-Основ'яненка, прем'єра якої відбулася на початку другого сезону – 28 жовтня 1934 року. Театр за роки свого існування неодноразово звертався до творів української класичної драматургії, але вони здійснювались за вже відомими режисерськими планами на основі традиційних принципів. На відміну від уже установлених трактувань невмирущої перлини української літератури, В. Василько виразніше окреслив сатиричне звучання комедії, ввів третю дію, в якій засобом самовикриття розвінчувались представники панівного класу, здійснив переклад українською мовою всього тексту і, головне, – змістив акценти у трактуванні головного образу, осучаснивши таким чином цю комедію.

Проте радянська драматургія займала дедалі значніше місце у репертуарі: саме з постановками «Платона Кречета» О. Корнійчука, «Шестеро закоханих» О. Арбузова, «Аристократів» М. Погодіна (1935 р.), «Далекого» О. Афіногенова, «Слави» В. Гусєва (1936 р.) пов'язані творчі перемоги, злети режисерської думки і яскраві акторські роботи. Прем'єра «Платона Кречета» О. Корнійчука відбулася наприкінці другого сезону роботи театру на Донбасі 27 березня 1935 року. Вистава відразу була визнана глядачем і критикою як велика творча перемога. Про безперечний успіх свідчить і той факт, що протягом лише двох наступних місяців до завершення сезону ця вистава пройшла понад тридцять разів.

У кінці травня 1935 р. на засіданні президії міської ради професійних спілок розглядалося питання про роботу Сталінського театру. У постанові було відзначено, що театр під художнім керівництвом заслуженого артиста УРСР В. Василька показав нові високохудожні твори, які користуються

великим успіхом глядача. За вісім місяців роботи другого сезону театром було підготовлено п'ять нових постановок, представлено понад двісті вистав, які переглянуло більше ста тисяч глядачів проти шістдесяти тисяч у минулому році. Розширилися і закріпились творчі зв'язки театру з шахтами, заводами, колгоспами. Так, у порядку культурної шефської роботи театром було зроблено тридцять чотири виїзди до Селідівської районної МТС [11, с. 4]. Значно збагатився і зміст агітвиїздів. З метою підвищення ідейно-пропагандистської та виховної роботи кожна програма агітвиїзду розглядалася і затверджувалася художнім керівництвом театру. Як правило, вона складалася з виступу провідних акторів чи лектора про актуальні суспільно-політичні події в житті країни, а потім відбувався тематичний концерт, виконувалися уривки з кращих вистав чи композиції до календарних свят. Весь комплекс цих заходів сприяв широкому розголосу про роботу колективу далеко за межами шахтарського краю, дав можливість зайняти одне з провідних місць у республіці по громадсько-шефській діяльності. Наслідком творчої роботи театру стало рішення про організацію гастролей театру за межами України. Зважаючи на складність і почесність великої гастрольної подорожі, було вирішено спочатку провести місцеві гастролі у Макіївці.

Протягом червня колектив у повному складі працював в одному з промислових центрів шахтарського краю, запропонувавши вдячному макіївському глядачу весь діючий репертуар, що допомогло остаточно визначити кращі роботи для гастролей у Ленінграді та Горькому. Гастролі в Ленінграді почалися 1 липня 1935 року. Під час гастролей колектив влаштував близько двадцяти творчих зустрічей з кораблебудівниками, балтійськими матросами, трудівниками великих промислових підприємств.

Після повернення з гастролей театр у листопаді 1935 р. відправився з «внутрішніми гастрольями» по шахтах Донбасу. Вистава «Шестеро закоханих» була представлена 26 листопада 1935 р. на шахті Смолянська, а 27 листопада – в Ясинуватій, вистава «Наталка-Полтавка» поставлена 29 листопада на Петровці, а 30 – в Чумаківці [12, с. 4]. У межах виховної роботи дітей 27 листопада 1935 р. провідні актори театру Гаккебуш та Добровольський, а також режисер Василько відвідали першу українську школу, де показали школярам сцени з п'єс «Аристократи» та «Платон Кречет» [13, с. 4]. У листопаді кожний вихідний день акторський склад давав безкоштовні вистави для стахановців [14, с. 4].

У 1935 р. керівництво театру переглядає репертуар майбутнього сезону, вносить певні корективи. До репертуару вводяться п'єси «Аристократи» М. Погодіна, «Далеке» О. Афіногенова, «Слава» В. Гусева. «Наш театр вважає для себе почесним завданням донести до глядача ліричну теплоту, юмор та життєрадісність «Слави», – писав у своїй статті режисер-постановник спектаклю П. Т. Ковтуненко [7, с. 4].

Темі утвердження нової людини, впливу сучасної дійсності на психологію людини, її активної участі в соціалістичному будівництві була присвячена вистава «Аристократи» М. Погодіна, якою театр почав свій третій сезон у Сталіно 15 листопада 1935 року. Театральні критики В. Дроздов, М. Векслер дуже схвально відізналися про виставу: «З почуттям великої художньої відповідальності підійшов до вистави «Аристократів» Д. Лазаренко. Великий, заслужений успіх вистави – це перш за все заслуга режисера... При великій кількості діючих осіб, при різноманітності їх характерів та образів, театру вдалося створити яскраві індивідуальності, що легко запам'ятовуються, уникнувши штамів та стилізації [5, с. 4]. Дедалі виразніше окреслюється у театрі, набуваючи своїх виразних художніх форм, тема «звичайності» трудового героїзму, започаткована постановкою п'єси «Мій друг» М. Погодіна.

Театр продовжує наполегливі пошуки нових прийомів у створенні на сцені образу сучасника. Творча співдружність колективу з О. Корнійчуком дістає подальший розвиток у спільній роботі над п'єсою «Банкір», присвяченою морально-етичній темі в житті інтелігенції. У статті про роботу над майбутньою виставою постановник В. Василько відзначав, що в центрі спектаклю буде створення насамперед психологічно переконливих, художньо виразних центральних образів директора банку Романа Кручі і директора універмагу Марини Чайки, які через складні життєві випробування приходять до усвідомлення своїх помилок [1, с. 4]. Послідовному втіленню цього задуму значною мірою сприяв міцний акторський ансамбль виконавців: Л. Гаккебуш (Тайга), В. Добровольський (Роман Круча), Ю. Заховий (Безштанько), Г. Чайка (Ступа), Ю. Розумовська (Таня). Місцева критика дала в цілому позитивну характеристику виставі: «Спектакль "Банкір" безперечно примножує творче багатство Сталінського держдрамтеатру...» [3, с. 4].

У наступному сезоні театр приступив до роботи над складною філософською п'єсою І. Кочерги «Підеш – не повернешся» (прем'єра відбулася 2 лютого 1936 року), в якій драматург на прикладі взаємовідносин двох персонажів намагався простежити проблему простору як фізичного і психологічного аспектів життя людини в суспільстві. У режисерській декларації вистави В. Василько писав: «Жанр п'єси ми визначили як лірико-філософську комедію» [10, с. 31].

Тематичне розширення і збагачення репертуару театрів 30-х років виявилось і в таких виставах, як «Свічине весілля» І. Кочерги (в Театрі імені М. Заньковецької і в Донецькому театрі (Прем'єра вистави відбулася 15 грудня 1936 року)) та «Устим Кармелюк» В. Суходольського, що була показана на багатьох сценах у зв'язку із 100-річчям з дня загибелі народного героя [15, с. 134].

Репертуар сезону 1936/37 років був багатим і розмаїтим, поряд із виставами за п'єсами сучасних драматургів І. Кочерги, О. Корнійчука, М. Погодіна, О. Афіногенова, В. Гусєва театр приділяв чимало уваги класичній драматургії, звертаючись до п'єс М. Кропивницького «Доки сонце зійде, роса очі виїсть», І. Карпенка-Карого «Наймичка», М. Гоголя «Ревізор», Максима Горького «Васса Железнова» [10, с. 34].

Робота над п'єсою «Васса Железнова» (прем'єра відбулася 2 лютого 1937 року) стала для колективу своєрідним підведенням підсумків напередодні відзначення десятирічного ювілею. В. Василько зазначав, що театр привабила «соціальна значущість, художня повноцінність, ідейна глибина, історична правдивість», що й визначило трактування «Васси Железної» як соціально-філософської драми.

У 1937 р. театр створив оперу «Катерина» за Т. Г. Шевченком, за що отримав Шевченківську медаль [8, с. 12].

Напередодні святкування свого десятирічного ювілею театр влітку 1937 року виступав з творчим звітом у столиці України. На суд критики і глядача були запропоновані кращі вистави останніх років «Васса Железнова» Максима Горького, «Свічине весілля» І. Кочерги, «Доки сонце зійде, роса очі виїсть» М. Кропивницького. За свідченням критики, вистави продемонстрували високу загальну культуру колективу, наявність у трупі яскравих акторських індивідуальностей, талановитих сценографів. Після повернення з гастролей, окрилений високою оцінкою столичної критики, театр починає напружено готуватися до відкриття ювілейного сезону. На початку лютого 1938 року на засіданні творчого активу театру В. Василько запропонував прийняти до постановки перлину класичної драматургії – трагедію В. Шекспіра «Макбет». Реалізація режисерського задуму знайшла свій яскравий вияв у створених відомими радянськими майстрами сцени В. Добровольським і Л. Гаккебуш образах Макбета та леді Макбет.

Протягом одного сезону 1937/38 років відбулися прем'єри «Правди» О. Корнійчука, «Неспокійної старості» Л. Рахманова, п'єси «Я син трудового народу» В. Катаєва. Поєднання сучасної тематики із постановками класики сприяло всебічному вихованню місцевого глядача, підвищенню загального мистецького рівня трупи, виявленню яскравих акторських індивідуальностей, посиленню уваги до театру з боку критики [10, с. 36]. Критика надавала схвальну характеристику цим п'єсам, зокрема «Неспокійній старості» [4, с. 4].

З нового сезону В. Василько був призначений головним режисером Одеського театру Революції, Л. Гаккебуш увійшла до цієї ж трупи, а В. Добровольський перейшов до Київського театру ім. І. Франка. Художнім керівником Сталінського театру став Д. С. Лазуренко – учень і послідовник В. Василька. Д. С. Лазуренко прагнув зберегти і розвинути творчі здобутки визначного майстра української радянської режисури. Репертуар театру збагачується новими виставами: «Сади цвітуть» В. Масса і В. Куличенка, «Життя» Ф. Панф'єрова, «Чужа дитина» В. Шкваркіна, «Вовки і вівці» О. Островського, «Хазяїн» І. Тобілевича, «Пошились у дурні» М. Кропивницького, «Украдене щастя» І. Франка, «Лимерівна» за Панасом Мирним.

Вистава «Кремлівські куранти» була здійснена на початку сезону 1938/39 років. У виставі «Кремлівські куранти» були зайняті провідні актори театру: С. Коханий (Забелін), П. Польова (Забеліна), Є. Лазуренко (Маша), Ю. Галинський (Рібаков), В. Загаєвський (Дзержинський), М. Смирнов (Годінник).

У 1938 р. на хвилі загальної боротьби з зовнішніми та «внутрішніми» ворогами в Сталінському держдрамтеатрі ставиться вистава «Очна ставка», у якій річ йшла про боротьбу із німецько-фашистськими шпигунами у СРСР [6, с. 4].

Вистави «Кубанці» В. Ротка та «Пархоменко» В. Іванова були останніми довоєнними завершеними роботами театру.

ВИСНОВОК

Отже, 20-ті рр. XX ст. виявилися важкими як для народу, так і для мистецтва. Розруха після громадянської війни не давали в повному обсязі налагодити нормальне функціонування театрів у регіоні. Проте театральне життя на Донеччині продовжувалося попри нестачу коштів і розруху. Театр відроджувався завдяки ентузіазму простих людей та театральній інтелігенції, яка навіть в скрутні непевні

часи не полишила займатися улюбленою справою. Яскравим явищем театрального життя 20-х рр. ХХ ст. стала «Шахтарка Донбасу», яка активно гастролювала у регіоні. 30-ті роки привнесли в театральне життя регіону нові тенденції – з'явився драматичний театр, підсилювався політичний диктат з боку влади і цензури. Проте можна впевнено казати, що за майже вісім років роботи у столиці шахтарського краю колишній Червонозаводський театр став провідним колективом Донбасу, одним із кращих театрів республіки.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Василько, В. «Банкир» А. Корнейчука в Сталинском госдрамтеатре [Текст] / В. Василько // Социалистический Донбасс. – 1937. – 14 апреля. – С. 4.
2. Давыдова, И. Н. В созвездии братских культур: русские театры на Украине. 1917–1982 гг. [Текст] / И. Н. Давыдова. – К. : Мистецтво, 1982. – 171 с.
3. Дроздов, В. «Банкир» в Сталинском госдрамтеатре [Текст] / В. Дроздов // Социалистический Донбасс. – 1937. – 21 апреля. – С. 4.
4. Дроздов, В. «Беспокойная старость» в Сталинском госдрамтеатре [Текст] / В. Дроздов // Социалистический Донбасс. – 1938. – 18 марта. – С. 4.
5. Дроздов, В. Спектакль Большой правды [Текст] / В. Дроздов, М. Векслер // Социалистический Донбасс. – 1935. – 21 ноября. – С. 4.
6. Дроздов, В. «Очная ставка» в Сталинском госдрамтеатре [Текст] / В. Дроздов // Социалистический Донбасс. – 1937. – 4 февраля. – С. 4.
7. Ковтуненко, П. Т. «Слава» в Сталинском госдрамтеатре [Текст] / П. Т. Ковтуненко // Социалистический Донбасс. – 1936. – 3 ноября. – С. 4.
8. Костинська, Г. Т. Г. Шевченко в театрах Донбасу [Текст] / Г. Костинська, Т. Ключья. – Донецьк : [б. в.], 1964. – 21 с.
9. Кравцова, Н. С. Становлення професійного театру Донбасу в 20-ті рр. ХХ ст. [Текст] / Н. С. Кравцова // Історичні і політологічні дослідження. – 2002. – № 1. – С. 104–114.
10. Кулик, О. О. Донецький обласний український музично-драматичний театр ім. Артема [Текст] / О. О. Кулик. – К. : Мистецтво, 1987. – 133 с.
11. На колхозных машинах в театр [Текст] / [Отредактировано автором] // Социалистический Донбасс. – 1935. – 30 ноября. – С. 4.
12. Спектакли Сталинского госдрамтеатра [Текст] / [Отредактировано автором] // Социалистический Донбасс. – 1935. – 26 ноября. – С. 4.
13. Хроники искусства: В гостях у школьников [Текст] / [Отредактировано автором] // Социалистический Донбасс. – 1935. – 27 ноября. – С. 4.
14. Хроника искусства: Спектакли для стахановцев [Текст] / [Отредактировано автором] // Социалистический Донбасс. – 1935. – 29 ноября. – С. 4.
15. Шляхи та проблеми розвитку українського радянського театру [Текст] / гол. ред. М. К. Йосипенко. – К. : Мистецтво, 1970. – 343 с.
16. Яруцкий, Л. Мариупольская старина: рассказы краеведа [Текст] / Л. Яруцкий. – М. : Советский писатель, 1991. – 432 с.

Получено 05.02.2013

А. А. ПЕТРОВ

ТЕАТРАЛЬНАЯ ЖИЗНЬ ДОНЕЧЧИНЫ В 20–30-Е ГГ. ХХ В.

Донбасская национальная академия строительства и архитектуры

В статье сделана попытка проанализировать специфику функционирования театральных учреждений Донетчины в 20–30-е гг. ХХ в. Значительное внимание в статье уделено деятельности Сталинского госдрамтеатра – проанализирован его репертуар и творческие поиски актерского состава.

театр, представление, актер

ALEXEY PETROV

THEATRE LIFE OF DONETSK REGION IN THE 20–30TH YEARS IN THE XX CENTURY

Donbas National Academy of Civil Engineering and Architecture

The attempt is made to analyse the specificity of functioning of theatrical establishments of Donetsk region in the 20–30th years in the XX century. Grate attention is paid to the activity of Stalins state Drama theatre – its repertoire and creative search of actor's staff is analyzed in the article.

theatre, performance, actor

Петров Олексій Олександрович – кандидат історичних наук, доцент кафедри історії і філософії Донбаської національної академії будівництва і архітектури. Наукові інтереси: історія релігії, історія статистики, історія земства.

Петров Алексей Александрович – кандидат исторических наук, доцент кафедры истории и философии Донбасской национальной академии строительства и архитектуры. Научные интересы: история религии, история статистики, история земства.

Alexey Petrov – PhD in philosophy, Associate Professor, History and Philosophy Department, Donbas National Academy of Civil Engineering and Architecture. Scientific interests: history of religion, history of statistics, history of zemstvo.

УДК 378.147:796

В. И. ПОПОВ, М. И. ПОПОВ, В. В. ЖЕВАНОВ

Донбасская национальная академия строительства и архитектуры

ОРГАНИЗАЦИЯ УЧЕБНО-ТРЕНИРОВОЧНОГО ПРОЦЕССА ПО ФИЗИЧЕСКОМУ ВОСПИТАНИЮ В ВУЗЕ В СОВРЕМЕННЫХ ОБЩЕСТВЕННО-ЭКОНОМИЧЕСКИХ УСЛОВИЯХ

В статье рассмотрены проблемы организации и проведения учебно-тренировочных занятий по физическому воспитанию в вузе в современных общественно-экономических условиях. Изложены предложения по внедрению в учебные программы новых средств и методов в соответствии с требованиями Европейской интеграции, вхождения украинского образования в Болонскую систему. Изучен опыт стран со сходными социально-экономическими условиями. Даны предложения поэтапного перехода к новым индивидуальным формам организации занятий по интересам, обеспечивающих качество двигательной активности студентов, развитие физических кондиций, необходимых для достижения и поддержания высокого уровня здоровья, физической подготовленности, повышения уровня обучения в целом.

европейская интеграция, Болонский процесс, физическая культура, физическое воспитание, современные тенденции, индивидуализация, учебно-тренировочные занятия

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМЫ. АНАЛИЗ ПОСЛЕДНИХ ИССЛЕДОВАНИЙ И ПУБЛИКАЦИЙ

В лексиконе народа возникло «модное» слово: Евро. Процессы европейской интеграции охватывают все больше сфер жизнедеятельности нашего общества, появился евробензин, еврозаборы, евроремонт и т. д. Не стало исключением и образование, особенно высшая школа. Государство Украина ищет пути и ориентиры на вхождение в образовательное пространство Европы, осуществляет модернизацию образовательной деятельности в контексте европейских требований, все настойчивее работает над практическим присоединением к Болонскому процессу. В качестве европейской страны Украина восприимчива ко всем имеющим место в континентальной системе образования изменениям и предпринимает меры по гармонизации законодательства в данной области.

Рыночные отношения сократили государственную поддержку спорта. Наблюдается его коммерциализация и профессионализация, высшая школа вынуждена оптимизировать подготовку будущих специалистов, искать новые пути внедрения физического воспитания, способствующие сохранению и укреплению здоровья, формированию личностного потенциала студенческой молодежи [3].

К сожалению, в современных условиях общество Украины оказалось не готовым осознать значение физической культуры и спорта для воспитания гармонично развитой личности и укрепления здоровья студенческой молодежи. Нормативно-правовые реформы, которые зачастую являются противоречивыми, неоправданно затянулись, вследствие чего существенно снизилась эффективность системы управления студенческим спортом.

Спортивная наука, ученые нашей страны слабо осуществляют предметный анализ проблем, присущих физическому воспитанию студенческой молодежи и студенческому спорту в целом, не ищут пути развития спортивно-массовой работы со студенческой молодежью. Работы ученых стран со сходными социально-экономическими системами – Республики Беларусь [В. Куликов (2001)]; Российской Федерации [В. К. Бальсевич (1999), О. В. Долженко (2000), Г. А. Лукичев (2000), С. А. Носкова (2003), Н. И. Николаева (2003); В. Ф. Костюченко (2003)]; Украины [Ю. П. Мичуда (2003), Ю. М. Шкретбий и Т. В. Лахманюк (2003), О. М. Ващеба и С. П. Козиброцкий (2003), М. О. Третьяков и И. Е. Лапичак

(2004), В. В. Приходько (2004)] и др. – требуют серьезного анализа, переосмысления и адаптации к современным условиям физического воспитания студенческой молодежи в Украине.

ЦЕЛЬ ИССЛЕДОВАНИЯ

Определить наиболее актуальные проблемы развития физического воспитания и спорта в вузах Украины в создавшихся общественно-экономических условиях и обосновать пути их разрешения.

МЕТОДЫ ИССЛЕДОВАНИЯ

Анализ данных литературы, устного опроса, изучение документальных источников, сравнение и сопоставление.

РЕЗУЛЬТАТЫ ИССЛЕДОВАНИЯ

Новая европейская действительность, в числе возможности свободного перемещения специалистов в рамках государств Европейского Союза, требует новых подходов к регулированию рынка труда и его обеспечению специалистами. Болонский процесс направлен на реформирование высшего образования с целью сближения систем высшей школы. В реформировании европейского образовательного пространства сформулированы следующие основные задачи: увеличить способность выпускников к трудоустройству; повысить мобильность выпускников вузов; поднять потенциал конкурентоспособности выпускников вузов в мире и тем самым – престиж Европы [2]. Сложность и неоднозначность проблем, которые возникли в последнее время в сфере физического воспитания и спорта, требуют наработки новых концептуальных подходов к формированию системы кадрового обеспечения отрасли, позволяющих всесторонне определить новые тенденции, обеспечить соответствие кадровой политики государственным интересам в этой сфере и потребностям рынка труда. В основе такого подхода лежит разработка стандартов физкультурного образования, которые устанавливают требования к содержанию, объемам и уровню подготовки кадров [6]. Процесс совершенствования физического воспитания в высшей школе носит объективный характер и проходит эволюционно, т. е. совершается исторический переход от традиционной системы физкультурного образования, которое аккумулирует в себе лучшие разработки, к осмыслению иных проблем физической культуры: психологических, социологических, культурологических. Постепенно смещаются акценты от биологического к социальному, от физического к духовному, от организма к личности [5].

Учебная программа по физической культуре, утвержденная Министерством образования Украины, в нашей академии предусматривает занятия для I–II курсов – обязательные в сетке расписания 2 раза в неделю и на III–IV курсах – занятия в группах спортивного совершенствования и спортивных секциях по интересам.

Украина, являясь частью Европы, не может не учитывать современные тенденции в высшем европейском образовании. Чтобы не оказаться в позиции застигнутых врасплох, мы должны знать тенденции реформирования системы подготовки специалистов в Европе в области физической культуры и прогнозировать пути сближения.

Н. И. Николаева отмечает: «Очень часто принимаемые меры по реформированию образования – лишь слепое наложение западной модели на нашу модель образования, попытка догнать и перегнать. Может быть и не нужно этого делать. У нас в стране сложилась своя модель образования, соответствующая нашему менталитету, образу жизни, мышлению. Часто мы отказываемся от того, что имеем, ломаем сложившееся десятилетиями, строим новое, снова ломаем, и забываем то, что исторически нам присуще».

Современная система физкультурного воспитания студенческой молодежи вузов является приоритетной в формировании физической культуры как вида общей культуры молодого человека, здорового образа жизни и спортивного стиля жизнедеятельности будущих специалистов.

Однако выпускники вузов, как показывает практика, не являются активными самостоятельными носителями ценностей, накопленных в этой сфере культурного развития, что существенно ограничивает перенос полученных знаний, практических умений на культуру учебного и профессионального труда, быт, отдых, стиль жизни, отношение к здоровью, снижает в целом гуманитарно-личностное развитие.

На наш взгляд, специалисты Министерства образования Украины совместно с руководителями вузов при реанимировании системы обучения в соответствии с положениями Болонского процесса

должны не копировать европейскую модель, а найти оптимальные пути поэтапного перехода, учитывая исторические, социальные и экономические реформы в нашем государстве.

Многие ученые и специалисты сходятся на том, что в настоящее время возросшие требования к физическому воспитанию студентов диктуют необходимость модернизации учебно-воспитательного процесса посредством использования новых путей и организационно-методических решений, обеспечивающих повышение качества двигательной активности студентов, под которой понимают деятельность индивидуума, направленную на достижение физических кондиций, необходимых и достаточных для достижения и поддержания высокого уровня здоровья, физического развития, физической подготовленности [1].

В большинстве учебных заведений в учебном процессе по физическому воспитанию актуальной является проблема сочетания массовости образования, базирующейся на школьном классе или учебной группе как основной форме организации учебного процесса, и необходимости индивидуализации процесса обучения.

Поэтому любые системы тоталитарного, жестко спрограммированного физического воспитания могут принести лишь временный эффект, но никогда не выдержат проверки временем из-за полного несоответствия его духу. Не дали эффективности проекты повышения нагрузки за счет увеличения количества часов.

В работе по подготовке проекта преобразований в физическом воспитании студентов вуза необходимо определить степень готовности материальной базы для обеспечения занятий в новом режиме организации и интенсивности эксплуатации имеющихся спортивных баз, оборудования и инвентаря. Необходимо изучить социально-психологическую готовность педагогического коллектива и студентов к намечаемым преобразованиям, провести разъяснительную работу.

Опыт проведения преобразований в физическом воспитании говорит о том, что чаще наблюдается противодействие, чем поддержка. Поэтому лучше всего предусмотреть последовательное, этапное развитие процесса обновления содержательной и организационной структуры физического воспитания.

В результате поэтапного введения новых форм организации станет очевидной значительно более высокая эффективность обновленной формы физического воспитания по сравнению с традиционной, что заметно улучшит социально-психологическую ситуацию вокруг начатого процесса и увеличит число его сторонников [2, 4, 6].

В результате планируемого нами эксперимента будут реализованы следующие организационно-методические принципы:

- создание благоприятных условий для освоения каждым студентом ценностей физической культуры и спорта в соответствии с индивидуальными особенностями, потребностями и интересами, уровнем физического развития и подготовленности;
- обязательность использования технологий спортивной и оздоровительной тренировки;
- добровольный выбор форм занятий физкультурой и спортом;
- объединение в учебно-тренировочные группы занимающихся за рамками академического расписания с учетом их интересов и потребностей, уровня физической подготовленности и функционального состояния организма.

Следуя этим принципам, занятия по физическому воспитанию планируется проводить не по потокам и группам, а в учебно-тренировочных группах, специализирующихся в видах спорта по интересам: волейбол, баскетбол, футбол, плавание, легкая атлетика, настольный теннис, бадминтон, атлетическая гимнастика, борьба, общая физическая подготовка, лечебная физическая культура и т. п.

В связи с этим необходимо разработать новые экспериментальные учебные программы для этих видов спорта, которые должны основываться на учебных программах по физическому воспитанию для вузов и программах ДЮСШ.

Учебно-тренировочные занятия планируется проводить за пределами академического расписания не менее 2–3 раз в неделю по 2 часа.

Целью учебно-тренировочного занятия станет достижение студентом физического совершенства как составной части гармоничного развития личности.

Преобразование содержания и формы физического воспитания студентов позволит улучшить состояние здоровья и физическую подготовленность студентов. Главным итогом работы станет изменение отношения студентов к занятиям по физическому воспитанию и, как следствие, повышение уровня обучения в целом.

Это отразится в показателях посещаемости, дисциплины на занятиях, эмоциональном подъеме, улучшении успеваемости по профильным предметам. В таком случае личность воспримет образование в сфере физической культуры как составляющую собственного стиля жизни.

В связи с официальным вхождением Украины в Болонский процесс вся учебная, научная и научно-техническая деятельность нашей академии строилась в контексте основных положений Болонского процесса. ДонНАСА – единственное в Украине учебное заведение, которое прошло еще в 2000 году международную аккредитацию своих строительных специальностей. Международная аккредитация специальности означает подтверждение соответствия уровня образования требованиям стандарта SAPTOR (Standards and Routes to Registration). Для вузов Украины данная аккредитация является чрезвычайно актуальной в связи с подписанием европейскими странами Болонского соглашения и переходом на двухступенчатую форму подготовки специалистов с высшим образованием. В апреле 2005 г. ДонНАСА повторно прошла международную аккредитацию в Объединенном Совете Экспертов-Арбитров (Joint Board of Moderators – JBM) по основным строительным специальностям академии, по образовательно-квалифицированным уровням «Магистр» (MEng) и «Бакалавр» (BEng). Дипломы выпускников этих специальностей в соответствии с вашингтонской конвенцией признаются в 150 странах мира.

При прохождении международной аккредитации эксперты отметили, что в академии созданы идеальные условия для развития физической культуры и спорта.

ВЫВОДЫ

1. Приведенные аргументы выдвигают перед высшими учебными заведениями Украины конкретные задачи, решение которых должно коренным образом совершенствовать систему внедрения физической культуры в широкие слои студенческой молодежи.

2. В результате проведенного педагогического эксперимента возникнет необходимость в разработке новой учебной программы для вузов Украины, главным образом ориентированной на европейские стандарты.

3. Внедрение и использование занятий по интересам во внеурочное время, индивидуализация и конкретизация их, должны поднять роль и значение физической культуры и спорта на новый, более высокий уровень в деле воспитания здоровой нации.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1. Бальсевич, В. К. Перспективы развития общей теории и технологий спортивной подготовки и физического воспитания (методологический аспект) [Текст] / В. К. Бальсевич // Теория и практика физ. культуры. – 1999. – № 4. – С. 21–23, 39–40.
2. Долженко, О. В. Сорбонская и Болонская декларации: Информация к размышлению [Текст] / О. В. Долженко // Вестник высшей школы. – 2000. – № 6. – С. 81–84.
3. Левицкая, Д. Проблемы развития физического воспитания в вузах Молдовы в свете Болонского процесса [Текст] / Д. Левицкая // Теорія і методика фізичного виховання і спорту. – 2008. – № 4. – С. 86–89.
4. Лукичев, Г. А. Интеграция и эффективность – цели реформ в высшем образовании стран Европы [Текст] / Г. А. Лукичев // Научный вестник Московского государственного технического университета гражданской авиации. – 2000. – № 26. – С. 13–18.
5. Приходько, В. В. Болонський процес і майбутнє вузівського фізичного виховання [Текст] / В. В. Приходько // Теорія і практика фіз. виховання. – 2004. – № 2. – С. 31–36.
6. Третьяков, М. О. Стан професійних знань і вмінь студентів вищих навчальних закладів фізкультурного профілю [Текст] / М. О. Третьяков, І. Є. Лапичак // Теорія і практика фізичного виховання. – 2004. – № 2. – С. 42–49.

Получено 31.01.2013

В. І. ПОПОВ, М. І. ПОПОВ, В. В. ЖЕВАНОВ
ОРГАНІЗАЦІЯ НАВЧАЛЬНО-ТРЕНУВАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ З ФІЗИЧНОГО
ВИХОВАННЯ В ВНЗ У СУЧАСНИХ СУСПІЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ УМОВАХ
Донбаська національна академія будівництва і архітектури

У статті розглянуті проблеми організації та проведення навчально-тренувальних занять з фізичного виховання у ВНЗ в сучасних суспільно-економічних умовах. Викладено пропозиції щодо впровадження в навчальні програми нових засобів і методів у відповідності з вимогами Європейської інтеграції, входження української освіти в Болонську систему. Вивчено досвід країн з подібними соціально-економічними умовами, надано пропозиції поетапного переходу до нових індивідуальних форм

організації занять за інтересами, забезпечення якості рухової активності студентів, розвиток фізичних кондицій, необхідних для досягнення і підтримання високого рівня здоров'я, фізичної підготовленості, підвищення рівня навчання в цілому.

європейська інтеграція, Болонський процес, фізична культура, фізичне виховання, сучасні тенденції, індивідуалізація, навчально-тренувальне заняття

VASILIIY POPOV, MIKHAIL POPOV, VIACHESLAV ZHEVANOV
ORGANIZATION OF STUDYING-TRAINING PROCESS OF PHYSICAL
TRAINING AT UNIVERSITY IN MODERN SOCIO-ECONOMIC CONDITIONS
Donbas National Academy of Civil Engineering and Architecture

The article deals with problem of organization and conducting realization of training sessions for physical education in universities in modern social and economic conditions. Suggestions to implement ation to curriculum of new tools and methods in accordance with the requirements European integration, entry of Ukrainian education in bologna system have been given. The experience of countries with similar socio-economic conditions, given suggestions for phased transition to new forms of organization individual classes of interest, which provide quality of physical activity of students achieving physical condition necessary for achieving and maintaining a high level of health, physical efficiency increasing level of education have been analyzed.

European integration, Bologna process, physical culture, physical education, modern trends, individualization, educational training classes

Попов Василь Ілліч – завідувач кафедри фізичного виховання Донбаської національної академії будівництва і архітектури. Професор, заслужений тренер України. Наукові інтереси: вивчення стану здоров'я і фізичної підготовленості студентів, шляхи удосконалення професійної прикладної підготовленості у процесі навчання в академії.

Попов Михайло Ілліч – старший викладач кафедри фізичного виховання Донбаської національної академії будівництва і архітектури. Наукові інтереси: вивчення динаміки фізичної підготовленості студентів у процесі навчання в академії.

Жеванов В'ячеслав Володимирович – старший викладач кафедри фізичного виховання Донбаської національної академії будівництва і архітектури. Наукові інтереси: дослідження структури фізичної підготовленості студентів у процесі навчання в академії.

Попов Василий Ильич – заведующий кафедрой физического воспитания Донбасской национальной академии строительства и архитектуры. Профессор, заслуженный тренер Украины. Научные интересы: изучение состояния здоровья и физической подготовленности студентов, пути совершенствования профессиональной прикладной физической подготовленности в процессе обучения в академии.

Попов Михаил Ильич – старший преподаватель кафедры физического воспитания Донбасской национальной академии строительства и архитектуры. Научные интересы: изучение динамики физической подготовленности студентов в процессе обучения в академии.

Жеванов Вячеслав Владимирович – старший преподаватель кафедры физического воспитания Донбасской национальной академии строительства и архитектуры. Научные интересы: исследование структуры физической подготовленности студентов в процессе обучения в академии.

Vasiliy Popov – Head of the Physical Training Department, Donbas National Academy of Civil Engineering and Architecture. Professor, Honored coach of Ukraine. Scientific interests: studying of students' health condition and physical readiness, ways of updating professional applied physical readiness for economist specialist preparation.

Mikhail Popov – senior lecturer department of physical training Donbas National Academy of Civil Engineering and Architecture. Scientific interests: studying of dynamics of students' physical readiness in the process of studying at the academy.

Viacheslav Zhevanov – senior lecturer, Physical Training Department, Donbas National Academy of Civil Engineering and Architecture. Scientific interests: researching of students' physical readiness structure in the process of studying at the academy.

УДК 316.42:124.5

Я. Л. РОМАНЕНКО-БУРЛУЦКИЙ

Донбасская национальная академия строительства и архитектуры

ПРОБЛЕМА КОНЦА СВЕТА В ЭСХАТОЛОГИЧЕСКОЙ ПЕРСПЕКТИВЕ СОВРЕМЕННОЙ ЦИВИЛИЗАЦИИ: ФИЛОСОФСКИЙ АНАЛИЗ

Рассматривается проблема ближайших экологических перспектив человечества, анализируется влияние современных философских моделей конца света на формирование эсхатологического сознания общества. Осуществляется методологический поиск условий и теоретических предпосылок возникновения современных апокалипсических ожиданий конца света и конца истории как в отношении отдельных цивилизаций, так и человечества в целом.

конец света, конец истории, духовно-нравственные ценности, превентивные меры, эсхатологическое сознание, апокалипсис, футуристические прогнозы

Конец света – это, по существу, конец времени человеческого существования, конец его истории. Это понятие само по себе неразрывно связано с ходом человеческой истории, ибо человеческая история мыслится только в рамках времени, как процесс непрерывных изменений (в вечности потенциально отсутствуют изменения как таковые). Проблема эсхатологических перспектив современной цивилизации, которая предусматривает прогнозирование возможных моделей конца света и конца истории и поиск определенных превентивных мер, – является достаточно **актуальной** сегодня. В своей статье под названием «Эсхатология» [1] известный специалист в области философии С. С. Аверинцев определяет учение о конечных судьбах мира как «универсальную эсхатологию», и утверждает следующее: «Следует различать индивидуальную эсхатологию, т. е. учение о посмертных судьбах единичной человеческой души, и универсальную эсхатологию, т. е. учение о цели и назначении космической человеческой истории, об исчерпании ими своего смысла, об их конце и о том, что за этим концом последует» [1, с. 467]. Значит, конец времени человеческого существования, гибель человека как такового означает одновременно и конец истории, конец света. М. В. Фоменко в своей статье «Об эсхатологических установках современного экологического сознания» [5] с убедительностью утверждает: «Экологическая катастрофа на наших глазах из мрачного прогноза превращается в неотвратимую реальность. Вопрос не в том, как ее избежать, а в том, как ее пережить, т. е. как смягчить ее действие, как затормозить лавину техногенных и культурогенных последствий всего того, к чему привела нашу Планету современная цивилизация» [5, с. 129]. Поэтому **цель** работы заключается в поиске главных причин, которые подвели современный мир к пределам устойчивого развития, за которым начинается процесс «экологического самоубийства человечества». И здесь следует обратить внимание на то, что еще в эпоху Нового Времени были изменены ценностные и мировоззренческие ориентиры людей, когда духовные и нематериальные ценности, такие как ценности семейной гармонии, потеряли свое значение, а взамен пришли ценности сугубо утилитарные, материально-экономического характера. «В рамках западной цивилизации, чье влияние постепенно распространяется на весь мир, образ жизни и ценности традиционного общества были окончательно отвергнуты, несмотря на то, что тысячелетний исторический опыт доказал их состоятельность, а взамен была построена новая современная культура, основанная на либерально-демократической форме общественно-государственного устройства, рыночной экономике и материалистической системе ценностных ориентаций. Именно такой цивилизационно-культурный сдвиг в Западной Европе позволил всему научно-техническому комплексу освободиться из-под опеки государства и христианской церкви, что обосновывалось с помощью рационалистической концепции «науки, свободной от ценностей». Таким образом, современное человечество стало на путь духовно-нравственной деградации, который может закончиться

самоистреблением человеческого рода в результате широкомасштабной экологической катастрофы или же войны за ресурсы.

Однако такое понимание конца времени, как и конца истории, присуще далеко не всем авторам. В современной философии истории наряду с пессимистическими концепциями конца времен и конца истории, также существуют концепции исторического оптимизма, среди которых одно из главных мест занимает концепция либерально-демократического прогресса философа-футуролога Френсиса Фукуямы. Во вступительной статье к своей монографии «Конец истории и последний человек» Ф. Фукуяма утверждает, что либеральная демократия может представлять собой «конечный пункт идеологической эволюции человечества» и лучшую форму государственного устройства, тем самым являясь действительным оптимистическим «концом истории»: «Мы можем утверждать, что история пришла к концу, если современная форма социального и политического устройства полностью удовлетворительна для людей в самых существенных отношениях» [3, с. 79]. Такой вывод был сделан автором на основании предположения, что либеральная демократия, как взаимовыгодный союз правового государства и экономики на основе частной собственности и рынков, лишена фундаментальных внутренних противоречий, в то время как более ранние формы правления характеризуются неисправимыми дефектами, которые в конце концов, приводят к их крушению. Тем не менее, сегодня далеко не все разделяют оптимизм автора, в частности, члены научно-философской организации «Римский клуб» дают иные прогнозы: «Оценивая научный анализ изменения климата и других экологических угроз, мы считаем, что у мира осталось примерно 50 лет для того, чтобы преодолеть пропасть... Исследователи утверждают: если современный западный уровень потребления будет сохраняться, оставаясь приоритетным и для других стран мира (а в развитых странах Запада ресурсов потребляется в среднем в 10 раз больше, чем в развивающихся), то человечество в недалеком будущем ожидает глубокий экологический кризис» [2, с. 139]. Таким образом, мы можем с полной уверенностью утверждать, что для современного человечества, с его «философией» безудержного потребления и сугубо материалистической системой ценностей, обратный отчет времени уже пошел, но у нас в запасе есть еще, возможно, несколько десятилетий, чтобы предотвратить надвигающуюся катастрофу, конец света.

Подобным образом эсхатологическая направленность человеческой истории просматривается в философских учениях немалого числа современных мыслителей, которые воспринимают современную цивилизацию Запада как глобальную, находящуюся в процессе упадка, что впоследствии должно привести либо к окончательной гибели человечества, к концу света, либо к перерождению ее в новой более жизнеспособной форме. К примеру, М. В. Фоменко в своей работе «Мировоззренческие предпосылки становления эсхатологического сознания» [4] говорит по этому поводу следующее: «У Н. Федорова находим идею о конечности мира, вследствие человеческой деятельности... О. Шпенглер обращает внимание на прерывность и цикличность истории и прогнозирует скорый упадок Западной цивилизации. Итогом эволюции человечества, согласно взглядам Ф. Фукуямы, будет господство западной либеральной демократии. С. Хантингтон находит, что «закат» атлантической цивилизации сопровождается возрождением европейской, таким образом, история продолжается» [4, с. 78–79].

ВЫВОДЫ

Итак, историю можно понимать как прогресс, как регресс или воспринимать ее многовекторно, без одной четкой направленности. Но всегда следует помнить, что движение истории напрямую зависит от сознательного человеческого выбора, и именно он определяет главные векторы ее движения. И здесь очень важным фактором оказывается процесс духовно-нравственного совершенствования, причем как в отношении каждого отдельного индивида, так и всего общества в целом, поскольку лишь на пути возрождения всеобщей духовности можно избежать глобального экологического кризиса, возможного конца истории в результате самоуничтожения человечества. Действительно духовный человек будет неизменно заботиться о своей среде обитания, о своем доме, исполняя долг любви по отношению к ближним, и зная, что ресурсами природы будет пользоваться не только он один, но и другие люди вместе с ним и после него. Такой человек будет делать все, вплоть до жесткого ограничения своих желаний и возникающих на их основе потребностей, чтобы способствовать сохранению и даже улучшению, если это возможно, состояния окружающего мира. И так должен поступать каждый, если мы хотим, чтобы нашим детям и внукам после нас досталась не умирающая природа, находящаяся в глубоком экологическом кризисе, а гармоничный и вполне жизнеспособный мир. На практике духовность и этика экологической ответственности неотделимы друг от друга. Именно поэтому,

согласно с мнением исследователей, у человечества есть еще приблизительно от пятидесяти до ста лет, чтобы стать на путь всеобщей духовности и любви, иначе современный нам глобальный экологический кризис будет необратимым и может в конечном итоге привести даже к гибели всего живого на Земле, к концу света.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1. Аверинцев, С. С. Эсхатология [Текст] / С. С. Аверинцев // Новая философская энциклопедия. В 4-х т. Т. 4. Т-Я / Ин-т философии РАН; Нац. обществ.-науч. фонд; Пред. науч.-ред. совета В. С. Степин. – М. : «Мысль», 2001. – С. 467–470.
2. Романенко-Бурлуцкий, Я. Л. Концептуально-экологическая модель «конца времен» в идеологии философско-исторического финализма [Текст] / Я. Л. Романенко-Бурлуцкий // Ноосфера і цивілізація. – 2008. – Випуск 6(9). – С. 136–141.
3. Романенко-Бурлуцкий, Я. Л. Модель «конца времен» как финальная стадия общественного прогресса в современной философии истории [Текст] / Я. Л. Романенко-Бурлуцкий // Материали за V международна научна практична конференция «Бъдещи изследвания – 2009», Том 5: Закон. Философия / Милко Тодоров Петков. – София : «Бял ГРАД-БГ» ООД, 2009. – С. 79–85.
4. Фоменко, М. В. Мировоззренческие предпосылки становления эсхатологического сознания [Текст] / М. В. Фоменко // Ноосфера і цивілізація. – 2008. – Випуск 6(9). – С. 78–85.
5. Фоменко, М. В. Об эсхатологических установках современного экологического сознания [Текст] / М. В. Фоменко // Ноосфера і цивілізація. – 2005. – Випуск 2(5). – С. 129–134.

Получено 30.01.2013

Я. Л. РОМАНЕНКО-БУРЛУЦЬКИЙ ПРОБЛЕМА КІНЦЯ СВІТУ В ЕСХАТОЛОГІЧНІЙ ПЕРСПЕКТИВІ СУЧАСНОЇ ЦИВІЛІЗАЦІЇ: ФІЛОСОФСЬКИЙ АНАЛІЗ

Донбаська національна академія будівництва і архітектури

Розглядається проблема найближчих екологічних перспектив людства, аналізується вплив сучасних філософських моделей кінця світу на формування есхатологічної свідомості суспільства. Здійснюється методологічний пошук умов і теоретичних передумов виникнення сучасних апокаліптичних очікувань кінця світу і кінця історії як відносно окремих цивілізацій, так і людства в цілому.

кінець світу, кінець історії, духовно-моральні цінності, превентивні заходи, есхатологічна свідомість, апокаліпсис, футуристичні прогнози

YAROSLAV ROMANENKO-BURLUTSKIY THE PROBLEM OF THE END OF THE WORLD IN THE ESCHATOLOGICAL PERSPECTIVE OF THE MODERN CIVILIZATION: A PHILOSOPHICAL ANALYSIS

Donbas National Academy of Civil Engineering and Architecture

The problem of immediate environmental future of humankind, examines the impact of the modern philosophical models of the light on the formation of eschatological the consciousness of society is considered. The methodological search conditions and theoretical prerequisites of modern apocalyptic expectations of the end of the world and the end of history, as in respect of certain civilizations, and of humanity as a whole are realized.

the end of times, the end of history, spiritual and moral values, preventive measures, eschatological consciousness, the apocalypse, futuristic forecasts

Романенко-Бурлуцький Ярослав Львович – асистент кафедри історії та філософії Донбаської національної академії будівництва і архітектури. Наукові інтереси: проблема «кінця часів» (суспільно-історичного фіналізму) в сучасній філософії історії.

Романенко-Бурлуцкий Ярослав Львович – ассистент кафедры истории и философии Донбасской национальной академии строительства и архитектуры. Научные интересы: проблема «конца времен» (общественно-исторического финализма) в современной философии истории.

Yaroslav Romanenko-Burlutskiy – Assistant, History and Philosophy Department, Donbas National Academy of Civil Engineering and Architecture. Scientific interests: the problem of «the end of time» (socio-historical finalism) in the modern philosophy of history.

УДК 796-058.57

И. В. РУБЕК

Донбасская национальная академия строительства и архитектуры

РОЛЬ ГЕНЕТИКИ И ГЕНЕАЛОГИЧЕСКОГО МЕТОДА В СОСТАВЛЕНИИ ПРОГРАММ ПО ФИЗИЧЕСКОЙ РЕАБИЛИТАЦИИ

В статье раскрывается роль реабилитологов не только в восстановлении функционального здоровья пациентов, но и в индивидуальных прививочных мероприятиях, которые помогают в построении программ по физической реабилитации, используя генеалогический метод.

реабилитация, генетика, генеалогия, наследственность, предрасположенность к заболеваниям

ВВЕДЕНИЕ

Подготовка реабилитологов проводится по направлению «физическое воспитание и спорт», однако большой акцент ставится на работу реабилитологов с людьми, которые в силу врожденных или приобретенных факторов имеют те или иные недуги.

Программой подготовки специалистов в области физической реабилитации предусмотрен ряд предметов, позволяющих изучить различные подходы и методы в цели достижения здоровья и функционального благополучия. Но до конца не определены аспекты деятельности реабилитолога, что в принципе закономерно, т. к. реабилитационный подход к различным нозологиям в нашей стране только зарождается.

На данном этапе происходит становление реабилитации как индивидуального подхода к человеку, его развитию, совершенствованию, здоровью и сохранению жизненных кондиций. А что делает каждого из нас уникальным в этом мире – наша генетическая неповторимость.

Мы знаем, что болезнь лечить сложнее, чем предупредить. А что предупреждать? Ответ на этот вопрос как раз может дать анализ родословной. Информация, которая будет собрана и проанализирована, даст возможность реабилитологу составить индивидуальную программу с учетом риска возникновения тех проблем со здоровьем, которые возникали в прошлых поколениях. Сегодня ведутся работы по выявлению заболеваний, предрасположенность к которым передается по наследству, список этот увеличивается и насчитывает уже тысячи заболеваний.

На сегодняшний день наука говорит о том, что наше здоровье зависит от двух факторов – генетического и воздействия внешней среды. Но почему мы акцентируем своё внимание только на уже произошедшем факте ухудшения здоровья, считаем, что к этому привел неправильный образ жизни, питания, физической активности и абсолютно не рассматриваем другую составляющую – наследственную?

Каждый человек уникален, сложен и многогранен, мы стали такими благодаря взаимодействию среды и неповторимого набора генов, унаследованных от родителей. Ведь при всей своей индивидуальности, мы несем в себе генетически определенные (унаследованные) признаки, которые передаются из поколения в поколение. Некоторые признаки могут «перепрыгивать» через поколения, чтобы появиться снова у кого-нибудь из потомков, напоминая о том, что, несмотря на отсутствие у нас какой-то особенности, мы можем быть её носителем и передать её своим детям, а те – внукам, затем – правнукам и т. д. [1].

Часто приходится слышать о том, что многие заболевания передаются по наследству. Да, на данный момент доказана наследственная природа ряда заболеваний и список этот постоянно увеличивается благодаря новым открытиям в генетике человека. Но существует ряд проблем. Связано это, прежде всего, с тем, что для проведения подобных исследований необходим довольно большой

© И. В. Рубек, 2013

материал, связанный с наблюдением различных нозологий в конкретном роду. Являются ли данные заболевания именно передаваемыми по наследству, т. е. связанными с геномом или связанными с влиянием традиций в питании и образе жизни, влиянии внешней среды. Или же частота проявлений заболеваний не имеет различий со среднестатистическими данными по другим родам, территориям. Также возможно проявление заболеваний, внешне имеющих одинаковые признаки, но не являющихся связанными именно с наследственностью. Помочь в ответе на данные вопросы поможет генеалогический метод. Однако возникают и вопросы, связанные с этикой, при данных исследованиях необходимо помнить, что информация о состоянии здоровья пациентов не может быть разглашена без их на то разрешения.

ЦЕЛЬ И ЗАДАЧИ

Провести анализ литературных источников. Показать роль генетики и в частности генеалогического метода в построении программ по физической реабилитации и профилактике заболеваний, предрасположенность к которым может передаваться по наследству.

Выяснить особенности, заложенные в нас нашими родителями, которые мы несем с собой всю нашу жизнь. Определить, что мы должны более всего учитывать и чего остерегаться в жизни, чтобы не допустить развития имеющейся у нас предрасположенности к заболеваниям.

РЕЗУЛЬТАТЫ ИССЛЕДОВАНИЯ

Генеалогический метод был введен в науку в конце XIX в. Ф. Гальтоном. Суть его состоит в том, чтобы выяснить родственные связи и проследить наличие нормального или патологического признака среди близких и дальних родственников в данной семье. Помочь в этом вопросе может генетическая консультация. Но, учитывая инертность населения, незнание вопросов связанных с наследственными заболеваниями, а также дороговизность и избирательность подобных консультаций, считаем, что в деятельности реабилитолога необходимо применять генеалогический метод для более ранней и оптимальной работы по сохранению здоровья.

Генеалогический метод основан на прослеживании какого-либо нормального или патологического признака в ряде поколений с указанием родственных связей между членами родословной. Генеалогия в широком смысле слова – родословная человека.

Сбор сведений начинается от пробанда. Пробандом называется лицо, родословную которого необходимо составить. Им может быть больной или здоровый человек – носитель какого-либо признака или лицо, обратившееся за советом. Братья и сестры пробанда называются сибсами. Обычно родословная составляется по одному или нескольким признакам. Метод включает два этапа: сбор сведений о семье и генеалогический анализ [2].

После составления родословной начинается второй этап – генеалогический анализ, целью которого является установление генетических закономерностей. Вначале требуется установить, имеет ли признак наследственный характер. Если какой-либо признак встречался в родословной несколько раз, то можно думать о его наследственной природе [3].

Тщательный анализ помогает отличить наследственную патологию от нарушений другой, не наследственной природы, но сходную с ней по внешним проявлениям. Он позволяет определить тип наследования (доминантный, рецессивный, аутосомный или сцепленный с полом) признака, а также его моногенность или полигенность. А также выявить причины в образе жизни, традициях, которые могут быть причинами проявления заболеваний в данном роду. На основе полученных сведений прогнозируют вероятность проявления изучаемого признака в потомстве, что имеет большое значение для предупреждения заболеваний и возможности ранней реабилитации.

Хотя генеалогический метод является одним из самых давних, его возможности далеко не исчерпаны благодаря использованию новых, более совершенных методов анализа фенотипа, выявлению гетерозиготных носителей, учету влияния факторов среды и т. п.

Для составления родословной проводят краткие записи о каждом члене родословной с точным указанием его родства по отношению к пробанду. Затем делают графическое изображение родословной; для составления схемы приняты стандартные символы [4]. Генеалогический метод тем информативнее, – чем больше имеется достоверных сведений о здоровье родственников больного. При собирании генетических сведений и их анализе надо иметь в виду, что признак может быть выражен в разной степени, иногда незначительной (так называемые микропризнаки).

Любое заболевание вполне уместно рассматривать как результат взаимодействия генетических и средовых факторов. Исходя из этого представления всю совокупность заболеваний человека можно условно подразделить на три основные группы:

1. Наследственно обусловленные (строго) болезни. К этой группе относятся так называемые хромосомные и генные заболевания, в которых причинным фактором являются мутации единичных генов или тождественные им по природе изменения числа и структуры хромосом. В этом случае факторы внешней среды, как правило, играют второстепенную роль, то есть не могут компенсировать патологических проявлений мутации, но в определенной мере влияют на характер клинической картины заболевания (тяжесть, степень выраженности отдельных симптомов и т. д.). К этой группе относятся такие патологические состояния, как болезнь Дауна, фенилкетонурия, муковисцидоз, гемофилия и др.

2. Болезни с наследственной предрасположенностью. Эта группа включает заболевания, которые возникают при сочетании наследственной предрасположенности и неблагоприятных воздействий внешней среды. Относительный вклад генетических и средовых факторов при разных заболеваниях может сильно варьировать, но в любом случае необходимым звеном патологического процесса является их сочетанное действие, поскольку отдельная роль каждого из составляющих компонентов недостаточна для развития болезни.

Еще одна особенность этой группы заболеваний – множественный характер генетических и средовых факторов предрасположенности, взаимодействующих в комплексе. Конкретные и тем более ведущие средовые и генетические факторы при этих заболеваниях выявляются далеко не всегда.

Поэтому в медико-генетической классификации данная группа болезней часто называется мультифакторной (многофакторной) по своей этиологической сущности. К ней относятся ишемическая болезнь сердца, сахарный диабет, язвенная болезнь, ревматические заболевания, функциональные психозы, некоторые врожденные пороки развития и др.

3. Болезни, возникновение которых обусловлено только факторами внешней среды. Это инфекции, травмы, ожоги, отморожения, лучевая болезнь, ряд профессиональных болезней и т. д. Данная группа заболеваний возникает независимо от генотипа человека. Однако и в этом случае наследственные факторы имеют определенное значение для течения самого патологического процесса, особенно в период реконвалесценции при некоторых инфекциях.

В известном смысле первая и третья из перечисленных групп заболеваний человека симметричны по соотношению роли генетических и средовых факторов, то есть влияние средовых факторов при строго наследственных формах примерно таково, как и влияние генетических факторов при ненаследственных заболеваниях [5].

ВЫВОДЫ

За последние годы генетика прошла сложный путь; сейчас мы фактически переживаем взрыв новых открытий и технологических достижений в этой области, о которых читаем или слышим почти ежедневно. По мере того как ученые продолжают открывать генетические (наследственные) связи в отношении здоровья и болезней, а также чувствительности или предрасположенности к развитию определенных недугов, важность знаний об истории здоровья всей семьи становится все более очевидной. Мы можем использовать данные о здоровье наших родственников, чтобы получить представление о крепости своего собственного здоровья и различных факторах риска и тем самым найти возможность предотвратить или задержать развитие болезни.

Никто не оспаривает влияния внешних факторов на изменения, происходящие в генах. Безусловно, ни медицина, ни реабилитация на сегодняшний момент не могут повлиять на ряд заболеваний, связанных с наследственностью, – хромосомные заболевания. Но дать отсрочку или избежать развития осложнений некоторых заболеваний, к которым мы имеем предрасположенность, можно. И здесь, на наш взгляд, не последняя роль должна отводиться именно реабилитологам.

Профессиональное назначение специалиста по физической реабилитации – сосредоточить усилия на формирование и укрепление здоровья, восстановление физических кондиций при помощи физической культуры (двигательный режим, строго дозированные физические нагрузки и т. д.) и дополнительных гигиенических средств (рациональное питание, образ жизни). Сохранение и восстановление профессионального долголетия в трудовых коллективах и в обществе в целом.

Исходя из выше сказанного можно утверждать, что роль реабилитолога заключается не только в долечивании, восстановлении, после уже проявленного заболевания, но и в формировании и укреплении здоровья в целом. А возможность более ранних прививочных мер для недопущения

развития заболевания или же отсрочивания его проявления, или снижения тяжести протекания, может дать анализ родословной и выработка рекомендаций касающихся компетенции специалистов по физической реабилитации.

Изучение индивидуальных особенностей чувствительности людей на различные воздействия (медикаментозные, пищевые, физические), а также учет возрастных влияний делают возможным осуществление выдвинутого задолго до наших дней девиза медицины: «лечить болезнь, а не больного» – т. е. учитывать конкретные индивидуальные особенности организма, связанные с его генетической конституцией и условиями жизни.

Дальнейшие исследования предполагается провести в направлении изучения других проблем составления программ по физической реабилитации.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1. Бочков, Н. П. Клиническая генетика [Текст] : Учебник / Н. П. Бочков. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : ГЭОТАР-МЕД, 2002. – 448 с. : ил. – (XXI век).
2. Слюсарев, А. А. Биология [Текст] / А. А. Слюсарев, С. В. Жукова. – К. : Вища шк., Головное изд-во, 1987. – 415 с.
3. Аила, Ф. Современная генетика [Текст]. В 3-х т. Т. 1. : Пер. с англ. / Ф. Аила, Дж.Кайгер. – М. : Мир, 1987. – 295 с. : ил.
4. Фогель, Ф. Генетика человека [Текст]. В 3-х т. Т. 1 : Пер. с англ. / Ф. Фогель, А. Мотульски. – М. : Мир, 1989. – 312 с. : ил.
5. Мишков, В. Д. Родителям – о здоровье и болезнях детей (выпуск 1) [Текст] / В. Д. Мишков. – М. : Знание, 1989. – 96 с. – (Нар. ун-т. Факультет «Твое здоровье»; № 1).

Получено 01.02.2013

I. В. РУБЕК

РОЛЬ ГЕНЕТИКИ І ГЕНЕАЛОГІЧНОГО МЕТОДУ В СКЛАДАННІ ПРОГРАМ З ФІЗИЧНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ

Донбаська національна академія будівництва і архітектури

У статті розкривається роль реабілітологів не тільки у відновленні функціонального здоров'я пацієнтів, але й в індивідуальних привітних заходах, які допомагають в побудові програм з фізичної реабілітації, використовуючи генеалогічний метод.

реабілітація, генетика, генеалогія, спадковість, схильність до захворювання

IVAN RUBEK

THE ROLE OF GENETICS AND GENEALOGICAL METHOD IN DRAFTING OF THE PROGRAMS ON THE PHYSICAL REHABILITATION

Donbas National Academy of Civil Structure and Architecture

The role of rehabilitation not only in renewal of functional health of patients but also in individual measures which possibly to make using a genealogical method are developed.

rehabilitation, genetics, genealogy, heredity, predisposition, disaster

Рубек Іван Вікторович – старший викладач кафедри фізичного виховання Донбаської національної академії будівництва і архітектури. Наукові інтереси: вивчення генетичної складової при складанні програм з фізичної реабілітації і профілактики захворювань, схильність до яких може передатись у спадок.

Рубек Иван Викторович – старший преподаватель кафедры физического воспитания Донбасской национальной академии строительства и архитектуры. Научные интересы: изучение генетической составляющей при построении программ по физической реабилитации и профилактике заболеваний, предрасположенность к которым может передаваться по наследству.

Ivan Rubek – senior teacher, Physical Education Department, Donbas National Academy of Civil Engineering and Architecture. Scientific interests: study of genetic constituent at the construction of the programs on a physical rehabilitation and prophylaxis of diseases, predisposition to which can be passed on an inheritance.

УДК 2-23/28

П. В. СЕВЕРИЛОВА

Донбаська національна академія будівництва і архітектури

КОНЦЕПТ «ДУША» В АНТРОПОЛОГІЧНИХ УЯВЛЕННЯХ ДАВНЬОЇ РУСІ

В статті аналізується концепт «душа» як одне із найголовніших смислосуттєвих понять, що постає основою реконструкції антропологічних уявлень у філософській культурі Давньої Русі. Досліджуються уявлення про душу язичницької доби і вчення про душу, що сформувалося під впливом біблійної антропології за часів прийняття Руссю християнства.

антропологія Давньої Русі, душа, дух

Одним із важливих завдань сучасної науки постає переосмислення статусу і положення антропології в системі гуманітарного знання. Сьогодні філософія знаходиться в ситуації нового «антропологічного повороту», у пошуках втраченого антропологічного дискурсу. Відновлення інтересу до філософської думки Давньої Русі, до нашої духовної спадщини як цінного джерела антропологічних ідей і справжньої досвідченої науки про людину, є як ніколи затребуваним.

Відновлення шляхів до порозуміння – й обумовлює актуальну направленість сучасної філософської реконструкції антропологічних засад давньоруської культури, що не тільки дає можливість переосмислення минулого чи ставлення до нього, але й усвідомлення того, що ми втрачаємо, й, можливо, ще можемо віднайти. Можна відзначити, що за останній час інтерес науки до вивчення антропологічних поглядів Давньої Русі, і саме концепту «душа», помітно зростає. Про це свідчить кількість наукових робіт, присвячених цій темі. Цей зростаючий інтерес пов'язаний, безумовно, із тим, що саме за часів Давньої Русі закладався той глибинний антропологічний зміст, що притаманний вирішенню питання про людину у вітчизняній філософії і культурі.

Вивчення антропологічної свідомості давніх слов'ян, що пов'язане, насамперед, із філософським аналізом концепту «людина» та основних складових її існування, таких як «дух», «душа», «тіло», засновано на дослідженнях сучасної гуманітарної науки, робіт філологів, лінгвістів, медієвістів, дослідників філософії і культури Давньої Русі [1–6].

Мета роботи – аналіз концепту «душа» у філософській культурі Давньої Русі.

Очевидно, концепт «душа» характеризує базові антропологічні і загальні світоглядні засади філософії і культури будь-якого народу. І, як кожне концептуально важливе слово-поняття, що входить в плоть і кров культурної традиції, воно являє собою стусок семантичної пам'яті, що її можна розглядати як одну з «невідторгаємих» властивостей концепту, спрямованого на розуміння «тут і тепер» [9]. Звідси, тлумачення філософського об'єму значень слова-концепту «душа» і його побутування в культурі Давньої Русі, дозволяє розглядати його ніби в «зворотній» перспективі, з пошуком первинних смислів, а також взаємозв'язків і вирішальних світоглядних взаємовпливів.

У сучасній науці немає єдиної думки щодо тлумачення особливостей антропології давніх слов'ян язичницької доби. З погляду одних дослідників, у давніх слов'ян уявлення про людину носили дуалістичний характер. Ця думка має своєрідне підтвердження і в етимології слов'янських слів «душа» і «тіло». Так, слов'янське слово «душа», як і у більшості індоєвропейських мов, як і грецьке, і старослов'янське, також пов'язане з дієсловом дихати, тоді як «тьло» в усіх слов'янських мовах – це слово, що означає щось міцне, «ніби остов, який має бути втілений плоттю» [6, с. 154]. На думку одних вчених, зокрема такого авторитетного автора як В. В. Колесов, у слов'ян-язичників існували уявлення про душу як субстанцію, рушійну життєву силу, існуючу окремо від тіла, що «має своє власне буття». Ці уявлення, на його думку, носили, найімовірніше, анимістичний характер. Тобто душею давні слов'яни наділяли все існуюче: людину, тварин, рослини, камені, предмети [6, с. 154]. Звідси, згідно з

уявленнями давніх слов'ян, душа людини може покидати її тіло після смерті і відходити у «той світ», відлітати «за море» або від'їжджати на північ в країну, уявлення про яку або не дійшли до нас, або дійсно були невиразні, тому і не піддаються детальній реконструкції.

А от за спостереженнями інших вчених, зокрема, В. С. Горського, в язичницькій культурі слов'ян були відсутні ідеї чіткого протиставлення душі і тіла. Більш того, він стверджує, що у слов'янській міфології були присутні ідеї існування у людини декількох душ, що втілюся у міфологічних уявленнях про «нечистих» небіжчиків і оповідах про зічлення мертвою і живою водою [8, с. 26–27].

На думку сучасних вчених, відсутність у антропологічних уявленнях давніх слов'ян протистояння душі і тіла може виявлятися, наприклад, і у розумінні душі як одного із найважливіших органів тіла. Це розуміння душі як чогось матеріального ми наслідуюмо і дотепер, коли говоримо про те, що «душа болить», «душа не на місці», або «душу можна віддати або продати», «розбити» або «зічлити». Тобто і душа, і тіло у своїй єдності і являють людину як цілісну живу істоту. Але із подібних уявлень про душу можливо зробити і таке припущення, що саме душа як тілесний орган і виявляє всю сутність людини. На це, зокрема, звертають увагу сучасні дослідники-лінгвісти. За їх спостереженнями, слов'янське слово «душа», на відміну від європейських мов, не тільки має значення як те, що протистоїть тілу як нематеріальний початок – матеріальному, не тільки вказує на інтелект, а й на весь зміст внутрішнього світу людини, включаючи і інтелект, і емоції, і психіку, і внутрішні стани. Також важливим є спостереження про розуміння душі як деякого внутрішнього простору, що його субстанцією є дух.

Тобто можна сказати, що за язичницької доби слов'яни вірили в можливість існування душі як нематеріального початку тіла, як того, що виявляє його сутність як окремого існування, а також як частини тіла, як тілесного органа живої людини, й одночасно й того, що може існувати поза тілом, після смерті тіла, отже, в можливість деякого позачасового її існування. Все це дозволяє зробити зрозумілим те, чому, коли на Русь прийшло християнство, його вчення про людину як Боже створіння, істоту духовну, душа якої причетна вічності, стало близьким і зрозумілим слов'янам. Так, О. М. Трубачов вважав, що прийняття слов'янами християнства повністю відповідало їх внутрішній природі. Саме тому біблійні концепти, що їх привнесло християнство на слов'янський ґрунт, органічно увійшли до культурної антропосфери і мови слов'ян, не суперечивши їй, але збагативши її [11, с. 101]. Саме тому у світогляді і в розумінні давньослов'янського слова «душа» християнської доби і зараз можна виявити майже усі ті значення, що були сприйняті із Святого письма.

У цьому контексті вивчення побутування концепту «душа» у високій книжній культурі давніх слов'ян неможливе без розуміння співвідносин з біблійними антропологічними переконаннями і християнською традицією. Вибір пошуку саме цих зв'язків у дослідженні визначається тим, що витoki християнського вчення про людину, сприйнятого слов'янами від візантійців, знаходяться в біблійній антропології і вкорінені у біблійному світогляді, що безпосередньо був сприйнятий Руссю саме через літургійні біблійні читання, слово Святого Письма і його святоотецьку екзегезу.

Зауважимо, що в християнському світогляді, що наслідує ідеї біблійної антропології, людина розглядається з точки зору її складу, а точніше ієрархії її складових частин, що у біблійному тексті постають у вигляді дихотомії і позначаються як «душа» і «тіло», (або, з точки зору інших християнських авторів і коментаторів, трихотомії – як «дух», «душа» і «тіло»). Не торкаючись тут спірного питання «дихотомія чи трихотомія», зосередимось на головному, а саме на тому, що ці частини не є протилежними субстанціями чи сутностями.

Однією із найголовніших в біблійній концепції людини є те, що вона розуміється «моністично» і холістично як цілісна істота, душа і тіло якої являють собою нерозривну єдність, а не розглядаються як складові елементи: між ними не проводиться межа як в антропологічному дуалізмі, притаманному, наприклад, філософії античності чи гностицизму перших століть [11, с. 84–85; 10, 11].

Як зазначав в своїй роботі Арх. Кипріан Керн всі ці біблійні поняття («дух», «душа», «тіло») не мають чіткого і однозначного розуміння як в тексті Святого Письма, так і в традиції їх витлумачення в патристиці, але спробуємо дослідити і виокремити основні значення таких понять, як «душа» і «дух», що були успадковані з Кирило-Мефодієвською спадщиною і органічно увійшли до системи давньоруської антропології [14, с. 73–74].

О. А. Седакова, досліджуючи переклади біблійних текстів на слов'янську, що увійшли в літургійну традицію слов'ян із перекладами з грецької, визначає чотири найголовніших значення слова «душа» (гр. *ψυχή*). Вони пов'язані саме із тими, що ми зустрічаємо в мові Біблії. По-перше, це душа як життєвий початок, те, що характеризує все живе, і тварин, і людину. По-друге, душа, що постає синонімом життя. По-третє, із позначенням людини як такої. І, в-четвертих, душа як логосний початок у людини, те, що може бути співставлено із плоттю [7, с. 116–117].

Підкреслимо, що людина, згідно із біблійним світоглядом, не має душі в античному, платонівському сенсі, тобто, душі як субстанції, а є нею. Коли у книзі Буття про створення людини говориться: «І стала людина душею живою» (Бут. 2:7), то тим самим стверджується, що людина – це і є «жива душа», оскільки «душа» в цьому сенсі виступає синонімом поняття «людина». Крім того, як зазначають дослідники мови Старого заповіту, слово «душа» означає тут і те, що в європейській філософії пов'язано з поняттям «екзистенції» людини [9, с. 85]. Це розуміння (людина – це душа) увійшло до мови багатьох європейських народів, зокрема і східних слов'ян, і, як відомо, було увіковічено М. В. Гоголем в його безсмертному творі.

Поняття «дух» (*ruach*) у Старому заповіті також не позначає якусь окрему складову частину людини, а вживається для позначення внутрішньої дієвої сили людини, тієї форми, в якій знаходять втілення сутнісні характеристики і стани її особи, і цим воно скоріше виявляється близьким до аристотелівської ентелехії [15].

Але сутнісною відмінністю біблійної антропології є ідея про те, що *ruach* людини походить від Бога. Саме Бог – і являється Духом, його Джерелом, витокотом Його волі, що направлена на створений світ і є його дієвою характеристикою, інструментом його Премудрості [15]. Особливістю біблійної пневматології є й те, що *ruach* не тільки пов'язується із антропологічною ідеєю, а й набуває соціального тлумачення, як те, що має втілення у житті обраного народу, бо воно характеризує стан народу Божого як цілісності в його відношенні до Бога. Тільки у християнській традиції дух людини пов'язується із Божественним Духом, із Духом Святим як Єдиним із Трійці, в іпостасному, особистісному розумінні, що по-новому визначає співвідношення життєвих сил як кожної людини, так і в соціальному аспекті всього людства [15]. У цьому контексті ми можемо говорити, ймовірно, про те, що споконвічно слов'янські уявлення про людину як родову істоту не суперечили церковному, біблійному вченню про Бога як Вселюдину і вселюдство, що виступає як єдність всіх людей, що жили і живуть на землі, що розуміється і як духовна, і як органічна спорідненість одночасно.

Таким чином, з прийняттям християнства Давня Русь сприйняла фундаментальне біблійне вчення про людину і людство як божественний образ свого Творця, як «душу» і носія Божественного духу. В той же час ідея єдності усіх людей сприймається Руссю не лише в сенсі єдності людського роду як такого, хоча, як показує початок Повісті минулих літ, розповідь літописця про походження слов'ян від нащадків прабатька Ноя, була дуже важливою для староруської самосвідомості. Але важливішим виявляється свідчення про духовну спорідненість людини і людства, що наслідую Богу-Христу. Для староруських книжників найбільш значущою стає соборна перспектива бачення людини. Це виявляється зокрема у сакралізації уявлень про соціум і взагалі про життєвий світ людини.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Толстая, С. М. Славянские мифологические представления о душе [Электронный ресурс] / С. М. Толстая // Славянский и балканский фольклор. Народная демонология. – М. : [б. и.], 2000. – С. 52–95. – Режим доступа : www.rastko.rs/cms/files/books/477e36d0bad9a
2. Иван, Кристина. Концепт «человек» в языковой картине мира поляков и россиян [Текст] / Кристина Иван // Общение. Языковое сознание. Межкультурная коммуникация : Сб. статей / Институт языкознания РАН. – Калуга : КГПУ им. К. Э. Циолковского, 2005. – С. 260–270.
3. Чумакова, Т. В. Образ человека в культуре Древней Руси (опыт философско-антропологического анализа) [Текст] : дис. д-ра филос. наук : 09.00.03. / Т. В. Чумакова. – СПб., 2002. – 409 с.
4. Черная, Л. А. Антропологический код древнерусской культуры [Текст] / Л. А. Черная. – М. : Языки славянских культур, 2008. – 464 с. – (Studia historika). – ISBN 9978-5-9551-0269-6.
5. Семикопова, Т. В. Философско-антропологические представления в русской духовной культуре XII века: от теории к практике [Текст] : дис. к. филос. наук : 09.00.13 / Т. В. Семикопова. – Нижний Новгород, 2011. – 239 с.
6. Колесов, В. В. Древняя Русь: наследие в слове. Мир человека [Текст] / В. В. Колесов. – СПб. : Философский факультет Санкт-Петербургского государственного университета, 2000. – 326 с.
7. Седакова, О. А. Церковно-славянорусские паронимы: Материалы к словарю [Текст] / О. А. Седакова. – М. : Греко-латинский кабинет Ю. А. Шичалина, 2005. – 432 с.
8. Горський, В. С. Історія української філософії: курс лекцій [Текст] / В. С. Горський. – Київ : Наукова думка, 1996. – 286 с.
9. Неретина, С. С. Тропы и концепты [Текст] / С. С. Неретина. – М. : ИФРАН, 1999. – 278 с. – ISBN 5-201-02014-3.
10. Трубацев, О. Н. Меняющийся мир и вечные слова [Текст] : методическое пособие для ОУ и библиотек г. Волгограда / О. Н. Трубацев. – Волгоград : ООО «Царицынская полиграфическая кампания», 2009. – 112 с.
11. Урбах, Э. Э. Мудрецы талмуда [Текст] / Э. Э. Урбах ; [пер. с иврита Амнон Гинзай]. – Иерусалим : Библиотека-Алия, 1989. – 486 с.

12. Лоргус, Андрей. Часть II. Природа человека. Глава 8. Образ Божий [Электронный ресурс] / Священник Андрей Лоргус. – Режим доступа : http://azbyka.ru/hristianstvo/chelovek/lorgus_pravoslavnyaya_antropologiya_10-all.shtml
13. Зенько, Ю. М. Проблемное поле православной антропологии и психологии: общая постановка задач и проблем [Электронный ресурс] / Ю. М. Зенько. – Режим доступа : www.bogoslov.ru/text/794342.html.
14. Керн Киприан, Архимандрит. Антропология Святителя Григория Паламы [Текст] / Архимандрит Керн Киприан. – М. : Паломник, 1996. – 450 с. – (Святые Отцы и учителя Церкви в исследованиях православных ученых).
15. Завершинский, Георгий. Дух дышит, где хочет. Введение в православное учение о Святом Духе [Текст] / Георгий Завершинский. – Санкт-Петербург : Алетейя, 2003. – 254 с.

Получено 07.02.2013

П. В. СЕВЕРИЛОВА
КОНЦЕПТ «ДУША» В АНТРОПОЛОГИЧЕСКИХ ПРЕДСТАВЛЕНИЯХ
ДРЕВНЕЙ РУСИ

Донбасская национальная академия строительства и архитектуры

В статье анализируется концепт «душа» как одно из главных смысложизненных понятий, которое является основой реконструкции антропологических представлений в философской культуре Древней Руси. Исследуются представления о душе языческой эпохи и учение о душе, сформировавшееся под влиянием библейской антропологии после принятия Русью христианства.

антропология Древней Руси, душа, дух

POLINA SEVERILOVA
THE CONCEPT OF «SOUL» IN ANTHROPOLOGICAL VIEWS OF OLD RUSSIA
Donbas National Academy of Civil Engineering and Architecture

The article analyzes the concept of «soul» as one of the main concepts of life meaning, which is the basis of the reconstruction of anthropological representations in the philosophical culture of Ancient Rus. The author explores the idea of the soul of pagan religion and doctrine of the soul that has been formed under the influence of biblical anthropology after the Rus Christianity.

anthropology ancient, soul, spirit

Северилова Поліна Вячеславівна – к. філос. н., доцент кафедри історії і філософії Донбаської національної академії будівництва і архітектури. Наукові інтереси: філософія і культура Давньої Русі.

Северилова Полина Вячеславовна – к. филос. н., доцент кафедры истории и философии Донбасской национальной академии строительства и архитектуры. Научные интересы: философия и культура Древней Руси.

Polina Severilova – PhD in philosophy, Assistant Professor, History and Philosophy Department, Donbas National Academy of Civil Engineering and Architecture. Scientific interests: philosophy and culture of Ancient Rus.

УДК 796.032

Д. С. СИНЕНКО, А. Н. ЗАРИПОВ

Донбасская национальная академия строительства и архитектуры

СОВРЕМЕННОЕ ОЛИМПИЙСКОЕ ДВИЖЕНИЕ

В статье рассматриваются современные тенденции развития олимпийского движения в мире и Украине, основные идеи и принципы Олимпийских игр. Отображены основные социальные явления в международной жизни олимпийского движения.

Олимпийские игры, спортсмены, мотивация, методика

ВВЕДЕНИЕ

Олимпийские состязания, проводившиеся на заре цивилизации, продолжают жить в памяти человечества. Почетнейшими родоначальниками их считают богов, царей, правителей и героев. Установлено с очевидной бесспорностью одно: первая известная нам Олимпиада с древности проходила в 776 г. до нашей эры. Каждые Олимпийские игры превращались в праздник для народа, своего рода конгресс для правителей и философов, конкурс для скульпторов и поэтов.

Олимпиады отражали мировоззрение, краеугольным камнем которого были культ совершенства духа и тела, идеализация гармонично развитого человека – мыслителя и атлета. Олимпионику – победителю игр – соотечественники воздавали почести, каких удостоивались боги, в их честь создавались памятники при жизни, слагались хвалебные оды, устраивались пиры. И в современном олимпийском мире чемпион – главный герой своей страны. События, связанные с Олимпиадой имеют большой политический подтекст, это и является большим парадоксом, противоречащим принципам олимпийского движения.

АКТУАЛЬНОСТЬ ПРОБЛЕМЫ

В недалеком будущем нас ждет появление отвратительного клана спортсменов-профессионалов, которые извратят саму идею спортивных состязаний, монополизируют их и превратят в своем роде театр марионеток. Это изречение принадлежит основателю и президенту Международного олимпийского комитета Пьеру Де Кубертену. Кубертен много размышлял над идеей проведения международных соревнований в целях популяризации спорта. Заметив возросший интерес общества к Античным олимпийским играм, вызванный громкими археологическими открытиями в Олимпии, Кубертен разработал проект возрождения Олимпийских игр и выступил 25 ноября 1892 года в Сорбонне, всемирно известном Парижском университете, с докладом «Возрождение олимпизма». В этом докладе прозвучал основополагающий принцип современного олимпийского движения, это принципиальное и жесткое ограничение политики от олимпизма. Согласно Олимпийской хартии, игры «...объединяют спортсменов-любителей всех стран в честных и равноправных соревнованиях. По отношению к странам и отдельным лицам не допускается никакой дискриминации по расовым, религиозным или политическим мотивам».

ПРЕДМЕТ ИССЛЕДОВАНИЯ

Олимпийское движение и Олимпийские игры – это важнейшие социальные явления в международной жизни. Олимпизм – совокупность философских, морально-этических, педагогических и организационных принципов, основанных на общечеловеческих, культурных, гуманистических ценностях спорта. К идеям и идеалам олимпизма относятся:

- использование спорта и спортивной деятельности в борьбе за мир и мирное сосуществование;
  - дружба и сотрудничество спортсменов всех континентов и стран;
  - гармоническое развитие личности;
  - запрещение дискриминации по политическим, расовым, социальным, религиозным и другим мотивам;
  - борьба с национализмом, космополитизмом, коммерциализацией и профессионализацией в спорте;
  - стремление к постоянному укреплению гуманистических ценностей спорта в современном мире.
- Олимпийское движение – это общественное движение, основанное на принципах, идеях и идеалах олимпизма, объединяющее в своих рядах организации и людей независимо от их социального положения, политических и религиозных взглядов, расового происхождения, пола и возраста, способствующих развитию любительского спорта. Главными целями олимпийского движения являются:
- всемирное распространение принципов, идей и идеалов олимпизма;
  - содействие организации и развитию любительского спорта в противоположность профессиональному спорту, отличающемуся по своему характеру и сущности;
  - воспитание молодежи с помощью спорта в духе взаимопонимания и дружбы;
  - пропаганда спорта и возможностей его использования для физического, нравственного и эстетического воспитания молодежи;
  - содействие подготовке и воспитанию спортивно-педагогических, научных и тренерских кадров, способствующих использованию спорта в гуманистических целях, обмену опытом между ними;
  - подготовка и проведение раз в 4 года Олимпийских игр.

РЕЗУЛЬТАТЫ ИССЛЕДОВАНИЯ

Олимпийское движение – это движение за развитие спорта как одного из средств достижения физического и духовного совершенства человека, за укрепление международного сотрудничества. Цели Олимпийского движения – способствовать развитию физических и моральных качеств, являющихся основой любительского спорта, воспитывать молодежь в духе лучшего взаимопонимания и дружбы, содействуя укреплению мира во всем мире; широко пропагандировать олимпийские принципы создания доброй воли между народами; объединять спортсменов всех континентов раз в четыре года на всемирном спортивном празднике – Олимпийских играх.

Современное Олимпийское движение имеет большое социальное значение, способствует установлению связей между спортивными организациями различных стран. В этом социально, политически и идеологически сложном общественном движении основополагающими являются такие прогрессивные олимпийские принципы, как недопустимость политической, расовой и религиозной дискриминации в спорте, признание суверенитета и равноправия национальных спортивных организаций, невмешательство в их внутреннюю жизнь, демократические основы организации движения, участие в борьбе за достижение всеобщего мира. Неуклонное соблюдение этих принципов – главное условие, обеспечивающее единство Олимпийского движения, прогресс Олимпийских игр.

Олимпийское движение объединяет миллионы спортсменов, независимо от их политических и религиозных взглядов, расовой принадлежности. Борьба за претворение в жизнь прогрессивных Олимпийских принципов выражает общедемократическую сущность Олимпийского движения.

Олимпийское движение и политический протест – диалектически связанные между собой явления. Акты демонстративного публичного политического протеста в ходе подготовки или проведения очередных Олимпийских игр неизбежно привлекают внимание мирового общественного мнения и изменяют политическую повестку дня. Поэтому такие протесты служат действенным, хоть и далеко не всегда конвенциональным, инструментом постановки перед властью и обществом тех или иных актуальных, по мнению организаторов протеста, проблем.

Среди основных тенденций современного Олимпийского движения есть немало позитивных. Это, в частности, касается организации Юношеских Олимпийских игр. Первые летние Игры начали проводить только с 2010 года, а зимние – с 2012. Предшественниками юношеской Олимпиады стали всемирные соревнования, в которых принимали участие спортсмены-юниоры, возраст которых варьировал от 14 до 18 лет. Целью организации подобных мероприятий стало стремление вовлечь молодежь в официальное Олимпийское движение, помочь юниорам реализовать таланты, а также найти сильных спортсменов, которые будут достойно представлять свои страны на последующих Играх.

Другой положительной тенденцией стало постепенное вовлечение женщин в Олимпийское движение. Вплоть до 1981 года в МОК не входила ни одна женщина, поскольку решение о составе Комитета принимали его участники, т. е. мужчины. Даже в 1999 г. из 113 человек в МОК было только 13 дам, а женский спорт в Олимпиадах стали признавать после 2000 г., когда спортсменки на Олимпиаде в Сиднее старались доказать, что могут достойно соревноваться. Отношение к женскому спорту остается неоднозначным и сейчас, однако все же положительные тенденции в данном вопросе наметились.

К сожалению, присутствует и определенная доля негатива. Несмотря на то, что согласно заявлениям членов МОК, основной целью современного Олимпийского движения является улучшение взаимопонимания между гражданами разных стран, наблюдается противоположная тенденция. Еще в 1964 г., во время футбольного матча в рамках проведения Олимпиады болельщики, недовольные действиями арбитров, начали драку, в которой погибло более 300 человек, а более 600 получили серьезные ранения. Олимпийская идеология, основой которой является любовь, взаимопонимание и справедливость, работает далеко не всегда и, к сожалению, нередко итоги Игр становятся поводом для серьезных скандалов. Примером может служить Олимпиада в Солт-Лейк-Сити.

И, наконец, еще одной неприятной тенденцией стала излишняя политизация движения. Отдельные спортсмены или даже целые страны устраивают бойкоты или, что еще хуже, демонстрируют полное неуважение, демонстративно нарушая правила проведения мероприятия. Даже Олимпиада 2014 года в Сочи вызывает немало споров, а американские конгрессмены даже предлагают совместный американско-европейский бойкот. К сожалению, лишь немногие политики понимают, насколько разрушительны подобные действия для Олимпийского движения в целом.

ВЫВОД

«Я верю, что нет лучшего времени для Олимпийских игр, чем наши дни. Олимпиада является связующим звеном между государственными и частными инвестициями, направленными на создание долгосрочного наследия в области строительства спортивных и инфраструктурных объектов. Игры вдохновляют молодежь, являются прекрасной возможностью для спортсменов показать лучшие результаты, а для волонтеров получить новые опыт и навыки, предоставляют уникальную возможность сделать мир лучше». Эта цитата принадлежит нынешнему президенту олимпийского комитета Жаку Рогге, который стремится создать больше возможностей для развивающихся стран участвовать в процессе выдвижения городов на конкурс за право проведения Олимпийских игр. Он уверен, что серьезные результаты в этом вопросе будут достигнуты уже в обозримом будущем посредством как государственной поддержки, так и политики самого МОК, уменьшающими стоимость принятия Олимпийских игр.

Будущее олимпизма зависит во многом от того, с какой готовностью все государства, правительства и международная общественность станут помогать развитию олимпийского движения и неукоснительно выполнять основной принцип Олимпийской хартии: не допускать на Олимпийских играх никакой дискриминации по расовым, религиозным или политическим мотивам по отношению к странам или отдельным лицам. Подводя итог столетия современного олимпийского движения, необходимо отметить, что ценить и понимать современный олимпизм, утверждать и реализовать его цели нельзя в ущерб отечественной государственности. Наш современный Мир и спорт, который является его важным проявлением, нуждаются в духовности, и присущие олимпизму идеи эффективно борются против жестокости и обмана, против чрезмерного материализма, против вульгарности, шовинизма и меркантилизма, угрожающих этим идеям. Нынешнее время, время развития новых форм национальных и патриотических движений, является продуктом стремительных изменений.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1. Герем С. Спорт [Текст] : справочное пособие / С. Герем. – М. : ООО «Изд-во АСТ»; ООО «Изд-во Астрель», 2002. – 287 с. : ил.
2. Круглякова, М. Ю. Сочи. Олимпийская Ривьера России [Текст] / М. Ю. Круглякова, С. М. Бурыгин. – М. : Вече, 2009. – 336 с.
3. Кузин, В. В. Социология физической культуры и спорта : учебное пособие [Текст] / В. В. Кузин, А. А. Красников. – М. : Физическая культура, 2005. – 270 с.
4. Теория и методика физического воспитания. Том 1. Общие основы средств и методов физического воспитания [Текст] / под ред. Т. Ю. Круцевич. – К. : Издательство «Олимпийская литература», 2003. – 423 с.

5. Георгіадіс, К. Дімітріос Вікелас [Текст] / К. Георгіадіс // Президенти Міжнародного олімпійського комітету. Життя та діяльність / К. Георгіадіс. – К. : Олімп. л-ра, 2000. – С. 7–20.

Получено 31.01.2013

Д. С. СІНЕНКО, О. Н. ЗАРІПОВ
СУЧАСНИЙ ОЛІМПІЙСЬКИЙ РУХ
Донбаська національна академія будівництва і архітектури

У статті розглядаються сучасні тенденції розвитку олімпійського руху в світі і Україні, основні ідеї і принципи Олімпійських ігор. Відображені основні соціальні явища в міжнародному житті олімпійського руху.

Олімпійські ігри, спортсмени, мотивація, методика

DMITRIY SINENKO, ALEKSEY ZARIPOV
MODERN OLYMPIC MOTION
Donbas National Academy of Civil Engineering and Architecture

In the article modern progress of Olympic motion in the world and in Ukraine and basic ideas and principles of the Olympic games are examined. The fundamental social phenomenon of the Olympic movement are enumerated.

Olympic games, sportsmen, motivation, method

Синенко Дмитро Станіславович – асистент кафедри фізичного виховання Донбаської національної академії будівництва і архітектури. Наукові інтереси: удосконалення засобів і методів фізичної культури та тренувального процесу у групі спортивного удосконалення.

Заріпов Олексій Наїлович – асистент кафедри фізичного виховання Донбаської національної академії будівництва і архітектури. Наукові інтереси: удосконалення засобів і методів фізичної культури та тренувального процесу у групі спортивного удосконалення.

Синенко Дмитрий Станиславович – ассистент кафедры физического воспитания Донбасской национальной академии строительства и архитектуры. Научные интересы: совершенствование средств и методов физической культуры и тренировочного процесса в группе спортивного совершенствования.

Зарипов Алексей Наилович – ассистент кафедры физического воспитания Донбасской национальной академии строительства и архитектуры. Научные интересы: совершенствование средств и методов физической культуры и тренировочного процесса в группе спортивного совершенствования.

Dmitriy Sinenko – Assistant, Physical Education Department, Donbas National Academy of Civil Engineering and Architecture. Scientific interests: the improvement of means and methods of the physical culture and training process in sports groups.

Aleksey Zaripov – Assistant, Physical Education Department, Donbas National Academy of Civil Engineering and Architecture. Scientific interests: the improvement of means and methods of the physical culture and training process in sports groups.

УДК 141.132

С. О. СТАСЕНКО

Донбаська національна академія будівництва і архітектури

ІДЕЇ НАУКОВОЇ РАЦІОНАЛЬНОСТІ, ДЕМОКРАТИЧНОГО РЕСПУБЛІКАНІЗМУ І ХРИСТІЯНСТВА У РАНЬОМУ ПЕРІОДІ ТВОРЧОСТІ Г. ГЕГЕЛЯ

У цій статті пропонується така інтерпретація раннього періоду творчості Г. Гегеля, яка включає як основні ідеї цього періоду ідеї наукової раціональності, демократичного республіканізму і християнства. Спростовується ряд оцінок творчості Г. Гегеля, у яких відстоюються тези про містицизм, антидемократизм та критичний по відношенню до християнства характер гегелівської філософії.

демократичний республіканізм, наукова раціональність, християнство, діалектика

Творчість Г. Гегеля викликала суперечливі оцінки й інтерпретації. Починаючи з класиків марксистизму, які заявили, що гегелівську філософію слід «поставити з голови на ноги», тобто наповнити її матеріалістичним змістом, і закінчуючи різними варіантами сучасного постмодернізму, який звинувачує гегелівську філософію в тому, що саме вона артикулювала основні ідеї тоталітаризму, націоналізму, шовінізму і ксенофобії для європейської свідомості. У цій роботі мова піде про таку інтерпретацію раннього періоду творчості Г. Гегеля, яка розглядає гегелівську філософію як послідовну систему, що стверджує і послідовно проводить ідею єдності цінностей наукової раціональності, демократичного республіканізму і християнської релігії як основ Західної цивілізації, що забезпечують її єдність і цілісність в історії. Під «раннім» періодом творчості Г. Гегеля тут розуміється період 1795–1807 рр., тобто починаючи від появи перших робіт, присвячених аналізу християнської релігії, до публікації «Феноменології духу», першого системного твору Г. Гегеля включно. Саме таке визначення раннього періоду творчості Г. Гегеля наводиться в роботі Д. Лукача «Молодий Гегель і проблеми капіталістичного суспільства». Цей період можна було б визначити і іншими часовими рамками, прийнявши за межі факти біографії Г. Гегеля. Але саме таке визначення – від появи перших робіт з історії християнства і закінчуючи «Феноменологією духу» – є найбільш прийнятним, оскільки «Феноменологія духу» в основних рисах, без пізніших політичних симпатій, що викликані особливостями статусу Г. Гегеля як офіційного філософа Пруської монархії, містить основні ідеї його філософії.

Творчість Г. Гегеля була предметом детального вивчення цілого ряду крупних мислителів, як наприклад, П. Гайденко [1], Е. Ільєнков [4], Д. Лукач [6], К. Поппер [7] та ін., чий погляд на сутність гегелівської філософії представлені у цій роботі. Що стосується саме раннього періоду творчості Г. Гегеля, то ця стаття спирається на ряд останніх досліджень у сфері гегелізнавства, що представлені у збірці «Феноменологія духу та проблеми сучасного гегелізнавства» під редакцією Н. Мотрошилової (2010 р.) [9], де зібрано публікації найбільш видатних сучасних дослідників гегелівської філософії, як В. Йешке, В. Круглов, Т. Ойзерман, Б. Тушлінг тощо. У цій статті приймається теза Д. Лукача про раціональний характер творчості раннього Г. Гегеля, його демократичний республіканізм, але переосмислюється його інтерпретація ранньої гегелівської філософії як критичної та звинувачувальної по відношенню до християнства.

У Передмові до «Феноменології духу», говорячи про наукові задачі філософії свого часу, Г. Гегель формулює основні завдання та особливості наукової філософії: «Моїм наміром було – сприяти наближенню філософії до форми науки – до тієї мети, досягнувши якої вона могла б відмовитися від свого імені любові до знання і бути дійсним знанням» [3, с. 3]. Звичайно, такий проект філософії як

© С. О. Стасенко, 2013

чистої науки, який намагалася втілити німецька класична філософія, містить у собі суперечність: за словами одного історика науки, філософія, що мислиться як чиста наука, перестає бути філософською за своїм змістом, тоді як залишаючись власне філософською, вона не може бути названа науковою. При цьому сама ідея – аналіз апіорних припущень, що лежать в основі знання, що і складає предмет метафізики як науки, за І. Кантом – безумовно, заслуговує на увагу як досить плідна для розвитку філософії в цілому.

У сучасній філософії досить поширеними є оцінки філософії Г. Гегеля з точки зору її міфологічного елемента. Деякі дослідники, зокрема П. Гайдено, а до неї С. Булгаков, говорять навіть про «гностичизм» в гегелівській філософії [1]. Ця особливість інтерпретації гегелівської філософії як ірраціоналістичного фантазування, що живиться гностичними інтенціями, набула поширення в європейській філософії після Першої світової війни. Як зазначає Д. Лукач, така інтерпретація в цілому є протилежною самій сутності гегелівської філософії як послідовного відстоювання ідеї пріоритету раціонального понятійного мислення в філософії проти суб'єктивізму і ірраціоналізму, про що свідчить, зокрема, полеміка Г. Гегеля з гносеологічними ідеями теоретиків романтизму, яка є складовою частиною вступної частини «Феноменології духу».

Трактовка гегелівської філософії як ірраціоналізму послідовно відстоюється К. Поппером. Зокрема, К. Поппер говорить про філософію Г. Гегеля, як про «специфічний спосіб балаканини, який, будучи з'єднаний з історизмом, породив у розумі Гегеля те зловіще інтелектуальне захворювання нашого часу, який я називаю філософією оракулів» [7, с. 16].

Аргументація К. Поппера зводиться до наступних положень. По-перше, гегелівська філософія використовує недостовірні природничо-наукові факти для обґрунтування своїх положень і використовує помилкові методи доказів ряду природничонаукових узагальнень, що К. Поппер, слідом за А. Шопенгауером, характеризує як нечесність і безвідповідальність думки [7, с. 37]. Як контраргумент можна сказати, що багато помилкових природничонаукових узагальнень філософії Г. Гегеля, які викликають подив у сучасного читача, викликані обмеженістю природничонаукових знань епохи, в яку жив Г. Гегель. Той історичний період, на який припадала творчість Г. Гегеля, характеризується певною стагнацією в розвитку природознавства, що відзначають зокрема І. Пригожин та І. Стенгерс [8, с. 140–141].

По-друге, філософія Г. Гегеля послідовно відстоює принципи націоналізму і теоретично обслуговує політичний режим прусської монархії, тобто є кон'юктурною і заангажованою. Зокрема, К. Поппер зазначає у другому томі «Відкритого суспільства»: «Коли у 1815 реакційна партія знову стала набувати свою владу в Пруссії, вона відчула нагальну потребу у відповідній ідеології. Щоб задовольнити цю потребу, Гегель і був зведений у ранг офіційного прусського філософа... Гегель знов відкрив платонівські ідеї, які лежать в основі вічного бунту проти волі і розуму. Гегельянство – це відродження племінного духу» [7, с. 40]. І саме з такого підходу, згідно з К. Поппером, випливають основні тоталітарні ідеології ХХ ст.

Підхід К. Поппера дійсно містить певну істину – з філософії Г. Гегеля були зроблені висновки в дусі тоталітаризму. Проте з неї можна зробити й інші висновки – в дусі демократичного республіканізму, про що мова піде нижче. При цьому також важливо відзначити, що усталена асоціація імені Г. Гегеля з ідеєю переваги німецької нації існує аж до сьогоднішнього дня. Хоча якщо врахувати, що розквіт німецької класичної філософії припадає на період домінування в культурі ідей романтизму, для якого в цілому характерним є прояв інтересу до фольклору, світовідчуття, історії власного народу, що згодом стало одним з важливих чинників становлення європейського патріотизму, то ідея своєрідної обраності німецької нації, яку відстоює Г. Гегель, а до нього в ще більш крайній формі, що пояснюється, втім, політичною кон'юктурою, І. Фіхте, виявиться не настільки крайньою.

По-третє, гегелівська діалектика, згідно з К. Поппером, є глибоко протилежною ідеї раціонального наукового пізнання. Згідно з К. Поппером, протиріччя є засобом прогресу науки, бо виявляє недоліки існуючого теоретичного опису того чи іншого об'єкта. Але Г. Гегель, згідно з К. Поппером, стверджує, що протиріччя є не тільки засобом, що спонукає теоретичне знання до трансформації, але необхідним і непереборним елементом самого знання. З приводу позиції К. Поппера слід зробити кілька зауважень. Справді, найчастіше діалектичний метод некоректно використовувався для «обґрунтування» кон'юктурних політичних рішень і інтересів певних соціальних груп, щоб надати їм якийсь «вищий сенс». Але діалектичне протиріччя – це протиріччя, що виникає в процесі розвитку та стосунків взаємообумовлених понять і є умовою їхнього розвитку, тоді як формальне протиріччя – це результат порушення правил раціонального міркування, що свідчить про помилковість того або іншого ходу думки.

Підсумовуючи, слід зазначити, що сказане К. Поппером у відношенні до Г. Гегеля відноситься до зрілого періоду його творчості, після його поїздки в 1818 р. до Берліна, коли він отримує офіційне схвалення від пруської бюрократії, а його філософія починає оформлятися у вигляді школи. Ранній період творчості Г. Гегеля таки відрізняється від більш пізнього періоду його творчості. І одна з істотних відмінностей стосується розуміння демократичного республіканізму молодим Г. Гегелем як наступним елементом структури його філософії раннього періоду.

При аналізі демократичного республіканізму раннього Г. Гегеля слід звернути увагу на те, що Г. Гегеля цікавить не конкретно політичний, а етичний аспект демократії: демократія як певний етос – безумовна цінність. Один з найбільш яскравих неомарксистських філософів ХХ в. Д. Лукач називає період 1773–1796 рр. у творчості Г. Гегеля «республіканським періодом» [6, с. 47]. Своєрідним ідеалом для раннього періоду творчості Г. Гегеля є полісна антична демократія, демократична республіка. За словами Д. Лукача, згідно з Г. Гегелем, «в республіці великий дух усі свої сили, фізичні й моральні, віддає ідеї, вся його сфера дії має єдність» [6, с. 94]. Для підтвердження сказаного Д. Лукачем можна навести фрагмент з «Феноменології духу», де Г. Гегель міркує про вільний народ і говорить, що тільки у вільному народі можливе втілення розуму як критерію поведінки і особливої етико-соціальної цінності, більш того, тільки вільний народ втілює у своєму бутті моральність: «... лише в собі або безпосередньо життя вільного народу є реальною моральністю, а отже, і сам цей загальний дух є духом одиничним, звичай і закони, що взяті у цілому, – певна моральна субстанція, яка лише в більш високому моменті, а саме у свідомості про свою сутність, а не безпосередньо у своєму бутті, має свою абсолютну істину...» [3, с. 190]. А також: «У вільному народі розум воістину втілено в дійсність» [3, с. 189]. Або як ця ж ідея виражена в більш ранніх «Історичних етюдах» 1797–1800 рр.: «Але греки були вільним народом, не дозволяючи навіть богу давати їм закони» [2, с. 221].

Демократичний республіканізм раннього Г. Гегеля можна назвати етикою здорового та зрілого суспільства, в якому одиничність відмовляється від своєї самовільної свободи заради блага цілого. Звичайно ж, пізній Г. Гегель був схильний до ідеалізації Пруської держави. Але якщо вести мову про принцип – демократія як єдино можлива форма реалізації свободи, яка є, отже, основою і умовою справжньої моральності, – то слід визнати безумовне значення цього положення в контексті ранньої гегелівської філософії.

У контексті гегелівської філософії історію можна представити як послідовний історичний рух у напрямку реалізації свободи. Однак у прагненні досягти свободи не слід переступати через певні принципи, які, власне, і забезпечують цей рух. І саме християнські принципи забезпечують і завершують системну єдність цінностей і стверджують певні моральні межі в реалізації свободи.

У ранній період своєї творчості Г. Гегель розглядає християнство в трьох аспектах. По-перше, християнство порівнюється з ідеологією Просвітництва. Можна виявити, що ставлення Г. Гегеля до Просвітництва включає як позитивні, так і негативні сторони. Як зазначає Д. Хюнінг, гегелівське ставлення до Просвітництва є далеким як від апологетичного пафосу І. Канта, для якого Просвітництво – це «вихід людини з неповноліття, в якому вона перебуває з власної вини», так і від критики Просвітництва романтиками чи консервативними політичними ідеологами, що тяжіли до католицизму [9, с. 336].

По-друге, християнство розглядається з точки зору протиставлення в ньому «позитивного» і «народного» релігійних начал. З точки зору Д. Лукача, позитивність у молодого Г. Гегеля означає «насамперед заперечення моральної автономії суб'єкта» [6, с. 62]. У роботі «Позитивність християнської релігії» Г. Гегель зазначає, що «позитивна віра є системою релігійних положень, які тому повинні стати для нас істиною, що наказують нам своїм авторитетом, якому ми не можемо відмовити в підпорядкуванні» [2, с. 200]. Позитивність християнської релігії руйнує єдність життя і перетворює «земні» питання в трансцендентні, непізнавані. Такому «позитивному» початку в християнській релігії Г. Гегель протиставляє живе релігійне почуття, яке притаманне «народній» релігійності. В цілому, важко погодитися з позицією Д. Лукача, який називає гегелівське ставлення до релігії в ранній період «грандіозним обвинувальним актом проти християнства» [6, с. 68]. Г. Гегель, будучи теологом за освітою, не заперечує існування Бога і факт історичного існування Ісуса Христа, хоча і розуміє християнство, переважно, в моралістично-кантіанському дусі. Більш підходящою, думається, буде така інтерпретація гегелівського відношення до християнства, яка включає особливості протестантської культури Німеччини, чий вплив відчували в рівній мірі як Г. Гегель, так і І. Кант. Як зазначає один із коментаторів І. Канта А. Судаков, протиставлення зовнішнього і внутрішнього в християнстві, тобто обряду і живого релігійного почуття, є нічим іншим, як типово протестантською боротьбою за відродження сенсу автентичного християнства. Або як можна прочитати про це у самого І. Канта:

«Зовнішня релігія є протиріччям. Усяка релігія буває лише внутрішньою. Можуть, правда, бути зовнішні дії, які, однак, зовсім не складають релігію і якими ми не можемо служити Богові; всі ці дії, звернені до Бога, є лише засобами, щоб зробити сильнішим відданий Богові настрій, щоб ми з великим успіхом дотримувалися його святого закону і стали бажанішими Богові в житті і наших моральних вчинках» [5, с. 113]. Сказане можна також віднести і до Г. Гегеля. Його критика історичного християнства – це не боротьба проти християнства, але боротьба за відновлення автентичного сенсу християнської віри в її змісті, який ігнорувався сучасною йому офіційною релігією.

По-третє, християнство розглядається з точки зору вираження основних закономірностей історичного розвитку як стадія самосвідомості, що передує науці і підготовлює виникнення науки [3, с. 291]. Цікаво, що осмислюючи християнство як певний результат еволюції релігії, Г. Гегель у «Феноменології духу» за попередню християнству стадію розглядає релігійні погляди Древньої Греції, ніби обминаючи іудаїзм. Слід зазначити, що в більш пізніх «Лекціях з філософії релігії» 1821 р. він характеризує іудаїзм як стадію, що передує християнству, називаючи юдейську релігію «релігією духовної індивідуальності». У цілому, підсумовуючи, слід сказати, що християнство для молодого Г. Гегеля – це релігія, що містить абсолютну повноту істини самосвідомості на відповідній історичній стадії і утворює системну єдність з наукою і безпосередньо передує їй в історичному плані, а також з демократичним республіканізмом, про що йшла мова вище.

Таким чином, ранній період творчості Г. Гегеля характеризується утвердженням і послідовним відстоюванням цінностей наукової раціональності, демократичного республіканізму і християнської релігії. Наукове пізнання являє собою понятійне мислення, яке має справу з узагальненим образом дійсності, вищу стадію осягнення свідомістю самого себе. Демократичний республіканізм раннього Г. Гегеля включає в себе розуміння демократії не стільки як конкретно політичного проекту, а як певної цінності та ідеалу, найбільш яскравим прикладом чого може служити антична полісна демократія. Християнство розглядається молодим Г. Гегелем в трьох аспектах. По-перше, в порівнянні з ідеологією Просвітництва. По-друге, з точки зору протиставлення в християнстві «позитивного» і «народного» релігійних начал, що можна розуміти як намагання відновити автентичний сенс християнства, що, в цілому, є характерним для протестантської культури Німеччини. По-третє, християнство розглядається як стадія самосвідомості, що передує науці і виражає основні закономірності історичного розвитку на мові релігії. В цілому цінності наукової раціональності, демократичного республіканізму і християнської релігії в контексті раннього періоду творчості Г. Гегеля можуть бути охарактеризовані з точки зору їх системної єдності як основа Західної цивілізації, як такої.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Гайденко, П. П. Испытание диалектикой: пантеистические и гностические мотивы у Гегеля и Вл. Соловьева [Текст] / П. П. Гайденко // Вопросы философии. – 1998. – № 4. – С. 75–93.
2. Гегель, Г. В. Ф. Работы разных лет [Текст]. В 2-х тт. Т. 1 / Георг Вильгельм Фридрих Гегель; ИФ АН СССР; [пер. с нем. под общ. ред. А. В. Гулыги]. – М.: Мысль, 1970. – 668 с.
3. Гегель, Г. В. Ф. Сочинения [Текст]. Том 4. – Система наук. Ч. 1. Феноменология духа / Георг Вильгельм Фридрих Гегель; ИФ АН СССР; [пер. с нем. Г. Шпет; ред. М. Иткин]. – М.: Изд-во социально-экономической литературы, 1959. – 440 с.
4. Ильенков, Э. В. Гегель и «отчуждение» [Текст] // Философия и культура / Э. В. Ильенков. – М.: Политиздат, 1991. – С. 141–152.
5. Кант, И. Лекции по этике [Текст] / Иммануил Кант; [пер. с нем. под общ. ред. А. А. Гусейнова]. – М.: Республика, 2000. – 431 с. – (Библиотека этической мысли).
6. Лукач, Д. Молодой Гегель и проблемы капиталистического общества [Текст] / Дьердь Лукач; [под. ред. Т. И. Ойзерман, М. А. Хевеши]. – М.: Наука, 1987. – 616 с.
7. Поппер, К. Р. Открытое общество и его враги [Текст]. В 2-х тт. Т. 2: Время лжепророков: Гегель, Маркс и другие оракулы / Карл Раймунд Поппер; [пер. с англ. под ред. В. Н. Садовского]. – М.: Феникс, Международный фонд «Культурная революция», 1992. – 528 с.
8. Пригожин, И. Порядок из хаоса: новый диалог человека с природой [Текст] / И. Пригожин, И. Стенгерс; [пер. с англ. Ю. А. Данилов]. – М.: Прогресс, 1986. – 432 с.
9. Хюнинг, Д. Критика Гегелем философии Просвещения в «Феноменологии духа» [Текст] / Д. Хюнинг; [пер. с нем. А. К. Судакова] // «Феноменология духа» Гегеля в контексте современного гегелеведения / [Отв. ред. Н. В. Мотрошилова]. – М.: Канон+, РООИ «Реабилитация», 2010. – С. 333–349.

Отримано 05.02.2013

С. А. СТАСЕНКО

ИДЕИ НАУЧНОЙ РАЦИОНАЛЬНОСТИ, ДЕМОКРАТИЧЕСКОГО
РЕСПУБЛИКАНИЗМА И ХРИСТИАНСТВА В РАННЕМ ПЕРИОДЕ
ТВОРЧЕСТВА ГЕГЕЛЯ

Донбасская национальная академия строительства и архитектуры

В данной статье предлагается такая интерпретация раннего периода творчества Г. Гегеля, которая включает в качестве основных идей этого периода идеи научной рациональности, демократического республиканизма и христианства. Опровергается ряд оценок творчества Г. Гегеля, в которых отстаиваются тезисы о мистицизме, антидемократизме и критицизме по отношению к христианству характер гегелевской философии.

демократический республиканизм, научная рациональность, христианство, диалектика

STANISLAV STASENKO

THE IDEAS OF SCIENTIFIC RATIONALITY, DEMOCRATIC REPUBLICANISM
AND CHRISTIANITY IN THE EARLY PERIOD OF G. HEGEL

Donbas National Academy of Civil Engineering and Architecture

This article suggests such an interpretation of early period of G. Hegel, which includes ideas of rationality, democratic republicanism and Christianity like basic ideas of this period. The interpretations of Hegel's philosophy, who defended the thesis of mysticism, antydemokratyzm and critical of Christianity in Hegel's philosophy are refuted in this article.

democratic republicanism, scientific rationality, Christianity, dialectics

Стасенко Станіслав Олександрович – к. філос. н., доцент кафедри історії і філософії Донбаської національної академії будівництва і архітектури. Наукові інтереси: історія західної філософії, історія наукового методу, ціннісні засади цивілізації.

Стасенко Станислав Александрович – к. филос. н., доцент кафедры история и философии Донбасской национальной академии строительства и архитектуры. Научные интересы: история западной философии, история научного метода, ценностные основания цивилизации.

Stanislav Stasenko – PhD in philosophy, Associate Professor, History and Philosophy Department, Donbas National Academy of Civil Engineering and Architecture. Scientific interests: history of Western philosophy, history of scientific method, moral ideas of civilizations.

УДК 339.9

Н. О. ТАРХАНОВА

Донбаська національна академія будівництва і архітектури

ГЛОБАЛІЗАЦІЯ СВІТОВОГО ГОСПОДАРСТВА ТА ЇЇ ВПЛИВ НА ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК УКРАЇНИ

У статті розглядаються суперечності глобальних процесів розвитку світової економіки. Уточнено поняття глобалізації. Проаналізовано вплив глобалізації на розвиток національних економік, у тому числі на економіку України.

глобалізація, інтеграція, інновації, криза, протиріччя, зовнішньоекономічна стратегія

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Сучасний світовий економічний розвиток характеризується таким явищем як глобалізація. Глобалізаційні процеси розвиваються суперечливо. Поглиблюється нерівномірність розвитку окремих регіонів світу, здійснюються спроби посилення впливу окремих держав на хід світового економічного розвитку. Спроби формування однополярного світу супроводжуються різного роду економічними та політичними кризами світового простору. Розквіт тероризму і локальні військові конфлікти впливають на темпи економічного розвитку окремих держав. Тим часом ідеологія домінування окремих країн вимагає від національних держав нових шляхів розвитку. Внаслідок цього з'являється потреба дослідження тенденцій глобалізації та її впливу на економічні процеси в Україні.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Аналіз сутності глобалізації, її причин і наслідків здійснюється у дослідженнях вітчизняних і західних вчених-економістів Дж. Стігліца, Дж. Сороса, Дж. Сакса, У. Бека, А. Чухна, О. Білоруса, А. Філіпенка, В. Гейця, В. Іноземцева, М. Делягіна, Ю. Шишкова, Ю. Яковця та ін. В їхніх працях з'ясовуються сутність, закономірності та рушійні сили глобалізації, характер участі в ній як розвинених країн, так і країн, що розвиваються, взаємовплив глобалізації та економічних криз. Проте незважаючи на чисельність публікацій з цих проблем, на подальше осмислення заслуговують протиріччя глобалізації сучасного світового господарства та її впливу на економічний розвиток України.

Метою статті є розгляд суперечностей глобалізації світового господарства і аналіз впливу глобалізації на економічний розвиток України.

ОСНОВНИЙ МАТЕРІАЛ ДОСЛІДЖЕННЯ

До початку ХХІ століття світова економіка вступила в якісно нову фазу інтернаціоналізації економічного життя, яку визначають як глобалізацію світової економіки. Глобалізація являє собою взаємопроникнення, взаємозв'язок і взаємопереплетення економік країн світу, коли економічні процеси, що відбуваються в одній країні, знаходять відображення в інших країнах, засноване на нових інформаційних технологіях і представляє весь світ як єдине ціле. Розвиток інформаційних технологій, з одного боку, є визначальним фактором сучасного процесу глобалізації, а з іншого – разом з глобалізацією впливає на структурну еволюцію економіки, економічне зростання та конкурентоспроможність національних економік.

Сучасний етап глобалізації відрізняється від її попередніх етапів тим, що на початку століття глобалізація була викликана необхідністю скорочення транзакційних витрат для підвищення рівня

конкурентоспроможності товарів і послуг, а на сьогодні вона обумовлена зниженням вартості засобів комунікації і глибиною інтегрованості світових ринків. Зміни, що відбулися у сфері глобальних засобів комунікації і становлення інформаційного суспільства призвели економіку світу до сверхдоступності і високої швидкості розповсюдження і використання інформації в суспільстві, а також створили передумови для створення мультіренти власниками інтелектуального капіталу. Оцінювати інформацію і знання сьогодні необхідно як найважливіший фактор виробництва, що сприяє швидкої капіталізації світового господарства в цілому. Поширення інформації та знань через мережеві структури глобального світу привносять синергетичні ефекти в інноваційні кластери і є основою якісно нового типу технологічного та господарського устрою, необхідними умовами створення і підтримки середовища генерації знань, що забезпечує довгострокову конкурентоспроможність окремих секторів світової економіки.

Однак Україна ще не сформувала новий шлях розвитку, заснований на інноваціях і ефективному використанні інтелектуальної власності. Частка промислових підприємств, на яких впроваджуються інновації, становить 10 %, тоді як у розвинутих країнах нормою вважається 60–80 %. У зв'язку з цим необхідно підсилити роль держави в регулюванні інноваційної діяльності, а саме: стимулювати створення необхідних умов для формування і розвитку середовища генерації знань, реалізації повного інноваційного циклу, а також налагодження каналів для дифузії інновацій. В умовах обмеженості всіх видів ресурсів і при постійній загрозі випередження зі сторони конкурентів все більш істотною роль відіграє можливість своєчасного адекватного визначення перспективності тих чи інших наукових досліджень і моделювання процесу впровадження результатів науково-дослідної діяльності в українську економіку з урахуванням динамічних змін глобального світу.

Основними передумовами глобалізації є такі рушійні сили, як виробничі, організаційні, політичні, соціально-культурні, економічні. Все це знайшло відображення в різкому зростанні масштабів виробництва, використанні високих наукомістких технологій, модифікації транспорту і зв'язку, скороченні транспортних витрат, появі нових інформаційних та комунікаційних технологій, нових дійових осіб на світовій арені, ослабленні державних кордонів, ролі звичок і традицій, впровадженні єдиних критеріїв макроекономічної політики, уніфікації вимог до податкової, регіональної, аграрної, антимонопольної політики, лібералізації господарського життя, міжнародної економічної інтеграції.

Глобалізація виявилася досить суперечливим процесом, що приніс людству як великі досягнення, так і проблеми. Виділяють позитивні наслідки, такі як стимулювання розвитку нових технологій, поглиблення спеціалізації, економія на масштабах виробництва та інші, так і негативні, наприклад фінансові кризи, різного роду війни, безконтрольний рух капіталів і т. д. Позитиви і негативи глобалізації, нашаровуючись одні на одних, викликають кумулятивний ефект, який поглиблює нестабільність національної і світової економіки. Аналізуючи вплив глобалізації на економічний розвиток тієї або іншої країни, не можна ставити завдання пошуку єдиного універсального механізму ліквідації негативних наслідків глобалізації. Слід виявити національні особливості в етнічному, історичному, ресурсному та геополітичному сенсі. Наслідки глобалізації слід розглядати в розрізі окремих груп країн. З одного боку, відбувається прискорення науково-технічного прогресу, залучення всіх країн у глобальне виробництво і перерозподіл шляхом поглиблення міжнародного поділу праці, відкриваються нові можливості для розширення торгівлі, інтенсивного руху капіталу. Але цей процес створює серйозні труднощі в країнах, що розвиваються, які не встигають пристосовуватися до швидко мінливих вимог економічного розвитку. У таких країнах посилюються проблеми екологічних, політичних, економічних криз, відсутня безпека, відбувається розшарування населення, зростає нерівність та злидні.

Аналізуючи суперечності глобалізації необхідно підкреслити їх наростальний характер, що посилюється. Перш за все, це відноситься до суперечностей між групою провідних розвинених країн з ринковою економікою, які отримують максимальний економічний ефект від глобалізації, і іншими країнами, насамперед найменш розвинутими. Національне виробництво більшості країн, що розвиваються, виявляється не готовим до наростальної лібералізації зовнішньоекономічних зв'язків в силу істотно більш низької конкурентоспроможності по відношенню до фірм розвинених країн, що спричиняють різко зростальний тиск на економіку цих держав. Не випадкове, у зв'язку з цим, загострення протиріч між розвиненими і значною частиною країн, що розвиваються в рамках СОТ.

Правила гри в глобальній економіці визначаються в результаті взаємодії глобалізувального капіталу провідних країн сучасного світу та їх угруповань, а також авторитетних міжнародних економічних організацій. Маючи внутрішню суперечливість, процес глобалізації пред'являє якісно нові

вимоги до системи сучасних міжнародних організацій, насамперед до тих з них, які фактично є організаціями глобального масштабу. До теперішнього часу діяльність багатьох з них потребує якісних змін і вдосконалення для того, щоб вони дійсно стали ефективно діючими структурами по вирішенню протиріч глобалізації. МВФ, як правило, надає позички тільки тоді, коли країна урізає бюджетний дефіцит, підвищує податки, що призводить до скорочення економіки країни.

Процес глобалізації, що руйнує національні кордони держав, одночасно з цим пов'язує ці національні кордони міцними торговельними, фінансовими, культурними зв'язками. Глобалізація посилює загальну нерівномірність і суперечливість у світовому розвитку не тільки між країнами і регіонами, а й усередині окремо взятої держави. Головним негативним наслідком глобалізації, таким чином, є проблема нерівності, яка за прогнозами скорочується, а насправді збільшується.

У контексті диференціації країн світу слід відзначити глобальну проблему бідності та відсталості. В останній час проблему соціально-економічної нерівності розглядають нарівні з демографічною, екологічною та продовольчою проблемами сучасності. Причому в умовах неоліберальної моделі глобалізації, з її виграшем і вигодами для розвинених країн, соціально-економічна нерівність збільшується і загострюється.

За дослідженнями ЮНІСЕФ, 20 % населення світу з найвищими доходами отримують 70 % сукупного світового доходу порівняно з 2 % світового доходу, що припадають на 20 % найбіднішого населення, якщо оцінювати виходячи з валютних курсів ПКС. Розрахунки за ринковими валютними курсами свідчать, що насправді розрив між багатими і бідними є ще більшим: 20 % найбагатшого населення отримують 83 % світового доходу, а 20 % найбіднішого – тільки 1 %. При цьому на тенденцію до скорочення розриву між ними не можна покладати особливих надій, оскільки за нинішніх його темпів найбідніший мільярд зможе досягти частки у 10 % глобального доходу тільки через 800 років [2, с. 58]. Проблема бідності не повинна мати місце в світовій економіці на етапі постіндустріального розвитку.

Одним з основних негативних наслідків глобалізації є посилення і наростання масштабів екологічних проблем, до найважливіших з яких відносяться забруднення навколишнього середовища, руйнування її елементів і нехватка ресурсів для економічної діяльності: вони стали усвідомлюватися як загроза для самого життя і можливостей розвитку теперішнього і наступних поколінь.

Світова спільнота стоїть перед драматичною необхідністю переосмислення базових принципів економічної діяльності в умовах глобалізації. Тенденції та суперечності, які склались у світовій економіці, свідчать про те, що вже практично визріла і загострилась актуальність формування нового соціально-економічного устрою, який повинен відповідати викликам сучасності, особливо сприяти усуненню різноманітних форм нерівності, розвитку середнього класу та доступу до обмежених сировинних ресурсів. Кризові явища – це неминучий наслідок сучасного економічного устрою та глобалізації світового господарства.

Різні дослідники єдині в думці, що ядром економічної глобалізації виступає фінансова глобалізація, до якої веде функціонування світових фінансових ринків. У свою чергу головним чинником формування світового фінансового ринку в світовій економіці став процес глобалізації, передумовами цього з'явилися нові інформаційні технології, зміна умов діяльності фінансових інститутів у зв'язку з дерегулюванням банківської діяльності, поява і розвиток нових інструментів фінансового ринку головним чином на основі механізмів хеджування та управління ризиками.

В останні роки глобальний фінансовий ринок зростає дуже високими темпами, що пов'язано зі зростанням капіталізації ринків, що розвиваються, і лібералізацією фінансових потоків. Фінансова глобалізація визначається як процес поступового об'єднання національних і регіональних фінансових ринків у єдиний світовий фінансовий ринок, а також посилення взаємозалежності між ринками окремих фінансових інструментів. Результати досліджень ООН показують, що рушійною силою процесу глобалізації є прямі іноземні інвестиції (ПІІ). Інвестиції, що надходять з України, за кордоном часто не є ефективними і з самого початку мають тіньовий характер – вони виводяться з метою приховування та повертаються вже як іноземні для здійснення корупційних і тіньових операцій. Так, станом на 31 грудня 2011 р. при 49 362,3 млн дол. ПІІ, вкладених з початку інвестування в економіку України, 14 252,5 млн (28,9 %) надійшли з Кіпру та Віргінських островів. Водночас переважна частка (91,9 %) прямих інвестицій з України направлена на Кіпр. При цьому варто зазначити, що всередині країни іноземні інвестори орієнтуються здебільшого на сферу фінансової діяльності, для якої характерна прозорість та в яку на початок 2012 р. внесено 33,1 % акціонерного капіталу [2, с. 63]. В економіці України спостерігається тенденція, коли інвестиції направляються не в найпривабливіші й перспективні галузі з точки зору пріоритетів країни.

Питання стратегічного розвитку України є актуальним на цей час, особливо в умовах глобалізації світової економіки. Процес глобалізації сучасної світової економіки веде до формування в перспективі все більш цілісної економічної системи світового господарства, в якій відносини її підсистем, елементів і суб'єктів визначаються різко збільшеною взаємозумовленістю, взаємозалежністю, взаємопроникненням і взаємодією. Процес глобалізації при цьому найтіснішим чином пов'язаний з наростаючою відкритістю національних економік і лібералізацією системи зовнішньоекономічних зв'язків держав.

В умовах глобалізації формується відповідне економічне середовище, що функціонує на базі спільних принципів та правил, розвиваються коопераційні і асоціативні зв'язки і відносини, посилюється взаємозалежність суб'єктів світового господарства. Однак, з іншого боку, зростає уразливість національних економік від процесів, що протікають у світовій економіці. Йде процес розшарування і диференціації світогосподарського простору, виникають підсистеми, заповнені тіньовими відносинами. Перехід до інноваційної моделі розвитку зовнішньоекономічних зв'язків протікає досить нерівномірно, стаючи додатковим аспектом посилення диференціації у світовому господарстві. Складаються передумови зростання нестійкості світогосподарської системи.

Все це створює необхідність адаптації національних соціально-економічних систем до нових суперечливих умов глобалізації світової економіки через зміни в суспільній свідомості, інститутах, відхід від стереотипів економічної поведінки, а також прийняття адекватних захисних заходів. На перше місце висувається здатність держави забезпечити сприятливі умови для діяльності національних господарюючих суб'єктів, а також стратегічне маневрування в світогосподарській системі, що змінюється. У зв'язку з цим завданням будь-якої держави стає не боротьба з об'єктивними тенденціями глобалізації світової економіки, а вміння отримувати користь із зазначених процесів. У реальній практиці це знаходить свій вияв у раціоналізації співвідношень лібералізації і протекціонізму у зовнішньоекономічній політиці держав.

Глобалізація як вища фаза інтернаціоналізації економічного життя в сучасних умовах об'єктивно створює передумови для трансформації політики протекціонізму. На цей час посилення протекціоністського режиму провідних країн світу щодо зарубіжних конкурентів має свої об'єктивні межі, пов'язані з їх більш фундаментальним, довготривалим, стратегічним прагненням до загальної лібералізації міжнародної торгівлі і розширенням економічного поля діяльності їх корпоративного бізнесу.

Становлення політики трансформованого протекціонізму в сучасній міжнародній торгівлі і поява його нових форм ставить дуже серйозні завдання перед зовнішньоекономічною політикою України. Отримавши статус країни з ринковою економікою і будучи членом СОТ, Україна повинна займати при цьому позицію не тільки сторони, що захищається, але й активно реалізує свої власні національні економічні інтереси і на цій основі свою власну протекціоністську політику. Україна повинна вчитися максимально ефективно застосовувати заходи як в цілях захисту і підтримки вітчизняних товаровиробників, так і з метою загальної активізації ролі українського бізнесу на світових товарних ринках.

Якісне оновлення української економіки за рахунок використання конкурентних переваг в агропромисловій, транспортній і освітній сферах забезпечить економічне зростання на 6,5 %. Це найкращий шлях, який дозволить Україні знайти свою нішу в світовому господарстві, тому необхідно зорієнтувати реформи та ресурсний потенціал на використання конкурентних переваг.

Для успішної інтеграції України в глобалізаційне поле світового господарства необхідна довгострокова зовнішньоекономічна стратегія. У сфері зовнішньоекономічної політики до теперішнього часу втрачена і не відновлена необхідна комплексність і системність в діяльності відповідних державних органів країни. В умовах наростання в країні фінансово-економічної кризи, загострення соціально-економічних проблем і намагань зі сторони центру вирішувати їх на селективній, вибірній основі цілком можливим стає посилення протиріч між центром і регіонами і навіть посилення сепаратистських тенденцій.

Українська стратегія глобалізації не повинна бути однобокою, що зачіпає яку-небудь одну сферу – економіку, торгівлю, фінанси, вона повинна бути комплексною. Нова глобалізаційна стратегія розвитку на майбутнє повинна будуватися на науково-обґрунтованій національній стратегії розвитку, що враховує загальносвітові проблеми. Глобалізація ставить Україну перед проблемою самовизначення цілей розвитку і місця в сучасному світі – чи буде це експортно-сировинна модель розвитку, чи модель повноправного партнерства на світовій арені.

Стратегія адаптації України до процесів глобалізації включає взаємопов'язані стратегії, реалізовані державою залежно від ступеня інтенсивності впливу глобалізаційних чинників на національну економіку. Зокрема, в Україні доцільна реалізація стратегії стимулювання процесів глобалізації.

На першому етапі стратегія повинна будуватися на підтриманні наявних досягнень: вирішення спільними зусиллями глобальних проблем; допомога найменш розвиненим країнам і регіонам; активна участь у діяльності міжнародних організацій.

На другому етапі зовнішньоекономічна стратегія стимулювання процесу глобалізації повинна передбачати: активну інтеграцію; зміцнення валюти країни; налагодження експортно-імпорتنих зв'язків, збільшення товарообігу; поєднання експортно-орієнтованої економіки з власним конкурентоспроможним виробництвом; вдосконалення законодавства та інвестиційного клімату; поліпшення рівня життя населення; спрямування інвестицій на розвиток інфраструктури; участь у діяльності міжнародних організацій, налагодження інтеграційних зв'язків; участь у побудові нової фінансової архітектури та інші заходи.

Україна повинна будувати якісно нову соціально-орієнтовану модель глобалізації, основою якої має стати людина, і мета держави – перехід від індустріальної до інформаційної стадії розвитку. Основними принципами, здатними об'єднати населення України, є забезпечення рівних стартових умов на інноваційному рівні; гарантовані соціальні стандарти для всіх верств населення.

ВИСНОВКИ

В епоху глобальної економіки потрібною є подальша інтенсифікація участі України в глобалізаційних процесах, оскільки для забезпечення економічної стабільності необхідними є колективні дії на глобальному рівні. В Україні доцільна реалізація стратегії стимулювання процесів глобалізації, що включає активну інтеграцію, зміцнення валюти країни, поєднання експортно-орієнтованої економіки з власним конкурентоспроможним виробництвом, вдосконалення законодавства та інвестиційного клімату, спрямування інвестицій на розвиток інфраструктури та модернізацію економіки. Україна повинна будувати якісно нову соціально-орієнтовану модель глобалізації, основою якої має стати людина і мета держави – перехід від індустріальної до постіндустріальної стадії розвитку.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Ключко, В. Глобалізація та особливості сучасної економічної кризи [Текст] / В. Ключко // Економіка України. – 2011. – № 9. – С. 27–37.
2. Куриляк, В. Є. Вплив глобалізації на економічний розвиток України [Текст] / В. Є. Куриляк, Є. В. Савельєв / Економіка України. – 2012. – № 9. – С. 57–69.
3. Шимаї, М. Виклики для посткризової глобальної системи [Текст] / М. Шимаї // Економіка України. – 2010. – № 4. – С. 22–29.
4. Шкодін, І. В. Сучасні тенденції самоорганізації світової економічної системи [Текст] / І. В. Шкодін // Економіка України. – 2012. – № 9. – С. 70–77.

Отримано 07.02.2013

Н. А. ТАРХАНОВА

ГЛОБАЛИЗАЦИЯ МИРОВОГО ХОЗЯЙСТВА И ЕЁ ВЛИЯНИЕ НА
ЭКОНОМИЧЕСКОЕ РАЗВИТИЕ УКРАИНЫ

Донбасская государственная академия строительства и архитектуры

В статье рассматриваются противоречия глобальных процессов развития мировой экономики. Уточнено понятие глобализации. Проанализировано влияние глобализации на развитие национальных экономик, в том числе на экономику Украины.

глобализация, интеграция, инновации, кризис, противоречия, внешнеэкономическая стратегия

NINA TARKHANOVA

GLOBALIZATION OF THE WORLD ECONOMY AND ITS IMPACT ON THE
ECONOMIC DEVELOPMENT OF UKRAINE

Donbas National Academy of Civil Engineering and Architecture

This article considers contradictions of global processes of the world economy development. The definition of the globalization is made more precise. Also this article presents an analysis of the impact of the globalization on the development of national economies including the national economy of Ukraine.

globalization, integration, innovation, crisis, contradictions, foreign economic strategy

Тарханова Ніна Олексіївна – к. е. н., доцент кафедри економічної теорії та фінанси Донбаської національної академії будівництва і архітектури. Наукові інтереси: зовнішньоекономічна стратегія.

Тарханова Нина Алексеевна – к. э. н., доцент кафедры экономической теории и финансов Донбасской национальной академии строительства и архитектуры. Научные интересы: внешнеэкономическая стратегия.

Nina Tarkhanova – PhD (Economics), Associate Professor, Economic Theory and Finance Department, Donbas National Academy of Civil Engineering and Architecture. Scientific researches: foreign economic strategy.

УДК 378.015.3

Г. В. ТИМОШКО

Донбасская национальная академия строительства и архитектуры

ОСОБЕННОСТИ ПРОФЕССИОНАЛЬНЫХ ИНТЕРЕСОВ И СКЛОННОСТЕЙ СТУДЕНТОВ-СТАРШЕКУРСНИКОВ В ТЕХНИЧЕСКОМ ВУЗЕ

В статье рассматривается проблема профессионального становления личности на этапе обучения студента в вузе, анализируются новые диагностические данные. Рассмотренные авторские классификации профессионального пути личности имеют и общее, и различия, анализируются и сравниваются. Исследование показало, что и на старших курсах обучения, где максимальное количество профессионально мотивированных студентов, уровень осознания себя в профессии выше, чем у первокурсников, часть студентов находится в состоянии диффузного профессионального самоопределения, есть существенные гендерные различия.

профессиональное становление студента, профессиональные интересы, гендерные различия

ФОРМУЛИРОВКА ПРОБЛЕМЫ

Проблема данного исследования заключается в недостаточной изученности осознания студентами-старшекурсниками своих профессиональных интересов и склонностей, недостаточной изученности отражения своего профессионального пути студентами на рациональном уровне, а следовательно, необходимости продолжения исследований в этой области. Актуальность данной проблемы обусловлена тем, что осознание своих интересов и склонностей на фазе адепта может повлиять на последующий жизненный путь человека, может облегчить процесс профессионального становления личности, а может и скорректировать его.

АНАЛИЗ ПОСЛЕДНИХ ИССЛЕДОВАНИЙ И ПУБЛИКАЦИЙ

Профессиональное становление личности продолжается всю жизнь, но на этом пути есть периоды активизации в выборе профессии, во вхождении в неё, освоении, иногда – в смене, периоды других деятельностных изменений.

Личность не развивается по частям. Профессиональное становление личности связано с возрастным развитием и общим становлением личности, они стимулируют друг друга или тормозят или находятся в других вариантах развития.

Остановимся на некоторых периодизациях этапов профессионального пути личности. Так, Дж. Сьюпер выделил пять этапов.

1. Этап роста (от рождения до 14 лет). В детстве начинает развиваться «Я-концепция». В своих играх дети проигрывают различные взрослые, в том числе и профессиональные роли, пробуют себя в разных занятиях, выясняя, что им нравится и что у них хорошо получается.

2. Этап исследования (от 15 до 24 лет). Юноши и девушки пытаются разобраться и определиться в своих потребностях, интересах, способностях, ценностях и возможностях. Основываясь на результатах такого самоанализа, они прикидывают возможные варианты профессиональной карьеры. К концу этого этапа молодые люди обычно подбирают подходящую профессию и начинают ее осваивать.

3. Этап упрочнения карьеры (от 25 до 44 лет). Большинство людей в этом возрасте уже занимают какой-либо профессиональной деятельностью. Теперь они стараются занять прочное положение в выбранной ими сфере. В первые годы своей трудовой жизни они еще могут менять место работы

или специальность, но во второй половине этого этапа наблюдается тенденция к сохранению выбранного рода занятий.

4. Этап сохранения достигнутого (от 45 до 64 лет). Работники стараются сохранить за собой то положение на производстве или службе, которого они добились на предыдущем этапе.

5. Этап спада (после 65 лет). Физические и умственные силы теперь уже пожилых работников начинают убывать. Характер работы меняется, с тем чтобы он мог соответствовать снизившимся возможностям человека. В конце концов трудовая деятельность прекращается.

Хейвигхерст выделил 6 этапов профессионального пути.

1. Идентификация с работником (от 5 до 10 лет). Дети идентифицируют себя со своими работающими отцами и матерями, и намерение работать в будущем становится частью их «Я-концепции».

2. Приобретение основных трудовых навыков и формирование трудолюбия (от 10 до 15 лет). Школьники учатся организовывать свое время и усилия для выполнения различных задач, например домашних заданий или работы по дому. Они также начинают в определенных обстоятельствах следовать принципу: вначале работа, а потом – игра.

3. Приобретение конкретной профессиональной идентичности (от 15 до 25 лет). Человек выбирает профессию и начинает себя к ней подготавливать. Он приобретает определенный трудовой опыт, который помогает ему сделать выбор и начать карьеру.

4. Становление профессионала (от 25 до 45 лет). Взрослые совершенствуют свои профессиональные способности и мастерство в рамках возможностей, предоставляемых работой, и начинают продвигаться вверх по служебной лестнице.

5. Работа на благо общества (от 40 до 70 лет). Работники достигают пика своей профессиональной карьеры. Они реализуют свою гражданскую и социальную ответственность, с которой сопряжен их труд, и выполняют свои обязательства перед обществом.

6. Размышления о продуктивном подходе профессиональной деятельности (после 70 лет). Выйдя в отставку или на пенсию, люди окидывают взглядом пройденный путь и с удовлетворением вспоминают о своих профессиональных достижениях.

Е. А. Климов не выделяет точных временных границ разных этапов профессионального пути, при этом во главу угла ставит личность субъекта профессионализации, поэтому названия дает не столько фазам пути, сколько личности, находящейся на данном отрезке пути.

Оптанта (фаза оптации). Это период, когда человек обретает озабоченность вопросами выбора профессии или ее вынужденной перемены и делает этот выбор. Если в роли оптанта оказывается профессионал (частично утративший трудоспособность или оказавшийся без работы и вынужденный переменить профессию), то календарный возраст здесь может быть любым в интервале трудоспособности. Фазе оптации предшествует профессиональная ориентация. Ее возрастные границы определяются социальными факторами. Например, дети из неблагополучных семей, воспитывающиеся в школах-интернатах, относительно рано, уже в подростковом возрасте, определяют свое профессиональное будущее, поступая в профессиональные училища, оканчивая кратковременные курсы, приступают к работе на производстве.

Адепт (фаза адепта), Адепт – человек, ставший на путь приверженности к профессии и осваивающий ее. Это учащиеся профессиональных училищ, средних и высших учебных заведений, а также обучающиеся через систему краткосрочных форм профессиональной подготовки на производстве – слушатели, курсанты, ученики мастеров-наставников. В зависимости от типа профессии фаза адепта может быть многолетней или совсем кратковременной (простой инструктаж).

Адаптант (или фаза адаптации, привыкания молодого специалиста к работе). Молодой специалист адаптируется к нормам коллектива, в который он попадет, привыкает решать разнообразные профессиональные задачи.

Интернал (или фаза интернала) – это уже опытный, что называется «наторевший» в своем деле работник, который устойчиво любит свое дело, может самостоятельно справляться с основными профессиональными функциями.

Мастер (или фаза мастерства, которая будет продолжаться и далее, а характеристики основных фаз как бы добавляются к ее характеристикам). Работник может решать и простые, и самые трудные профессиональные задачи. Он выделяется или какими-то специальными качествами, умениями или универсализмом, широкой ориентировкой в профессиональной области, или тем и другим. Он обрел свой индивидуальный, неповторимый стиль деятельности, его результаты стабильно хороши, и он имеет основания считать себя в чем-то незаменимым. Обычно он уже имеет некоторые формальные показатели своей квалификации (разряд, категорию, звание).

Авторитет (или фаза авторитета). Эта фаза, как и фаза мастерства, суммируется также с последующей. Это мастер своего дела, уже хорошо известный, как минимум, в профессиональном кругу или даже за его пределами (в отрасли, на межотраслевом уровне, в стране). В зависимости от принятых в данной профессии форм аттестации работников он имеет те или иные формальные показатели квалификации (разряд, категорию, ученую степень и пр.). Профессиональные задачи он решает за счет большого опыта, умелости, умения организовать свою работу, окружить себя помощниками.

Наставник (фаза наставничества, наставника в широком смысле слова как человека, у которого коллеги готовы поучиться, перенять опыт). Авторитетный мастер своего дела в любой профессии «обрастает» единомышленниками, учениками, последователями.

Нетрудно заметить, что приведенные авторские классификации профессионального пути имеют и общее, и различия. Так, Хейвигерст как бы продлевает активный продуктивный период профессиональной жизни личности по сравнению со Сьюпером. А Е. А. Климов и вовсе не ограничивает продуктивной творческой профессиональной жизни каким-либо возрастом или уходом в период размышлений. Но нас в большей степени интересует та часть указанных классификаций, которая у Сьюпера называется этап исследования, у Р. Хейвигерста – приобретение конкретной профессиональной идентичности, у Климова – фаза адепта. Вслед за Е. А. Климовым мы считаем, что эта фаза достойна того, чтобы отделить ее от этапа исследования, озабоченности выбором профессии, выделить ее как относительно самостоятельную фазу. Период профессиональной подготовки в коллеже, техникуме, университете имеет такую выраженную специфику, которая рассмотрена нами в работе [1], так отличается от предыдущего, школьного этапа жизненного и профессионального пути, что заслуживает отдельного внимания. Надо признать, что подавляющее большинство людей проходит через школьный этап развития и он играет такую роль в жизни, в том числе профессиональной жизни личности, что его тоже нельзя игнорировать в профессиональных периодизациях, как и последующий за фазой адепта этап адаптации. Профессиональная учеба и адаптация к профессии отличаются так же, как обобщенная модель производственной ситуации и реальная нерафинированная производственная ситуация. Одну мы можем рассматривать со всех сторон, долго думать над ней, много раз менять решения, экспериментировать и т. д. А вторую надо решать здесь и теперь, и желательно без ошибок.

Фаза адепта, на которой находится любой студент высшего учебного заведения, сама по себе неоднородна, и на начальной стадии этой фазы профессионально мотивированных студентов гораздо меньше, чем через два-три года [2].

Как указывают О. В. Бойко, В. С. Качарьян, личность студента постоянно меняется в процессе освоения профессии и на разных стадиях её развития одни и те же задачи профессионального развития решаются по-разному. Происходит уточнение своего места в мире профессий, осмысление своей социально-профессиональной роли, осмысление отношения к своему профессиональному труду и к себе. Таким образом, указывают авторы, осознание себя как профессионала и субъекта деятельности становится важным компонентом развития студента [3].

Однако, исследования показали, что и на старших курсах обучения, где максимальное количество профессионально мотивированных студентов, уровень осознания себя в профессии выше, чем у первокурсников, много студентов, находящихся в состоянии диффузного профессионального самоопределения [2]. Одной из причин могут быть так и несостоявшиеся склонности, интересы в области той профессии, которой овладевает студент в данном вузе на данном факультете. Поэтому изучением собственных профессиональных склонностей интересуются сами студенты-старшекурсники, к разговору о профессиях они возвращаются вновь и вновь в кабинете психологической поддержки студентов.

ЦЕЛИ

Таким образом, объектом исследования являются профессиональные интересы и склонности студентов, а предметом – особенности профессиональных интересов и склонностей, измеренных тестами, у тех студентов, которые уже выбрали для себя и осваивают технические специальности. Цель работы – изучение особенностей профессиональных интересов, склонностей студентов старших курсов технических вузов, осознанных ими.

Методы исследования – сравнительный, психодиагностический (тестирование), теоретический анализ и обобщение, первичная статистическая обработка данных.

ОСНОВНОЙ МАТЕРИАЛ

На этот раз для диагностики склонностей к различным видам профессиональной деятельности мы использовали методику Л. А. Йовайши. Йовайши выделяет в структуре личности четыре компонента, которые определяют выбор профессии: активность, возможность, стиль и направленность. Эти компоненты образуют две пересекающиеся линии: активность-направленность и стиль-возможности. Личность изучается по проявлениям активности (в том числе при выборе профессии) и характеру самовыражения. Эти компоненты проявляются во всех областях деятельности, в том числе и профессиональной деятельности и при выборе профессии [4]. При этом при выборе профессии основополагающее значение имеет система ценностей человека. Ценности бывают разные, Л. А. Йовайши выделяет следующие.

1. Общение.
2. Интеллектуальная активность внутренне неоднородна по типу ценностей. В ней могут преобладать различные ценности: философствование, открытия, планирование и другие.

3. Практико-техническая активность.

4. Художественная активность.

5. Двигательная активность.

6. Материально-экономическая активность.

В зависимости от типа ценностей автор выделяет и разные сферы деятельности для людей.

Исследование проводилось в основном на базе Донбасской национальной академии строительства и архитектуры с участием одной группы студентов Донецкого технического университета (данные предоставлены магистрантом Кузьминчук Ю. В.). Общий объем выборки составил 100 студентов 3 и 4 курсов обучения, в том числе 60 юношей и 40 девушек.

Для тестирования профессиональных интересов и склонностей был использован вышеупомянутый опросник Л. А. Йовайши в модификации Хабаровского краевого Центра занятости населения [5]. Опросник чаще используется для выпускников школ, абитуриентов, студентов младших курсов, реже – для остальной взрослой части населения. Тем не менее студенты-старшекурсники, которых мы обследовали с помощью опросника, входят в область применения теста.

Опросник состоит из 30 вопросов. Примерное время тестирования – 20 минут. Нормы:

0–6 – низкие значения;

7–12 – пониженные значения;

13–18 – средние значения;

19–24 – повышенные значения;

25–30 – высокие значения.

Результаты исследования представлены в табл.

Таблица – Среднеарифметические значения и стандартные отклонения показателей выраженности профессиональных склонностей студентов выборки к сферам деятельности

Сферы	Искусство	Технические интересы	Работа с людьми	Умственный труд	Физический труд	Материальные блага
Юноши	13/2,5	18/4,4	15/2,6	15/4,6	13/4,5	17/3,1
Девушки	18/5,0	12/2,8	14/2,4	13/2,1	16/4,0	20/3,1
Всего	15,5/3,8	15/3,6	14,5/2,5	14/3,4	14,5/4,3	18,5/3,1

Анализ полученных результатов показывает, что выраженность интересов к той или иной сфере профессиональной деятельности у студентов в целом по выборке имеет средние значения, практически отсутствуют ярко выраженные – повышенные или высокие – склонности к какой-либо сфере.

Тем не менее, на фоне других выделяется сфера деятельности, основной ценностью которой являются материальные блага. Значит, большинство опрошенных студентов характеризуется повышенной потребностью в сохранении и продолжении своей жизни, что проявляется в придании особого значения материальным ценностям, их правильному распределению, использованию и сохранению [6].

К искусству в целом по группе также интерес больше, чем к технике, напомним, что в обследованной группе – студенты технических вузов. Однако такое распределение интересов вполне можно объяснить, проведя отдельный анализ ответов студентов разного пола: юношей и девушек. Оказывается, пол существенно влияет на профессиональный выбор студентов. Так, достоверно выше интерес к сфере искусства у девушек, чем у юношей – соответственно 18 и 13 баллов. Также существенно отличие в стремлении к материальным благам – у девушек оно выше, чем у юношей – соответственно 20 и 17 баллов.

Итак, у юношей технические интересы хотя и имеют средний уровень выраженности, но, безусловно, преобладают над остальными. Второе место в рейтинге интересов юношей занимают материальные блага. Первые два места рейтинга интересов юношей идут с заметным отрывом от остальных интересов. Заметим, что сочетание технических интересов юношей с материальными не противоречит их гендерным особенностям и подтверждает осознанность выбора профессии, соответствие интересов юношей-старшекурсников их профессиональному пути.

У девушек стремление к деятельности в сфере «материальные блага» имеет повышенное значение и наиболее выражено. Второе место в рейтинге их интересов имеет сфера искусства, что отличает их от юношей. Интересен тот факт, что сфера физического труда не только на третьем месте (из шести) в рейтинге интересов девушек, но и интерес их к этой сфере достоверно выше, чем у юношей.

Такой выбор девушек мы объясняем особенностями самого опросника Йовайши. Значительная часть вопросов, посвященных сфере «физический труд», включают в себя понятия не труда, а физической культуры, спорта, движения, «работы на свежем воздухе» и т. п., что семантически относится к другому кругу понятий, чем труд. Скорее физкультуру, здоровый образ жизни, чем физический труд имели в виду девушки, делая выбор в пользу этих понятий.

Наименьший рейтинг в интересах девушек имеет сфера техники, в чем они прямо противостоят юношам. Напомним, что у юношей технические интересы на первом месте, а у девушек – на последнем.

Этот факт согласуется с данными о том, что еще при поступлении в технический вуз девушки имеют минимальную профессиональную мотивацию [2]. Он также, предположительно, говорит о том, что в ходе обучения у них плохо формируется профессиональная мотивация. Это может быть связано с гендерными особенностями: девушки в большей степени ориентированы на сферу отношений с людьми, чем на предметно-практическую деятельность, как юноши. В студенческом возрасте девушки больше ориентированы на создание семьи, а юноши – на овладение профессией.

Таким образом, психологическое сопровождение девушек в техническом вузе должно быть иным, чем юношей, оно должно учитывать особенности женской психологии. Юноши могут воспринимать инженерию как управление производством или создание техники, технологий, строительных материалов, а девушки могут в инженерии видеть культуру, искусство, эстетику, красоту, возможность быть физически развитыми, здоровыми, красивыми, возможность работать с людьми, в частности, работать рядом с мужчинами. Если воспринимать инженерию иначе, по-мужски, то она может быть им не очень интересна, что и показывают тесты.

Большую роль в психолого-педагогическом сопровождении девушек, обучающихся в технических вузах, должно играть и культурно-эстетическое воспитание через предмет, и психологическое просвещение, и расширение сферы их общения через клубы, исследовательские группы, другие формы сотрудничества, сотворчества, совместного досуга.

Что касается психологического просвещения, то мы согласны с Виллюжаниной Т. А. и считаем, что психологическое просвещение девушек будет повышать их осведомленность, активизировать личностную, социальную и профессиональную рефлексию [7]. Психологическое просвещение расширяет сознание человека и в то же время позволяет сфокусировать его на себе в определенных моментах. Для профессионального становления недостаточно овладевать знаниями, умениями и навыками инженера, нужно овладевать ими для себя лично, как будущего инженера, видеть в профессии себя, а не только своего знакомого, папу или «идеального инженера». Психологическое просвещение помогает привнести профессиональное начало в Я-концепцию, сближать представления студенток о профессионализме с представлениями о собственном «Я». Это возможно на таких темах просвещения, как «Я и профессия», «Разные характеры и профессия», «Женщина и инженерия» и других.

ВЫВОДЫ

1. Студенты интересуются проблемой своего профессионального выбора и на старших курсах обучения.
2. Выраженность интересов к той или иной сфере профессиональной деятельности у студентов в целом по выборке имеет средние значения.
3. На фоне других выделяется сфера деятельности, основной ценностью которой являются материальные блага.
4. Гендерные различия существенно влияют на профессиональный выбор студентов.
5. У юношей технические интересы безусловно преобладают над остальными.

6. У девушек стремление к деятельности в сфере «материальные блага» имеет повышенное значение и наиболее выражено.
7. Наименьший рейтинг в интересах девушек имеет сфера техники.
8. Психолого-педагогическое сопровождение девушек в техническом вузе должно быть иным, чем юношей, оно должно учитывать особенности женской психологии.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1. Педагогіка та психологія вищої школи / Сост. Тимошко Г. В. – Макіївка : ДонНАСА, 2006. – 127 с.
2. Тимошко, Г. В. К вопросу о мотивации учебно-профессиональной деятельности студентов [Текст] / Г. В. Тимошко // Теоретичні і прикладні проблеми психології та педагогіки / Под ред. В. В. Третьяченко. – Луганськ : СЛУ, 2002. – № 2(4). – С. 224–225.
3. Бойко, О. В. Психологические особенности профессионального становления практического психолога в современных условиях [Текст] / О. В. Бойко, В. С. Качарьян // Психология в образовательном пространстве / Под ред. В. А. Лефтаров. – Донецк : ДонНУ, 2012. – С. 23–26.
4. Багина, В. А. Психологические особенности проявления активности личности юного спортсмена в профессиональном самоопределении [Электронный ресурс] / В. А. Багина. – Режим доступа : www.wikidocs.ru/preview/75039/1.
5. Йовайши, Л. А. Опросник для измерения профессиональных интересов и склонностей [Электронный ресурс] / Л. А. Йовайши. – Режим доступа : <http://centerpost.org/career14-2-1s-diagnostic.htm>.
6. Методическое пособие для Уполномоченных по правам участников образовательного процесса [Электронный ресурс] / Ответственный редактор М. В. Юдин, составители: Н. В. Калинина, А. В. Червоняк, В. В. Турковский. – Москва : Издательство МГОУ, 2009. – Режим доступа : <http://www.lib.podelise.ru/docs/1679/index-5397.html?page=5>.
7. Виллюжанина, Т. А. Место и роль психологического просвещения в работе практического психолога [Текст] / Т. А. Виллюжанина // Психология в образовательном пространстве / Под ред. В. А. Лефтаров. – Донецк : ДонНУ, 2012. – С. 51–53.

Получено 05.02.2013

Г. В. ТИМОШКО

ОСОБЛИВОСТІ ПРОФЕСІЙНИХ ІНТЕРЕСІВ І СХИЛЬНОСТЕЙ СТУДЕНТІВ СТАРШИХ КУРСІВ В ТЕХНІЧНОМУ ВНЗ

Донбаська національна академія будівництва і архітектури

У статті розглядається проблема професійного становлення особистості студента вищого навчального закладу, Проаналізовані нові діагностичні дані. Розглянуті авторські класифікації професійного шляху особистості мають і загальне, і відмінності, вони проаналізовані та порівняні. Дослідження показали, що на старших курсах навчання, де максимальна кількість професійно мотивованих студентів, рівень професійної усвідомленості вище, ніж у студентів першого курсу, частина студентів мають дифузне професійне самовизначення, є суттєві гендерні відмінності.

професійне становлення студента, професійні інтереси, гендерні відмінності

GALINA TYMOSHKO

PROFESSIONAL INTERESTS AND TENDENCIES OF SENIOR STUDENTS IN TECHNICAL UNIVERSITY

Donbas National Academy of Civil Engineering and Architecture

In article the problem of professionalization of the person at a grade level of the student in higher education institution is considered, new diagnostic data are analyzed. The considered author's classifications of a professional way of the personality are analyzed and compared. Research showed, as on older years of training where the maximum number of professionally motivated students, level of understanding of in a profession is higher, than at first-year students, the part of students has diffusion professional self-determination, there are essential gender distinctions.

professionalization of the student, professional interests, gender distinctions

Тимошко Галина Володимирівна – кандидат психологічних наук, доцент, завідувач кафедри історії і філософії Донбаської національної академії будівництва і архітектури. Наукові інтереси: педагогіка і психологія вищої школи.

Тимошко Галина Владимировна – кандидат психологических наук, доцент, заведующий кафедрой истории и философии Донбасской национальной академии строительства и архитектуры. Научные интересы: педагогика и психология высшей школы.

Galina Tymoshko – PhD in Psychological sciences; Associate Professor, Head of the History and Philosophy Department, Donbas National Academy of Civil Engineering and Architecture. Scientific interests: pedagogic and psychology of the higher school.

УДК 379.822

Е. А. ЯКОВЛЕВА

Карельская государственная педагогическая академия

СМЫСЛОТВОРЧЕСТВО ШКОЛЬНИКОВ В УЧЕБНОМ КЛАССЕ МУЗЕЯ ЖЕРТВ ФАШИЗМА

Статья посвящена изучению проблем реализации ценностно-смыслового подхода в образовании посредством смыслов творчества учащихся в учебном классе Музея жертв фашизма им. М. Кольбе в г. Петрозаводске. Уточняется понятие смыслов творчества, определяются механизмы смыслообразования, структура и содержание деятельности учащихся в учебном классе, направленной на развитие у школьников способности к смыслов творчеству.

экспозиция, воспитание, учебный класс, мастер-класс, смыслов творчество, целеполагание, самовыражение, самоопределение, интерактивные методы

ФОРМУЛИРОВАНИЕ ПРОБЛЕМЫ

Вопросы смысла и смыслов творчества являются актуальными в современных науках о человеке: философии, культурологии, психологии и т. д. Смысловые образования как проявления мотивационно-смысловой и ценностной сферы личности являются доминирующими в регуляции жизнедеятельности человека. Условия регуляции процесса образования особенно актуальны в обучении и воспитании подрастающего поколения. Музей жертв фашизма ведёт свою работу по патриотическому и толерантному воспитанию молодёжи согласно современным тенденциям педагогики и психологии. Мы хотим преобразовать методы и структуру проведения занятий в учебном классе музея с учётом задач смыслообразования, опираясь на то, что смысл процесса или явления не равен прямому значению полученной информации и у молодого человека идёт процесс искания смысла, формирования собственного отношения к происходящему.

АНАЛИЗ ПОСЛЕДНИХ ИССЛЕДОВАНИЙ И ПУБЛИКАЦИЙ

П. Н. Ермаков, И. А. Зимняя, В. Я. Ляудис, В. Т. Фоменко, И. С. Якиманская рассматривают в своих трудах такие педагогические явления, как самовыражение учащихся, самоопределение, рефлексия, идентификация и многие другие.

А. Н. Леонтьев представляет смысл в учебной деятельности как задачу, цель, целеполагание; в содержании учебного процесса – как особую форму культуры, как «откристаллизованные смыслы»; в протекании учебного процесса – как переживания его участников: учителя и учащихся. Смыслы как единицами сознания можно опосредованно управлять через включение личности в поток значимых деятельностей (А. Г. Асмолов, Б. С. Братусь).

Абакумова И. В. обращается к вопросам детерминации смыслов и механизмов смыслообразования. Арутюнян О. А. изучает проблемы понимания на основе философских текстов, определяет понимание философского текста как творение читателем своего смысла. Ананьева Е. Ю. видит основу смыслов творческого процесса в совместной творческой деятельности. Е. Н. Фёдорова и Г. М. Янюшкина считают необходимым насыщение учебной деятельности проблемами, решая которые, учащиеся открывают свой собственный смысл, и диалоговыми методами обучения, способствующими столкновению разнообразных мнений и рождению у учащихся собственного, уникального, неповторимого смысла.

ЦЕЛЬ СТАТЬИ

Рассмотреть возможность развития ценностно-смысловой направленности воспитания школьников в условиях их деятельности в музейно-образовательном пространстве.

ОСНОВНОЙ МАТЕРИАЛ

В современной педагогике особое место занимает теория смысловтворчества. *Смысловтворчество* – это определение и порождение систем личностных смыслов, опосредованных преобразованием деятельностей отношений и общения в деятельность осмысления и творчества.

Смысловтворчество, смыслообразование, целеполагание, самовыражение – это действия, которые помогают учащимся лучше понять окружающий мир, как бы «пропустив» его через себя. Проблемами смысловтворчества заинтересовались руководители и волонтеры Музея жертв фашизма им. М. Кольбе г. Петрозаводска, видя своей главной целью эффективную пропаганду нравственности и толерантности среди молодежи. Экскурсия в музей оставляет глубокий след в душе каждого посетителя, но наша задача – это не только воспитание неприятия фашизма и насилия, но и воспитание активной личности, твердо стоящей на своих гражданских позициях, осознающей себя созидательной ячейкой общества. В этом нам и может помочь смысловтворчество как педагогическая, психологическая и философская категория.

Смысловтворчество базируется на процессах мышления, познания и осмысления, индивидуально-го понимания, поиска личностью смысла, творческой самореализации. Процесс познания осуществляется в алгоритме: знакомство с объектом → осмысление → рефлексия → обретение опыта → создание нового творческого продукта (смысловтворчество), выбор путей решения проблемы.

Выявление особенностей обсуждаемой на занятии темы устанавливает специфику её понимания. Понимание – это средство получения смысла, а смысл – это содержание понимания. Человек (ученик) понимает творимый им в ходе познания (слушания, чтения и пр.) смысл. В античности понимание отождествлялось с истолкованием; в XIX веке означало умение воспроизвести авторский смысл, в XX веке понимание приравнивается к созданию нового смысла (смысловтворчество, смыслоформирование). Оно может быть выстроено на принципах сотрудничества участников образовательного процесса или быть индивидуальным.

Погружение в морально-нравственные искания, сотрудничество, взаимопомощь стимулируют смысловтворческую активность, которая может осуществляться через эффекты сопереживания, самовопрошания, метафоры и др. Смыслообразование переходит в смысловтворчество, т. е. открывается новая грань, казалось бы, уже известного.

К педагогическим условиям включения в смысловтворческую деятельность обучающихся относятся следующие составляющие:

1. Освоение новых знаний должно происходить не только на предметном, но и на ценностном уровне, что позволяет активизировать эмоциональную, мыслительную и смысловую сферы обучающихся. Это достигается средствами мотивации, этической ситуации, обозначения проблемы, создания эмоционального психологического комфорта, рефлексией.

2. Основными способами освоения знаний выступают такие методы понимания содержания как смыслообразующий диалог, проблемообразующая беседа, ситуации нравственного конфликта в художественном материале, ситуации личностного понимания и трактования, самостоятельный и коллективный поиск, культурно-творческие ситуации и как следствие творческое самовыражение и самопрезентация.

3. Освоение нового должно опираться на актуализацию прошлого смыслового опыта и личностно-смысловых ориентаций через рефлексия, проблемную ситуацию, приводящую к самокоррекции, самоорганизации, самоубеждению, самомотивации.

Музей – (от греч. *μουσῆιον* – дом Муз) – учреждение, занимающееся собиранием, изучением, хранением и экспонированием предметов – памятников естественной истории, материальной и духовной культуры, а также просветительской и популяризаторской деятельностью. В музее человек получает информацию, сопряжённую с личностным восприятием увиденного и услышанного. Имея такой «багаж», посетитель, деятельность которого направлена музейным педагогом, может преобразовать его в иной продукт, также обременённый смыслом и содержанием.

Благодаря созданию учебного класса по воспитанию патриотизма и пропаганде военно-исторических знаний в Музее жертв фашизма такая плодотворная деятельность наших постоянных посетителей – школьников – стала возможной. Музейное пространство в этом случае является основой смыслообразовательного процесса. Задача музейного педагога – с помощью структуры и методов

преподавания сделать возможным для учащихся целеполагание, смысловое творчество, затем самоопределение и рефлексия, помочь стать не только воспринимающей, но и думающей, способной к выводам и обобщениям личностью.

В 2012 году состоялось открытие учебного класса по воспитанию патриотизма и пропаганде военно-исторических знаний в музее. Учебный класс был сформирован в процессе реализации одноимённого проекта, который участвовал в конкурсе «Город, устремлённый в будущее» от администрации Петрозаводского городского округа. Основными задачами проекта были материальное и методическое оснащение класса. На сегодняшний день класс предлагает учащимся занятия по следующим темам:

1. «Личность в военные годы»: история священника Максимилиана Кольбе; история дружбы бывшего солдата Вермахта Данкварта Пауля Целлера и бывшего заключённого концентрационных лагерей Германии Вадима Мизко. Дерево решений.
2. «Герои войны»: лётчик Девятаев, генерал Карбышев и другие: сбор информации, подготовка проектного урока и презентаций.
3. «Немецкий язык в военные годы»: тексты военных лет: перевод и анализ документов времён войны.
4. «Уроки войны»: беседы с бывшими узниками концлагерей Германии. Круглый стол.
5. «География войны»: история Карельского фронта в годы войны: расположение на карте, направления движений, места битв.
6. «Творческая мастерская»: участникам семинара предлагается нарисовать рисунок, на котором символически изображается война и мир, жизнь в концлагере и жизнь на воле, написать письмо узнику концлагеря.

Также учебный класс располагает библиотекой и видеотекой.

Форма проведения большинства занятий – интерактивная, включая саму экскурсию. Смысловое творчество является одним из ведущих признаков интерактивного взаимодействия. Это процесс осознанного создания учащимися и педагогом новых для себя смыслов по изучаемой проблеме. Это выражение своего индивидуального отношения к явлениям и предметам жизни. Интерактивность занятий в учебном классе отвечает методам понимания содержания в смысловом творческой деятельности: смыслообразующий диалог и проблемообразующая беседа – мастер-класс «Уроки войны», ситуации нравственного конфликта в художественном материале, а также ситуации личностного понимания и трактования – «Личность в военные годы», самостоятельный и коллективный поиск – «Герои войны», культурно-творческие ситуации – «Творческая мастерская».

Необходимо отметить, что занятия в учебном классе проводятся только после посещения экскурсии в Музей жертв фашизма. Лучше, если занятие будет проходить на следующий день после экскурсии. Таким образом, учащиеся будут владеть базовой информацией, смогут больше проникнуться проблемой, обсудить увиденное и услышанное с близкими людьми. Рефлексии будет способствовать работа по теме «Творческая мастерская»; беседа с бывшими узниками концлагерей, строя «дерево решений» по теме «Личность в годы войны», ребята будут близки к самоопределению; при подготовке проектов и презентаций у школьников развивается целеполагание, им предоставляется возможность самовыражения.

В январе 2013 года в учебном классе проводилось занятие по теме «Творческая мастерская» с группой русских и немецких школьников возраста 13–16 лет, которые принимали участие в проекте «Вторая мировая война», организованном немецкой стороной. Сначала ребята посетили экскурсию в Музей жертв фашизма, которая сопровождалась синхронным переводом на немецкий язык. Мастер-класс «Творческая мастерская» состоялся на следующий день в помещении школы. Немецкие и русские школьники получили два задания на выбор: нарисовать войну и мир или написать письмо узнику концлагеря, совершив «путешествие во времени». Отметим, что большинство выбрало рисование. В психологии известно, что именно рисунок позволяет наиболее полно выразить эмоциональное состояние. Среди диагностических средств, используемых в мировой психологической практике, рисуночные методы стоят на первом месте.

Интересно сравнить рисунки детей двух национальностей – русских и немцев. Для рисунков русских детей типично изображение дома: «Мой дом – моя крепость». У немецких детей часто встречались символы войны: немецкая свастика, тевтонский крест, и символ мира «Пацифик» (эмблема антивоенного движения) – живя в центре Европы, они более глобализованно мыслят, чаще пользуются общеевропейской символикой.

Для школьников проведение такого занятия – это способ выразить довольно непростые эмоции, которые вызывает экскурсия в Музей жертв фашизма. Воплощённые в рисунке, эмоции поддаются

анализу, что важно как для школьников, в качестве рефлексии, так и для руководителей учебно-воспитательного процесса. На наш взгляд, это и является смыслотворчеством: работа, изначально основанная на получении знаний, преобразовании этих знаний, их воплощении и рождении новых смыслов.

ВЫВОДЫ

Итак, смыслотворчество – это необходимая составляющая занятий в учебном классе Музея жертв фашизма, имеющих своей целью воспитание активной гражданской позиции молодёжи. Развитие ценностно-смысловой направленности воспитания школьников возможно в условиях их деятельности в музейно-образовательном пространстве. Мы разработали и апробировали структуру и методику проведения занятий в учебном классе музея с учётом принципов смыслообразования по теме «Творческая мастерская».

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1. Абакумова, И. В. Смыслообразование в учебном процессе [Электронный ресурс] : дис. ... д-ра психол. наук : 19.00.01, 19.00.07 / И. В. Абакумова. – Ростов н/Д, 2003. – 440 с. – Режим доступа : <http://www.lib.ua-gu.net/diss/cont/120563.html>.
2. Арутюнян, О. А. Понимание философского текста как смыслотворчество [Текст] : автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата философских наук / О. А. Арутюнян. – Краснодар, 2007. – 24 с.
3. Венгер, А. Л. Психологические рисуночные тесты [Текст] : Иллюстрированное руководство / А. Л. Венгер. – М. : Изд-во ВЛАДОС-ПРЕСС, 2003. – 160 с. : ил.
4. Федорова, Е. Н. Проблема смыслотворчества в учебной деятельности учащихся [Электронный ресурс] / Е. Н. Федорова, Г. М. Янющкина // Современные наукоемкие технологии. – 2004. – № 6. – С. 72–73. – Режим доступа : http://www.rae.ru/snt/?section=content&op=show_article&article_id=3601.

Получено 05.02.2013

К. А. ЯКОВЛЄВА

СМИСЛОТВОРЧІСТЬ ШКОЛЯРІВ В НАВЧАЛЬНОМУ КЛАСІ МУЗЕЮ
ЖЕРТВ ФАШИЗМУ

Карельська державна педагогічна академія

Стаття присвячена вивченню проблем реалізації ціннісно-смыслового підходу в освіті за допомогою смыслотворчості учнів, що вчать в навчальному класі Музею жертв фашизму ім. М. Кольбе в м. Петрозаводську. Уточнюється поняття смыслотворчості, визначаються механізми смыслоутворення, структура і зміст діяльності школярів в навчальному класі, яка спрямована на розвиток в учнів здатності до смыслотворчості.

експозиція, виховання, навчальний клас, майстер-клас, смыслові мистецтво, цілеполагання, самовираження, самовизначення, інтерактивні методи

KATERINA IAKOVLEVA

THE STUDENT'S SENSE-CREATION IN THE EDUCATIONAL CLASS IN THE
MUSEUM OF VICTIMS OF FASCISM

Karelian State Pedagogical Academy

The theme of the article is the realization of the value-semantic approach to the education by the use of student's sense-work in the educational class at the Museum of victims of fascism in Petrozavodsk. In the article there is taken up the idea of the «sense-creation». The article shows us the mechanism of the sense-creation, the structure and the content of the student's work in the educational class, which is directed on the development of the student's ability to the sense-work.

exposition, education, educational class, workshop, sense-work, self-expression, self-determination, targeting, interactive methods

Яковлева Катерина Анатоліївна – старший викладач кафедри німецької мови Карельської державної педагогічної академії. Здобувач аспірантури Карельської державної педагогічної академії по кафедрі педагогіки й історії педагогіки. Наукові інтереси: виховання молоді у загальноосвітній і вищій школі, науковий співробітник і екскурсовод Музею жертв фашизму м. Петрозаводська.

Яковлева Екатерина Анатольевна – старший преподаватель кафедры немецкого языка Карельской государственной педагогической академии. Соискатель аспирантуры Карельской государственной педагогической академии по кафедре педагогики и истории педагогики. Научные интересы: воспитание молодежи в общеобразовательной и высшей школе. Научный сотрудник и экскурсовод Музея жертв фашизма г. Петрозаводска.

Katerina Yakovleva – Senior teacher, German language Department, Karelian State Pedagogical Academy. Degree-seeking student of PG course, Karelian State Pedagogical Academy, Pedagogic and History of Pedagogic Department. Scientific interests: education of young people is at general and higher school. Tour guide of Museum of victims of fascism of Petrozavodsk.

ЗМІСТ

БАБЕНКО В. М. Минуле і майбуття в єдності життя (до проблеми сутності історичних типів світогляду)	3
БОГУСЛАВСЬКА В. Г., СВИРЕНКО Ж. С. Розвиток національної культури в сучасному суспільстві	8
БОБРОВСЬКИЙ А. С. Соціальна політика радянської держави у другій половині 1940-х – середині 1960-х років та її реалізація в Донбасі: загальна історіографія проблеми	11
ВІЩЬКО О. М., ФІЛАТОВА Л. М. Значення фізичної культури в майбутній професійній діяльності бакалаврів і спеціалістів	15
ВОЛОШЕНКО В. О. Рецепція друкованого слова неписьменними селянами у свідченнях сучасників – авторів матеріалів «Кіевской старины» (1882–1906 рр.)	20
ДМИТРИЧЕНКО В. С., БІЛОХВОСТОВ О. М., БІЛОХВОСТОВА Т. О. Клуб любителів бігу як одна з форм організації самостійних занять студентів	25
ЗАГОРУЙКО Т. І., КУРОЧКІНА О. Ф., КАПІНУС О. Л., КАБАК Ю. В., ПАНФІЛОВА О. Г., ШУЛЬГІНА Т. В. Особистісні якості викладача іноземної мови та його роль в підготовці спеціаліста	32
ЛЕБЕДЕВ О. М., ПОСТОЄНКО В. О., ФЕДОСЄЄВА Т. В. Основи технології дистанційного навчання	37
МІКЛАШЕВИЧ Н. В., ДЕПУТАТОВА Л. В., САРКІСОВА І. Г., СУВОРОВА С. В. Особливості професійної підготовки майбутніх фахівців інженерно-будівельного профілю за дистанційною формою навчання	42
НАМАКШТАНСЬКА І. Є., ЛАПІНІНА Н. М., АТАНОВА Г. Ю. Функціонування структур допустової семантики в науково-навчальних текстах архітектурної тематики	47
НАМАКШТАНСЬКА І. Є., РОМАНОВА О. В. Першооснова символічних значень саду в творах В. С. Висоцького	53
НОВИКОВА Ю. М. Національно-культурні конотації сучасних українських прізвищ	60
ПЕТРОВ О. О. Театральне життя Донеччини у 20–30-ті рр. ХХ ст.	64
ПОПОВ В. І., ПОПОВ М. І., ЖЕВАНОВ В. В. Організація навчально-тренувального процесу з фізичного виховання в ВНЗ у сучасних суспільно-економічних умовах	72
РОМАНЕНКО-БУРЛУЦЬКИЙ Я. Л. Проблема кінця світу в есхатологічній перспективі сучасної цивілізації: філософський аналіз	77
РУБЕК І. В. Роль генетики і генеалогічного методу в складанні програм з фізичної реабілітації	81
СЕВЕРИЛОВА П. В. Концепт «душа» в антропологических представлениях Древней Руси	85
СІНЕНКО Д. С., ЗАРІПОВ О. Н. Сучасний олімпійський рух	89
СТАСЕНКО С. О. Ідеї наукової раціональності, демократичного республіканізму і християнства у ранньому періоді творчості Г. Гегеля	93
ТАРХАНОВА Н. О. Глобалізація світового господарства та її вплив на економічний розвиток України	98
ТИМОШКО Г. В. Особливості професійних інтересів і схильностей студентів старших курсів в технічному ВНЗ	104
ЯКОВЛЄВА К. А. Смысловторчество школяров в навчальному класі музею жертв фашизму	111

СОДЕРЖАНИЕ

БАБЕНКО В. М. Прошлое и будущее в единстве жизни (к проблеме сущности исторических типов мировоззрения)	3
БОГУСЛАВСКАЯ В. Г., СВIREНКО Ж. С. Развитие национальной культуры в современном обществе	8
БОБРОВСКИЙ А. С. Социальная политика советского государства во второй половине 1940-х – середине 1960-х годов и её реализация в Донбассе: общая историография проблемы	11
ВИЦЬКО А. Н., ФИЛАТОВА Л. Н. Значение физической культуры в будущей профессиональной деятельности бакалавров и специалистов	15
ВОЛОШЕНКО В. А. Рецепция печатного слова неграмотными крестьянами в свидетельствах современников – авторов материалов «Киевской старины» (1882–1906 гг.)	20
ДМИТРИЧЕНКО В. С., БЕЛОХВОСТОВ А. Н., БЕЛОХВОСТОВА Т. А. Клуб любителей бега как одна из форм организации самостоятельных занятий студентов	25
ЗАГОРУЙКО Т. И., КУРОЧКИНА О. Ф., КАПИНУС Е. Л., КАБАК Ю. В., ПАНФИЛОВА Е. И., ШУЛЬГИНА Т. В. Личностные качества преподавателя иностранного языка и его роль в подготовке специалиста	32
ЛЕБЕДЕВ А. Н., ПОСТОЕНКО В. А., ФЕДОСЕЕВА Т. В. Основы технологии дистанционного обучения	37
МИКЛАШЕВИЧ Н. В., ДЕПУТАТОВА Л. В., САРКИСОВА И. Г., СУВОРОВА С. В. Особенности профессиональной подготовки будущих специалистов инженерно-строительного профиля при дистанционной форме обучения	42
НАМАКШТАНСКАЯ И. Е., ЛАПЫНИНА Н. Н., АТАНОВА Г. Ю. Функционирование структур уступительной семантики в научно-учебных текстах архитектурной тематики	47
НАМАКШТАНСКАЯ И. Е., РОМАНОВА Е. В. Первооснова символических значений сада в произведениях В. С. Высоцкого	53
НОВИКОВА Ю. Н. Национально-культурные коннотации современных украинских фамилий	60
ПЕТРОВ А. А. Театральная жизнь Донеччины в 20–30-е гг. XX в.	64
ПОПОВ В. И., ПОПОВ М. И., ЖЕВАНОВ В. В. Организация учебно-тренировочного процесса по физическому воспитанию в ВУЗе в современных общественно-экономических условиях	72
РОМАНЕНКО-БУРЛУЦКИЙ Я. Л. Проблема конца света в эсхатологической перспективе современной цивилизации: философский анализ	77
РУБЕК И. В. Роль генетики и генеалогического метода в составлении программ по физической реабилитации	81
СЕВЕРИЛОВА П. В. Концепт «душа» в антропологических представлениях Древней Руси	85
СИНЕНКО Д. С., ЗАРИПОВ А. Н. Современное олимпийское движение	89
СТАСЕНКО С. А. Идеи научной рациональности, демократического республиканизма и христианства в раннем периоде творчества Гегеля	93
ТАРХАНОВА Н. А. Глобализация мирового хозяйства и её влияние на экономическое развитие Украины	98
ТИМОШКО Г. В. Особенности профессиональных интересов и склонностей студентов-старшекурсников в техническом вузе	104
ЯКОВЛЕВА Е. А. Смыслотворчество школьников в учебном классе музея жертв фашизма	111

CONTENTS

BABENKO VALERY. The past and the future in the unity of life (to the problem of the essence of historical worldview types)	3
BOGUSLAVSKAYA VALENTINA, SVIRENKO ZHANNA. National culture development in the modern society	8
BOBROVSKIY ARTEM. The social policy of the Soviet state in the second half of the 1940s and the mid-1960s, and its implementation in the Donbas region: general problems of historiography	11
VITSKO ALEXANDER, FILATOVA LIDA. A value of physical culture is in professional activity of bachelors and specialists	15
VOLOSHENKO VICTORIA. Reception of the printed word by the illiterate peasants in evidences of the contemporaries – the authors of the articles in «Kyivan Antiquity» (1882–1906)	20
DMITRICHENKO VIKTOR, BELOKHVOSTOV ALEXANDER, BELOKHVOSTOVA TATIANA. Club of joggers as a form of organization in self-study classes of students	25
ZAGORUYKO TAMARA, KUROCHKINA OLGA, KAPINUS ELENA, KABAK YULIYA, PANFILOVA ELENA, SHULGINA TATYANA. Personal characteristics of the teacher of foreign languages and his (her) role in teaching specialists	32
LEBEDEV ALEKSANDER, POSTOYENKO VIOLETTA, FEDOSEYEVA TATYANA. The basic technology of distance learning	37
MIKLASHEVYCH NINA, DEPUTATOVA LIUDMYLA, SARKISOVA IRYNA, SUVOROVA SVITLANA. The peculiarities of professional training of future civil engineers in distance learning	42
NAMAKSHTANSKAYA INNA, LAPYNINA NADEZHDA, ATANOVA HALYNA. Functioning of structures of concessive semantics in scientific and educational texts of architectural subject	47
NAMAKSHTANSKAYA INNA, ROMANOVA ELENA. Fundamental principle of symbolical values of a garden in works of V. S. Vysotsky	53
NOVIKOVA JULIA. National and cultural connotations of modern ukrainian surnames	60
PETROV ALEXEY. Theatre life of Donetsk region in the 20–30th years in the XX century	64
POPOV VASILIIY, POPOV MIKHAIL, ZHEVANOV VIACHESLAV. Organization of studying-training process of physical training at university in modern socio-economic conditions	72
ROMANENKO-BURLUTSKIY YAROSLAV. The problem of the end of the world in the eschatological perspective of the modern civilization: a philosophical analysis	77
RUBEK IVAN. The role of genetics and genealogical method in drafting of the programs on the physical rehabilitation	81
SEVERILOVA POLINA. The concept of «soul» in anthropological views of old Russia	85
SINENKO DMITRIY, ZARIPOV ALEKSEY. Modern olympic motion	89
STASENKO STANISLAV. The ideas of scientific rationality, democratic republicanism and Christianity in the early period of G. Hegel	93
TARKHANOVA NINA. Globalization of the world economy and its impact on the economic development of Ukraine	98
TYMOSHKO GALINA. Professional interests and tendencies of senior students in technical university	104
IAKOVLEVA KATERINA. The student's sense-creation in the educational class in the museum of victims of fascism	111